

dinar

Numizmatički časopis

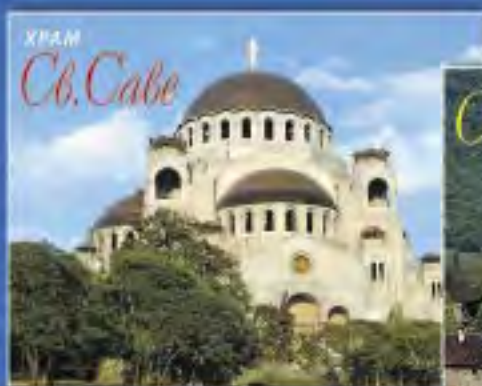

Izdanje Srpskog numizmatičkog društva u Beogradu

cena 150 dinara

НАРОДНА БАНКА СРБИЈЕ

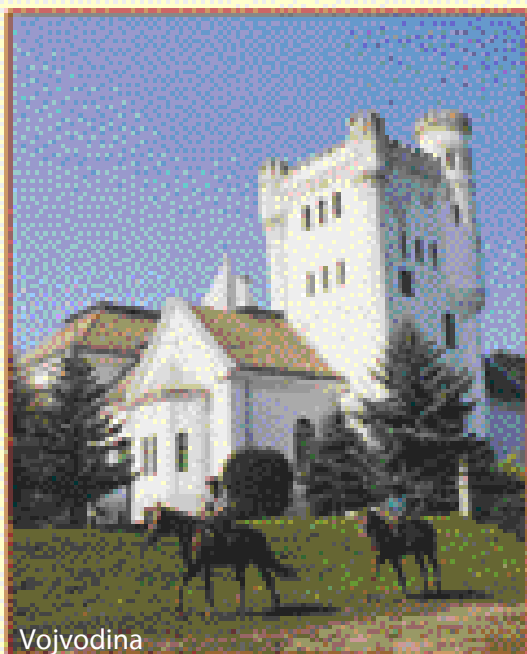
Нови српски
ковани новац

- METALNI I PAPIRNI NOVAC • ŽETONI • AKCIJE
- MEDALJE, ODLIKOVANJA • ZNAČKE I MILITARIJA

*Zbirka dr Milana Stojanovića
na internetu*

<http://homepage.swissonline.ch/swissdoct/>

Vojvodina

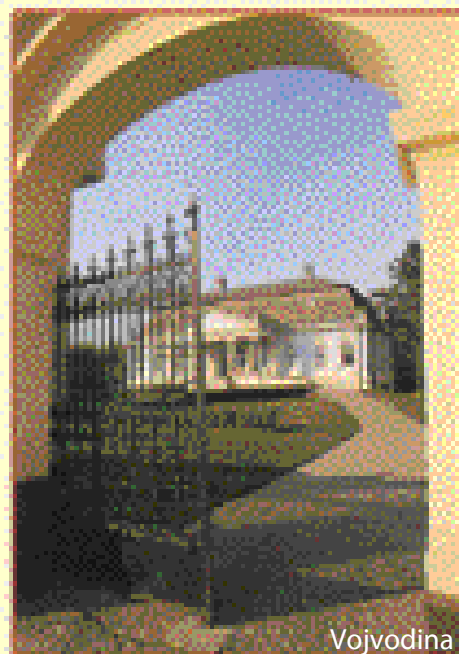
GORDANA i DRAGAN STANISAVLJEVIĆ

*uz pozdrav iz
ravne Vojvodine*

najpovoljnije

KUPUJU I PRODAJU

**metalni i papirni novac;
medalje, plakete i
ordenje; vojne oznake i
dr. predmete militarije;
dinastijske i vojne
fotografije; ukaze; pribor i
stručnu literaturu.**

Vojvodina

Prodajemo

METALNI NOVAC SRBIJE

1868-1943.

Opis	Kval.	Cena din.
1 PARA 1868 tip Б	II	850 (13 €)
1 PARA 1868 tip Т	II	850 (13 €)
1 PARA 1868 tip Ф	III	500 (8 €)
5 PARA 1883	III+	300 (4,60 €)
5 PARA 1883	V	30 (0,46 €)
10 PARA 1884	III-IV	30 (0,46 €)
20 PARA 1883	V	30 (0,46 €)
20 PARA 1884	IV	30 (0,46 €)
50 PARA 1875	IV	100 (1,54 €)
50 PARA 1879	IV	80 (1,23 €)
50 PARA 1904	IV	30 (0,46 €)
50 PARA 1912	III	30 (0,46 €)
50 PARA 1915	II	30 (0,46 €)
50 PARA 1915 bez.sign.	II	100 (1,54 €)
1 DINAR 1875	IV	1000 (15,40 €)
1 DINAR 1879	IV	80 (1,23 €)
1 DINAR 1897	IV	50 (0,77 €)
1 DINAR 1897	II-III	150 (2,40 €)
1 DINAR 1904	III-	60 (0,92 €)
1 DINAR 1915	I-	80 (1,23 €)
1 DINAR 1915 bez.sign.	I-	500 (4,60 €)
2 DINARA 1875	I-	20.000 (308 €)
2 DINARA 1875	II-III	8.000 (123 €)
2 DINARA 1879	III	150 (2,30 €)
2 DINARA 1897	III	150 (2,30 €)
2 DINARA 1904	III	150 (2,30 €)
2 DINARA 1912	II-	150 (2,30 €)
2 DINARA 1915	I-	150 (2,30 €)
2 DINAR 1915 bez.sign.	II+	800 (12,30 €)
Kompleti:		
5,10,20 PARA 1917	I-II	1500 (23 €)
50 P, 1,2,10 D.1942-43	III-	100 (1,54 €)

Ambalaža za numizmatiku:

Kartončići za listove veličine ½, 1 i 2 din.

100 komada - 200 din.

Listovi za kartončiće 20 din.

Korice za kartončiće 200 din.

Listovi za papirni novac A4 15 din.

Kupujemo

Sav metalni i papirni novac Crne Gore; austrougarski metalni i papirni novac; nemački metalni i papirni novac; papirni novac svih zemalja; američki novac; numizmatički i faleristički materijal balkanskih zemalja; ordenje i medalje celog sveta; numizmatičku i falerističku literaturu.

Takođe povoljno otkupljujemo sitni (metalni) optičajni novac Evrope, Amerike i Australije po povoljnom kursu.

Nudimo

najpovoljnije

cene i otkup u gotovini.

Kontakt:

☎ 063 - 200-887

E-mail: numdragan@ptt.yu

Za izdavača

Miladin MARKOVIĆ, predsednik
Srpskog numizmatičkog društva
e-mail: marmi@eunet.yu

Glavni i odgovorni urednik

Ranko MANDIĆ
e-mail: mandicr@eunet.yu

Članovi redakcije

Nenad BJELOŠ
Ranko MANDIĆ
Rista MILETIĆ
Nebojša MITROVIĆ

Lektor i korektor

Tamara GRUDEN

Adresa redakcije

Makedonska br. 21
11000 Beograd, Srbija
Tex. +381 (011) 3223-621
Fax +381 (011) 3228-060
e-mail: numiserb@yubc.net

Tehničko uređenje i DTP

GRAFEMA, Beograd

Štampa

GTP „PANGRAF” d.o.o.
Beograd, Stanka Paunovića 49
Tel. 3329-166

Tiraž: 1000 primeraka

Stavovi i mišljenja autora tekstova i priloga ne moraju predstavljati stavove i mišljenja redakcije „dinar”.

Redakcija zadržava pravo manjih intervencija u tekstu, podrazumevajući da se integritet celine i detalja mora poštovati. U slučaju potrebe za većim intervencijama, redakcija će obavezno konsultovati autora teksta pre objavljivanja.

Na osnovu mišljenja Ministarstva kulture Republike Srbije br. 413-00-649/2001-04 numizmatički časopis „dinar” jeste proizvod iz člana 11 stav 1 tačka 8 Zakona o porezu na koji se ne plaća porez na promet.

Primerak broj:

SRPSKO NUMIZMATIČKO DRUŠTVO — BEOGRAD

Osnivačka skupština Srpskog numizmatičkog društva održana je 10. aprila 1956. godine. Nakon toga je Rešenjem Sekretarijata za unutrašnje poslove Narodne Republike Srbije br. 7699 od 16. V 1956. godine odobreno osnivanje i rad SND sa sedištem u Beogradu, i područjem delatnosti na teritoriji NR Srbije, a prema podnetim Pravilima sa programom.

Najnoviji Statut Srpskog numizmatičkog društva odobren je od strane Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, Sekretarijat u Beogradu, rešenjem br. 212-1-603/96 od 7. 3. 1997. godine.

Za zasluge i uspehe postignute u razvijanju i unapređenju numizmatike, Srpsko numizmatičko društvo odlikovano je Ukazom Predsedništva SFRJ br. 1 od 18. januara 1982. godine ORDENOM ZASLUGA ZA NAROD SA SREBRNOM ZVEZDOM.

Sastanci Srpskog numizmatičkog društva u Beogradu, od svog osnivanja pa do danas, održavaju se svakog utorka, i to u Beogradu u ulici Sv. Save br. 16-18 (II sprat) od 15 do 18 časova. Na ovim sastancima možete:

- da se učlanite u Srpsko numizmatičko društvo,
- da razmenjujete numizmatički materijal,
- da izvršite procenu numizmatičke vrednosti,
- da nabavite stručnu numizmatičku literaturu,
- da uspostavite kontakte sa više od 200 numizmatičara koji redovno prisustvuju sastancima,
- da se konsultujete sa najpriznatijim stručnjacima iz pojedinih oblasti numizmatike,
- da izvršite pretplatu ili kupiti stare brojeve SND časopisa,
- da nabavite potrebnu numizmatičku opremu i pribor,
- da se družite sa ljudima koji su kao i vi poklonici numizmatike.

Dobro nam došli!

PRISTUPNICA

za upis u Srpsko numizmatičko društvo

Ovim podnosim zahtev za prijem za:

- REDOVNOG* člana Srpskog numizmatičkog društva
- DOŽIVOTNOG* člana Srpskog numizmatičkog društva

O sebi dajem niže navedene podatke:

Ime i prezime _____
Ulica i broj _____ Pošt. broj _____
Mesto _____ Zemlja _____
Datum rođenja _____ Zanimanje _____

Posedujem numizmatičku zbirku iz niže navedene oblasti:

- Antička numizmatika
- Srednjovekovna numizmatika
- Moderni metalni novac
- Medalje i plakete
- Žetoni
- Notafilija (papirni novac)
- Akcije i druge hartije od vrednosti
- Faleristika (odlikovanja)
- Militarija i značkarstvo
- Ne posedujem zbirku - numizmatikom se bavim radi izučavanja

Označiti znakom **x** jednu ili više oblasti koje se odnose na vaš numizmatički interes - aktivnost.

Datum _____ Potpis ** _____

* Redovna članarina za 2003. godinu iznosi 600 dinara (10 evra). Za decu i omladinu do 17 godina starosti, članarina iznosi 50% tog iznosa. Doživotna članarina iznosi 9000 dinara (150 evra).

** Za maloletne osobe pristupnicu potpisuje jedan od roditelja ili staratelja.

Antički novac

- 4 Predstave svetskih čuda antike na novcu (2)
Slobodanka Stojaković
- 8 Novac imperatora Nerve
Rista Miletić
- 10 Novac tipa „Fel. Temp. Reparatio”
Slavoljub Petrović
- 13 Aquila Legionis
Rista Miletić

Srednjovekovni novac

- 17 Vizantijska numizmatika
Radmilo Božinović
- 20 Srpska srednjovekovna numizmatika
Staniša Novaković
- 24 Kovali su novac i gradili manastire (2)
Ranko Mandić

Orijentalna numizmatika

- 26 Osmanlijski novac
Stevan Vereš
- 27 Bakarni novac koji je kovao bosanski valija Husein paša za vreme gladi 1689/90. godine
Redakcija

Moderna numizmatika

- 28 Novi srpski kovani novac
Redakcija
- 30 Nekoliko novih činjenica u vezi srpskih proba srebrnog novca iz 1890. godine
Aleksandar Brzić
- 32 Crnogorski novac 2002.
Redakcija
- 33 Evro - novac Evropske unije (4)
Ranko Mandić

Notafilija

- 34 Fantazijske novčanice u Jugoslaviji 1990-1992 (1)
Ranko Mandić
- 39 Poslednja jugoslovenska novčanica
Redakcija
- 41 Rođendanska novčanica našeg člana
Redakcija
- 41 Letak od 5 miliona dolara
Redakcija

Faleristika

- 42 Medalja Obilića
Radomir Stolica
- 44 Novi ordeni Republike Srpske
Dušanka Maričić
- 46 Rusko-srpska faleristika (3)
Ranko Mandić, Lazar Gerić
- 48 Znak 14. pešadijskog Olonječkog puka srpskog kralja Petra I
Radomir Stolica

Signumanistika

- 50 Ratna mornarica i značke pomorskih starešina JNA
Nenad Bjeloš
- 53 Činovi, oznake i uniforme u Ratnoj mornarici
Boško Antić
- 58 Visoka vojna škola u Oružanim snagama Jugoslavije
Nenad Bjeloš
- 60 Avijatičarski ševroni Vojske Jugoslavije (2)
Nenad Bjeloš, Nebojša Mitrović

Značke

- 62 Sportske značke naših gradova pre II svetskog rata
Slavko Aćin

Heraldika

- 64 O kraljevskom krunisanju Stefana Prvovenčanog
Ljubomir Stevović

Srpski numizmatičari

- 67 Numizmatičke zbirke kod Srba
Sergije Dimitrijević
- 69 Prikazi knjiga
- 71 Izložbe
- 72 Numizmatičke aukcije
Aleksandar Brzić
- 77 Informacije SND

PREDSTAVE svetskih čuda antike NA NOVCU

(2)

5. Mauzolej u Halikarnasu

*„Odlučio sam da bude iznad mene
ogroman spomenik sa realističkim
mermernim statuama konja i ljudi...”*

Kralj Mauzolos

Još jedan grad na maloazijskoj obali, na mestu današnjeg turističkog mesta Bodruma, grčka naseobina Halikarnas, Karija zadivio je ondašnje savremenike a i kasnije generacije svojim „čudom” - Mauzolejom, grobnicom kralja Mauzol(os)a i supruge mu Artemizije iz IV veka stare ere. Halikarnas je poznat i kao mesto rođenja Herodota. Karijom je od 377. do 353. godine stare ere vladao satrap Mauzol(os), sin Hekatomnov. Nasledivši presto 377. godine on je deceniju kasnije prestonicu Karije preneo u grčki primorski grad Halikarnas. Mauzol(os) i njegovi

Slika 16.

vi naslednici su proširili i ulepšali grad. Oženio se sestrom Artemizijom i započeo gradnju svoje grobnice-mauzoleja oko 370/356. godine stare ere, koju je posle njegove smrti 353. godine završila Artemizija. Nakon opsade grada 334. godine stare ere od strane Aleksandra Velikog grad više nije imao istaknutu ulogu.

Mauzolej sa liste svetskih čuda predstavlja jedan od najzanimljivijih materijalnih spomenika Antike. Njega su gradila čuvena imena toga vremena Pitej i Satir, a skulptori su bili Leohar, Brijaksid, Skopas i Praksitel. Iako je ova građevina stradala u zemljotresu, sačuvani su podaci o njenom izgledu, dimenzijama i lepoti. Opis je prvi dao Plinije stariji u „Historia Naturae” oko 75. godine nove ere. Tu se nalazila kolonada od 36 jonskih stubova, dok je timpanon bio ukrašen reljefnim zooforumom. Krov je bio u vidu stepenaste piramide, na čijem vrhu se nalazila kvadruga sa bračnim parom Mauzolom i Artemizijom (slika 16). Najverovatnije je Mauzolej ostao intaktan do XIII veka nove ere, kada je stradao od zemljotresa. Krajem XV veka vitezovi reda Sv. Jovana su radili na rekonstrukciji tvrđave u Bodrumu izgrađene 1402. godine nove ere. Tada su od vidljivih ostataka Mauzoleja, tj. fasadnih mermernih blokova i skulptura pravili krečni malter za tvrđavu. Tako su mnogi delovi Mauzoleja otišli u nepovrat. Prva opsežna iskopavanja Mauzoleja započeo je ser Charles Newton između 1856. i 1858. godine, kada se došlo do znatnih ključnih delova građevine. Čitav niz statua i reljefa, koji su nekada ukrašavali ovaj Mauzolej, zajedno sa statuama Mauzol(os)a i Artemizije danas krasi Britanski muzej.

Slika 17.

Izgled Mauzoleja kao građevine nije sačuvan na novcu. Slika 17 prikazuje novac Mauzol(os)a kovnice u Halikarnasu. Srebrna tetradrahma težine cca 15,25 g predstavlja na aversu glavu Heliosa sa pogledom 3/4 udesno i na reversu Zeusa od Labrande, koji stoji, desno, drži dvoseklu sekiru i koplje; desno je natpis ΜΑΥΣΣΟΛΑΟ. (BMC 18, 181, 1-2)

6. Svetionik u Aleksandriji

*„Ostrvo jedno ima u jako valovitom moru,
baš pred Egiptom leži, a Farom ga zovu ljudi”.*

(Plut. De vita Al. M.)

Od Plutarha, slavnog filozofa i biografa (45.-ca.125.g) saznajemo da je ove stihove izgovorio jedan sedi starac, koji se Aleksandru Velikom javio u snu. Pošto je Aleksandar, osvojivši Egipat, već nameravao da u njemu osnuje veliki i mnogoljudni helenski grad, on potraži to mesto iz sna, tu sagradi sebi grad i nazva ga po sebi Aleksandrija. Istorija kaže da je Aleksandar 332. godine stare ere „oslobodio” Egipat od vladavine persijskog kralja. On je te godine sa vojskom marširao od Memfisa, antičkog glavnog grada Egipta, došao do malog ribarskog sela, te uočivši potencijale ovako povoljnog geografskog položaja, naredio da se na tom mestu sagradi novi grad - Aleksandrija. Grad je planirao umetnik rodoske škole Dinokrat. U neposrednoj blizini grada nalazilo se ostrvce Faros. Aleksandar je naredio da se ovo ostrvce prevlakom dužine 1.250 m spoji sa gradom. Kasnije, 280. godine stare ere za vreme Ptolomeja II, Knidanin Sostrat je završio gradnju džinovske kule svetilje visine oko 140 m. Nazvana je Faros po istomenu ostrvu, a postala je uzor za kasnije građene svetionike antičkog sveta, takođe nazivane farosom. Izgled Aleksandrijskog farosa nam je poznat iz opisa istoričara i sa nekih likovnih predstava novca, koje su svakako nepobitan dokaz. Faros je prvobitno bio osmougaona kula, na čijem vrhu je gorela vatra, sa skulpturama tritona i muškom figurom sa bakljom. Faros je dugo vremena krasio ulaz u Aleksandrijsko pristanište, ali je teško nastradao u zemljotresima iz 956, zatim 1303. i 1323. godine. Danas se na mestu gde se uzdizao svetionik nalazi velika islamska tvrđava KAIT BAY građena od ruševina svetionika, u kojoj se sada nalazi pomorski muzej. Zahvaljujući svojoj monumentalnosti i lepoti Faros se uvrstio u listu svet-skih čuda.

Strabon (64-21. godine stare ere) u svojoj Geografiji uz detaljan opis Aleksandrije daje i opis Farosa - kaže da je to pravougaono ostrvo veoma blizu kopna sa kojim formira pristanište sa dva ulaza. Kuriozitet ostrvca je stena koju sa svih strana zapljuskuje more, a na njoj se nalazi monumentalna kula od belog mermera na više spratova i nosi ime ostrva. Opis Farosa sa-

drži se i u spisima nekih klasičnih autora s početka nove ere, kao što je Plinije stariji. Precizan datum početka gradnje kule je diskutabilan. Očigledno je počela pod Ptolomejom I Sotetrom (305-282. godine stare ere), drugom iz mladosti Aleksandra Velikog i čuvenim generalom, koji je po smrti Aleksandrovoj u Vavilonu 323. godine osvojio Egipat. Na vrhu svetionika u početku je stajao Zevs Soter i njemu je isti bio posvećen. Gradnja je - kako je napomenuto - bila završena pod Ptolomejom II Filadelfom (284-246. godine stare ere). Plinije dalje saopštava da je gradnja Farosa stajala 800 talanata (danas preko 4 miliona funti). Neki stari hroničari su preterivali u opisu Farosa, navodeći neverovatnu visinu kule i mogućnosti njenog svetlosnog dometa. Svi se slažu da je svetlost proizvodila ogromna vatra na vrhu koja se reflektovala preko ogledala. Plinije napominje da je istovremeno već bilo takvih vatri na mnogo mesta. Jedno od takvih mesta je bila rimska luka Ostija sa svojim farosom, koji je predstavljen na bimetalnom medaljonu cara Komoda (180-192) tipa VOTIS FELICIBVS (slika 18).

Slika 18.

Vidimo Komoda kako ukazuje dobrodošlicu godišnjoj isporuci žita, koje je stiglo brodom u luku Ostija. Car i još jedna osoba nižeg rasta stoje ispred farosa. Očigledno je da se radi o egipatskoj galiji, jer njome krmani (levo na galiji) egipatski bog Serapis, na čijoj glavi se nalazi modijus (merica za žito). Ovaj svetionik u Ostiji jasno kopira svog prethodnika iz Aleksandrije, koji je u to vreme još aktivan. Što se tiče konfiguracije Farosa izgleda da se svi hroničari slažu u tome da je to bila trodelna građevina, odnosno na tri nivoa; 60 m za prvi nivo, 30 m za drugi i 15 m od podnožja do vrha statue Zevs, odnosno njegovog skiptra. Ovo su, naravno, aproksimativne brojke. Najbolji i najbliži dokaz za prikaz Aleksandrijskog farosa nalazi se na grčkom imperijalnom novcu kovnice Aleksandrija. Faros je prikazan u vidu tri glavna reversna tipa u periodu od Domicijana (81-96) preko Hadrijana (117-138), Antonina Pijea (138-161) do Komoda (180-192) zaključno. Aleksandrijska kovnica je radila u vreme Rimljana, kao i mnogi drugi helenski provincijski gradovi. Novac se kovao sa likom vladara i njegovim titulama na grčkom jeziku. Reversni natpisi, godina lokalne ere (regnalna godina vladara) bili su takođe na grčkom jeziku. Gledajući ovaj reversni tip novca aleksandrijske kovnice iz raznih godina, može se sa sigurnošću konstatovati da je osnovni oblik predstave Farosa uvek bio isti.

Serijski ovih novaca počinje od Domicijana, koji je ovaj reversni tip kovao u 12, 13. i 15. regnalnoj godini na grčkom jeziku. Regnalna godina inače teče od 29. avgusta tekuće do 28. avgusta sledeće godine. Osnovni detalji građevine su jasni, naročito Tritoni koji duvaju u trube ili velike morske školjke na vrhu prvog nivoa građevine. Vidi se prilaz koji vodi do nisko po-

stavljenih ulaznih vrata, kao i stojeća figura Zeusa Sotera sa dugačkim skiptrom na vrhu građevine. Nerva nije kovao ovaj tip novca. Sledeći novac ovakvog reversnog tipa kuje se za vladavine Trajana (98-117), gde komadi od pola drahme iz 11, 14. i 16. regnalne godine prikazuju istu građevinu. Hadrijan (117-138) je u Aleksandriji kovao iste tipove za 2, 3, 6, 10, 11, 16. i 17. godinu (slika 19 i 20). Izgleda da nije kovao za 15. godinu, iako se zna da je te godine zvanično posetio Egipat, o čemu svedoče drugi tipovi kovanja. Novac ovog tipa do i zaključno sa Hadrijanovim prikazuje Faros sa nisko smeštenim vratima na donjem nivou.

Slika 19.

Slika 20.

Za vreme vladavine Antonina Pijea (138-161) na novcu se vidi da su ulazna vrata pomerena naviše (slika 21 i 22). Ovaj tip je emitovan za 4, 5, 6, 8. i 9. regnalnu godinu. Poludrahma iz 9. godine prikazuje veoma jasno Faros sa okruglim prozorima na prvom, visokom nivou građevine i tritone koji vise na gornjim ivicama duvajući u trube; ulazna vrata su smeštena malo više, a ostala dva nivoa građevine su dosta skraćena. Na zadnjem nivou je takođe statua Zeusa Sotera.

Slika 21.

Slika 22.

Marko Aurelije (161-180) kovao je takođe bronzane poludrahme u 4. i 17. regnalnoj godini. Posle emisija gorenavedjenih vladara Faros nestaje sa novca kao zasebna predstava.

Slika 23.

Drugi glavni tip novca kovan za vreme M. Aurelija prikazuje Faros sa stojećom figurom Izide Faroske (Isis Pharia), slika 23 (AE 34 ø). Boginja Izida - velika majka starih Egipćana ov-

de je prikazana kao zaštitnica mornara; ona stoji, levo, drži za-tegnuto brodsko jedro okrenuta Farosu. Pored toga drži i sistrum - sveti instrument, koji pri trešenju tiho zveckea. Reversni tip Izide Faroske se javlja uvek na većim bronzanim komadima, uglavnom paralelno sa frakcijama. Izgleda da je Izida Faroska imala hram blizu svetionika-Farosa na istoimenom ostrvu. Još od klasičnih vremena dobar deo faroskog ostrva, pa i same Aleksandrije, nestajao je polako pod morskim valovima. Dokaz za ovo su 1963. godine u moru pronađeni kolosalna statua Izide (oko 10 m visine) i drugi fragmenti hrama.

Slika 24.

Treći tip novca prikazuje Faros sa plovećom galijom. Predstava se javlja samo na bilon tetradrahmi cara Komoda (180-192), koja je datirana sa 29. regnalnom godinom (slika 24). Očigledna anomalija u datumu se objašnjava time što je Komod nastavio da koristi regnalnu godinu svog prethodnika M. Aurelija, umesto da počne sa godinom preuzimanja vlasti (17. mart 180. godine). On, dakle, nastavlja da kuje serije od 21. regnalne godine kao nastavak M. Aurelija.

7. Statua Zeusa u Olimpiji

„U desnoj ruci držao je figuru Viktorije izrađenu od slonovače i zlata, a u levoj skiptar sa orlom. Njegove sandale i plašt bili su od čistog zlata...”

Grk Pausanius, 2. vek n.e.

Na severozapadu Peloponeza, u oblasti antičke Elade, osnovan je 1000. godine stare ere grad Olimpija, nada- leko čuven po svom hramu posvećenom vrhovnom bo- gu grčkog panteona Zevsu. U njegovu čast u Olimpiji su se sva- ke četvrte godine održavale sportske igre, čija se tradicija, sa izvesnim prekidima, održala do današnjih dana. Zevsov hram, dorski peripteros dužine 64 m i širine 28 m, sa 6×13 stu- bova, sagradio je arhitekta Libon između 468-457. godine sta- re ere. Na kraju srednjeg broda nalazio se ukras ovog hrama monumentalna statua boga Zevs, rađena u hrizelefantinskoj tehnici (zlato i slonovača), rad čuvenog vajara grčkog klasič- nog perioda Fidije. Dospela je na listu sedam svetskih čuda. Ovo delo visine 12 m, i pored viševjekovnog trajanja, nema pra- vih kopija, a nije sačuvan nijedan deo originala. Postoje opisi hroničara i predstave na antičkom novcu. Izgled statue najbo- lje nam prikazuje bronzani novac (AE 28) grada Elide iz doba cara Hadrijana (slika 25). Novac ovakvog tipa je za i u ime gra-

Slika 25.

da Elide (HAEIΩN) emitovao festivalski centar Olimpije povod- om četvorogodišnjih okupljanja. Za kreatora minijaturene predstave Zevs na aversu i reversu Hadrijanovog novca svaka- ko je bila inspiracija pomenuta Fidijina statua. Pored ovog nov- ca postoje i opisi antičkih hroničara, od kojih je najbolji Pauza- nijin, tako da se izgled hrama i statue mogao prilično detaljno rekonstruisati (slika 26 i 27). Zevs je sedeo na tronu sa noga- ma na tabureu; u desnoj ruci je držao hrizelefantinsku figuru Nike, a u levoj skiptar sa orlom, svojim atributom. Skiptar, ta- kođe od zlata, bio je ukrašen dragim kamenjem. Otkriveni de- lovi tela, osim brade i kose koje su bile od zlata, bili su od slo- novače. Plašt koji se spuštao sa levog ramena prema trbuhu i nogama bio je od zlatnog lima; sandale i figure na tronu i tabu- reu takođe od zlata. Zevsov presto je bio napravljen od slonova- če i crnog abonosa, ukrašen plastičnom dekoracijom.

Interesantan je dalji istorijat ovog kipa. On je vekovima odu- ševljavao posetioce hrama, ali je izgleda već od II veka stare

Slika 26.

Slika 27.

Slika 28.

Slika 29.

ere doživeo neka oštećenja usled vršenja žrtvenih obreda u hramu. Četiri i po veka po nastanku statue hram je posetio car Kaligula (37-41) i, stojeći pred hrizelefantinskim Zevsom, žarko poželeo da je ima u Rimu. Izvršio je pripreme za prenos, ali kažu da se pri tom pokušaju statua zatresla od gromkog smeha, pri čemu su se slomile skele a radnici razbežali. Tako je sprečena pljačka ovog remek-dela helenske umetnosti od strane Rima. Statua nije mogla ostati zauvek intaktna. Godine 391. n.e. sveštenici hrišćanske crkve su zahtevali od cara Teo- dosija I da zabrani vršenje paganskih kultova u zemlji. Olim- pijske igre se više nisu održavale i hram više nije bio u funkci- ji. Najzad, posle osam vekova postojanja, Fidijina statua Zevs biva prenet u Konstantinopolj, u hrišćanski svet. Hram u Olimpiji je stradao oko 425. godine n.e. a u VI veku n.e. ceo kraj oko Olimpije bio je uništen zemljotresima i poplavama. Oko 462. godine požar u Konstantinopolju je uništio palatu u kojoj se nalazila statua, tako da od nje nije ništa ostalo. Slike 28 i 29 prikazuju primere kovanja sa predstavom Zevs Olim- pijskog prema viđenju antičkih dizajnera novca. ■

BIBLIOGRAFIJA

1. P. Clayton & M. J. Price, The seven wonders of the ancient world, London and New York, 1998.
2. C. W. Ceram, Götter, Gräber und Gelehrte, Rowohlt Verlag, Hamburg 1958
3. Cohen, Vol II, III
4. Greek Coins by D. Sear, Seaby, London 1978 Vol I, II
5. Greek Imperial Coins by D. Sear, Seaby London, 1981
6. B. Gavela, Fidija, Mat. Srpska, N. Sad, 1974
7. B. Gavela, Istorija umetnosti antičke Grčke, Naučna knj. 1969
8. R. Gek, Sva čuda sveta, Mladinska knjiga, 1970
9. Hafner, Kreta i Helada, O. Keršovani, Rijeka, 1969
10. K. Lange & M. Hirmer, Egipat, Hirmer Verlag, München, izda- vački zavod "Jugoslavija", 1967
11. Dr. M. Bernhart, Handbuch zur Münzkunde d. römischen Kai- serzeit, Halle (Saale), 1926, Tafelband
12. Münzauktion Tkalec & Rauch AG, April 1989
13. Münzzentrum Auktion Nr. 70/Dec. 1990
- G. Schön, Weltmünzkatalog, 1995/96 (20. Jahrhundert)

NOVAC IMPERATORA NERVE (96–91)

Imp. Nerva nije imao naslednika. Tokom 97. godine (27. oktobra) usvojio je Trajana, jednog od svojih vojskovođa čime u istoriji carstva započinje period takozvanih „adoptivnih careva”, što se poklapa sa SAECVLVM AVREA.

Moгуće je da su konsultacije rimskih senatora o izboru novog avgusta trajale dve nedelje od nasilne smrti imp. Domicijana (16. septembra 96. g.).

Kako Flavijevci nisu imali potomaka a nije bilo ni jedne jake ličnosti koja bi od strane legija bila izvikana za novog cara, Senat je 1. oktobra 96. godine izabrao za avgusta jednog iz svojih redova čije je plemenito poreklo sezalo daleko u prošlost.

Bio je to MARCVS COCCEIVS NERVA.

Zabeleženo je da je rođen u Umbriji (severno od današnje Ankone u Italiji) 30. ili 32. godine.

Ime je dobio po dedi, slavnom pravniku i glavnom predstavniku prokulovske jurističke škole. Sufektni konzul-konzular (consvl svfectvs) za 24. godinu deda je izabran za jednog od družbenika imp. Tiberiju kada se ovaj povukao na Kapri. Ubrzo je izvršio samoubistvo presekaвши sebi vene, jer nije mogao da gleda kako Tiberije srozava rang avgusta.

Ostaje nejasno kako je Nerva preživeo nemirno vreme svojih prethodnika. Njegov relativno dug život za to doba (68 g.) tekao je za vlade čak deset imperatora (Tiberije, Kaligula, Klaudije, Neron, Galba, Oton, Vitelije, Vespazijan, Titus i Domicijan).

Možda ćemo biti bliže odgovoru ako napomenemo da je jedno od restitutivnih kovanja novca imp. Nerve bilo za Agripinu Mlađu (majku imp. Neronu) koja je od Nerve bi-

la starija petnaestak godina i čiju je naklonost uživao.

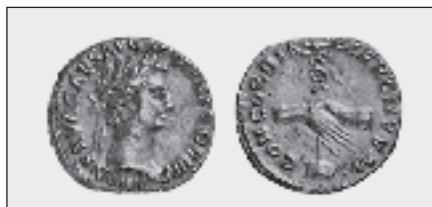
U pitanju je sestercijus sa bustom Agripine na aversu uz natpis: AGRIPINA MF GERMANICI CAESARIS, dok je na sredini reversa natpis SC i okolo: IMP NERVA CAES AVG PM TRP COS III PP.

Posle neuspele zavere 65. godine koju je organizovao Gaj Kalpurnije Pizon, imp. Neron je za zasluge (?) dodelio Nervi trijumf i njegovu statuu smestio u carsku palatu.

Priča se da je preživeo Flavijevce zahvaljujući svojoj intimi sa imp. Domicijanom, a opet ima mišljenja da je zbog bolešljivosti bio bezopasan za careve.

Ono što Rim nije znao prvog oktobra 96. godine to je da je sa izborom Nerve za cara započelo SAECVLVM AVREA (zlatno doba) rimskog carstva koje će, nažalost, trajati manje od jednog veka.

Kao „senatski imperator” Nerva se prvo potrudio da obezbedi lojalnost legija sa kojima su odnosi naglo zahladneli kada je odbio da kazni ubice Domicijana.

*Slika 1. AR. denar uvećano
Av. IMP NERVA CAES AVG PM TRP COS II PP
Rv. CONCORDIA EXERCITVVM*

U tom smislu kuje novac sa natpisom na reversu: CONCORDIA EXERCITVVM (sl. 1).

Novac sa ovom reversnom predstavom (aureus, denar, as, dipondijus, sestercijus) kovan je tokom cele vladavine imp. Nerve i pojavljuje se u varijanti:

- dve spojene ruke na reversu („ruke sloge”)
- dve spojene ruke drže legionarskog orla na pramcu broda.

Carska kovanja novca za imp. Nerva veza na su za kovnicu ROMA, dok su provincijska kovanja emitovana iz kovnica: Antiohija Sirijska, (sl. 2 - tetradrahma) Aleksandrija i Cezareja sa natpisima na grčkom jeziku.

Što se tiče modula kovani su:

- aureus i kvinar u zlatu
- denar i kvinar u srebru
- sestercijus, dipondijus, as i kvadrans u bakru i orihalkumu.

Kao najatraktivnija kovanja smatraju se Ar. cistoforusi (medaljoni) vrednosti od 3 denara (sl. br. 3)

Slika 2. AR. denar uvećano

Slika 3.

Av. *IMP NERVA CAES AVG PM TR POT PP*
Rv. *COS III DIANA PERG*

Natpis *DIANA PERG* je na predstavi friza hrama u Pergamu, dok je između dva stuba hrama predstava kulturne statue Dijane-Pergamske.

Ovi medaljoni potiču iz neke od Maloazijskih kovnica.

Kao vladar imp. Nerva nije imao ekspanzionističkih pretenzija. Takva vrsta avanturizma nije svojstvena čoveku koji je dobro znao u godine, što i graveri verno prikazuju na novcu kroz naborano čelo i opuštene obraze.

Cilj imperatora je poboljšanje ekonomskih i socijalnih uslova kako žitelja Italije tako i svih ostalih stanovnika Imperije. To političko i ekonomsko opredeljenje ogleda se pre svega na reversnim predstavama carskog novca (sl. 4).

Slika 4.

Av. *IMP NERVA CAES AVG PM TRP COS II PP*
Rv. *FISCI IVDAICI CALVMNIA SVBLATA*

Ovaj sestercijus prigodno potvrđuje ukidanje svih poreza i nameta kojima je imp. Domicijan teretio provinciju Judeju, ali isto tako i pripadnike te veroispovesti širom Imperije.

Da bi se poboljšao položaj siromašnog gradskog stanovništva uvedeno je posebno snabdevanje žitom i namirnicama a ovako velikodušan i pre svega human gest evidentiran je i na novcu (sl. 5, Ae, sestercijus).

Modijus sa klasjem žita je pravi način davanja poruke izgladnelim ali i lenjim, slobodnim građanima Imperije.

Modijus sa žitom pojavljuje se i na aversu bakarnog kvadransa (sl. 6) u nekoliko varijanti.

Slika 5.

Av. *IMP NERVA CAES AVG PM TRP COS III PP*
Rv. *PLEBEI VRBANO FRUMENTO CONSTITVTIO SC*

Podsticanje poljoprivrede u Italiji stimulirano je davanjem povoljnih zajmova sa minimalnim kamatama, a prihod od kamata se koristio za obrazovanje siromašne dece. Natpis na reversu *TVTELA ITALIAE* odnosi se na taj plan, dok predstavu na novcu čini imperator sa personifikacijom Italije i dečakom i devojčicom uz njih. Takvi radikalni potezi doneli su Nervi naziv „*TVORAC NOVE ITALIJE*”.

Slika 6.

Av. *IMP NERVA CAES AVG*
Rv. *SC (predstava kadukeusa)*

U nizu poreskih rasterećenja vredno je zabeležiti i ukidanje takozvanog „*VEHIKULACIONOG*” poreza.

Ovaj porez je veoma teško padao građanima Imperije. Podrazumevao je pokrivanje svih troškova carske pošte na putevima (obezbeđenje transporta, ishrana...). Kako su carski službenici mnogo putovali, a i njih je bilo mnogo, izdaci su bili ogromni.

Zahvalni Senat je i ovaj dekret propratio sa adekvatnim natpisom na reversu (sl. 7, sestercijus).

Slika 7.

Av. *IMP NERVA CAES AVG PM TRP COS III PP*
Rv. *VEHICVLATIONE ITALIAE REMISSA SC*
(na reversu su predstavljene dve mule na ispaši sa opremom iza sebe)

Besomučno oporezivanje koje se uveli njegovi prethodnici materalo je stanovnike Italije da se povuku u provincije da bi izbegli nezasiću poresku ruku. Zemlja je ostala napuštena, a jedan od poteza cara je bio i nova kolonizacija poseda širom poluostrva.

Uz već pomenuta restitutivna kovanja za Agripinu Stariju treba napomenuti i istu takvu emisiju za Oktavijana Avgusta. Denari, sestercijusi, dipondijusi, i asovi tipa *DIVVS AVGVSTVS* i *DIVVS AVGVSTVS PATER* na kojima je predstava kaprikorna, orla, orla na globu, zatim orla na kormilu... spadaju u retka kovanja iz 97. godine.

Slika 8.

Av. *IMP NERVA CAES AVG PM TRP COS III PP*
Rv. *FORTVNA AVGVST*

U uobičajene reversne predstave spadaju one preuzete od prethodnika. To su:

AEQVITAS, *FORTVNA* (sl. 8, Ae, sestercijus) *IVSTITIA*, *LIBERTAS*, *MONETA*, *SALVS*, *ANNONA*... itd.

Većina svetskih autoriteta, pa i BM (The British museum), AS sa natpisom na reversu: *NEPTVNO CIRCENSES CONSTITVT SC* deklariraju kao neregularno kovanje imp. Nerva. U slučaju pak natpisa na aversu: *IMP NERVA CAESAR...* koji se takođe pojavljuje, reč je o grešci u kovanju (*COEN*).

Imp. Nerva nije imao naslednika. Tokom 97. godine (27. oktobra) usvojio je Trajana, jednog od svojih vojskovođa čime u istoriji carstva započinje period takozvanih „*adoptivnih careva*”, što se poklapa sa *SAECVLVM AVREA*.

Od tog trenutka imp. Nerva svom imenu dodaje titulu *GERMANICVS*, što se evidentira i na novcu kroz natpis: *IMP NERVA CAES AVG GERM PM TRP II*

Umro je 29. januara 98. godine a konsekraciona kovanja se pojavljuju vek i po kasnije, za vlade imp. Trajana Decija. Natpis na aversu antoninijana iz 250. godine je *DIVO NERVA*, a na reversu *CONSECRATIO* uz predstavu orla ili oltara.

Novac tipa „FEL. TEMP. REPARATIO”

Gotovo da nema numizmatičke zbirke Rimskog novca u kojoj nema bar jedan primerak novca sa natpisom „Fel. Temp. Reparatio.”, obzirom da je kovan u velikim količinama od sredine četvrtog veka.

Posle smrti Konstantina Velikog, u letnjakovcu u Ankinori pored Nikomedije, 22. maja 337. godine, došlo je do velike pometnje u carstvu. Na kraju se, u celu konfuznu situaciju, umešala vojska koja je na nagovor, kako se smatra, Konstancija II izvršila pokolj svih indirektnih naslednika Konstantina Velikog. Tako su u noći 22. jula 337. godine u palati Dafne, u Konstantinopolju ubijeni Julije Konstancije i Dalmacije stariji, careva braća. U Trakiji je ubijen car Dalmacije, carev nećak, dok je u Kapadokiji u Cezariji ubijen kralj Ponta, Hanibalijen muž careve ćerke Konstancije.

Ovaj pokolj cele legitimne grane Flavijevaca, samim čudom su preživeli mali Julijan i njegov polubrat Gal.

Konstantinova tri sina su se potom sastala u Viminacijumu 9. septembra 337. godine, gde uzimaju naslov avgusta i dele carstvo na tri dela.

Konstantin II dobio je na upravu zapadne provincije (Hispaniju, Galiju, Britaniju i deo zapadne Afrike) i dobija naslov „Maximus Triumphator Augustus”. Na njegovoj teritoriji nalazile su se tri kovnice novca Treveri (Trier), Lugdunum (Lion) i Arelate (Arles). Konstancije II vladao je istočnim provincijama (Trakija, Mala Azija i Egipat) gde se nalazilo šest kovnica: Heraklea, Konstantinopolj, Nikomedija, Kizik, Antiohija (Antakija) i Aleksandrija dok je Konstans, kao najmlađi, dobio na upravu Italiju, Balkan i deo severne Afrike sa kovnicama Rim, Akvileja, Siscija (Sisak) i Tesalonik (Solun).

Međutim, vrlo brzo između braće dolazi do sukoba. U proleće 340. godine Konstantin II upada u Italiju gde u sukobu sa Konstansom gine kod Akvileje. Nakon njegove smrti Konstans preuzima upravu nad njegovim delom car-

stva, i tako dolazi do prve podele velikog Rimskog carstva na dva dela, istočni i zapadni. Najzad nastaje doba relativnog mira, što Konstans koristi za obilazak zapadnih provincija i tom prilikom kao poslednji rimski car posećuje Britaniju.

Carevi Konstans i Konstancije II u periodu 346-348. godine sproveli su novčanu reformu. Prestaje da se kuje folis, a u upotrebu se uvodi novac čija je veličina bila oko 23 mm (AE 2) sa težinom od 4,5 do 5,4 g. Ubrzo je došlo do redukcije ovog novca emitovanjem vrednosti nazvane centenional koja je bila 120. deo funte sa težinom od 2,72 g i promera od 18 do 19 mm (AE3).

Oko godine kada je sprovedena ova novčana reforma postoje prilične nesuglasice. Po Matinglu ova reforma je sprovedena prilikom proslave 1100 godina Rimskog carstva koja je proslavljena 348. g. Nasuprot njemu Suterland u LRBC (Late Roman bronze Coinage) je mišljenja da je kovanje folisa prestalo 346. g, dok je Kraft mišljenja da je do ove reforme došlo u dužem vremenskom periodu tokom 346-348. godine.

U svakom slučaju, tokom ove reforme dolazi do emitovanja novca sa reversnim natpisom (FEL. TEMP. REPARATIO. - FELICIUM (FELIX) TEMPORUM REPARATIO - Obnavljanje (obnovitelj) sretnih vremena, ali sa nekoliko različitih scena:

1. Pali konjanik
2. Car na pramcu broda
3. Car odvodi varvarina iz kolibe
4. Imperator i dva zarobljenika
5. Feniks.

Na početku novčane reforme novčići iz ove serije bili su jasno podeljeni svojom veličinom i težinom na tri nominale. Na najvećim primercima novca prikazivan je pali konjanik ili galija. Srednja nominala je bila skoro iste veličine, ali je imala manje srebra i na nje mu je prikazan ratnik kako odvodi zarobljenika iz kolibe ili imperatora sa dva zarobljenika. Treća nominala je znatno

manja i na njoj je prikazan feniks. Tokom vremena dve manje nominale su prestale da se emituju, a novac sa prikazom palog konjanika doživeo je redukciju veličine. Ova nova kovanja novca na kojima je prikazan pali konjanik su svojom veličinom i težinom bila manja od prvih primeraka moneta na kojima je prikazan feniks.

Tačan odnos ovog novca prema savremenom zlatnom novcu nije sa sigurnošću utvrđen. Radi lakšeg snalaženja danas se za određivanje nominala ovog novca koristi oznaka njihove veličine i to AE 1 (preko 25 mm), AE 2 (21- 25 mm), AE 3 (17-21 mm) i AE 4 (ispod 17 mm).

Usled konstantnog kvarenja novca prve emisije su imale veličinu modula od oko 23 mm (AE 2) sa težinom od 4,5 do 5,4 g, dok su poslednja izdanja smanjena do veličine AE 3 i AE 4.

KONJANIK U PADU (engl. Falling Horseman, skraćeno FH)

Svakako najpopularnija predstava na novcu sinova Konstantina Velikog, Konstansa i Konstancija II, bila je ona na kojoj je prikazana scena konjanika u padu. U ovoj sceni vidimo rimskog vojnika, po nekim autorima Virtusa, kako kopljem probada varvarskog konjanika. Na aversu je prikazano carevo poprsje okrenuto na desnu stranu. Kako su dva brata bila podelila carstvo, kovnice koje su se nalazile u njihovim delovima carevine trebale su da kuju novac za oba cara sa istim reversnim prikazima ali različitim aversima. Međutim, konjanik u padu je bio omiljena vrsta Konstancija II i u njegovim kovnicama je kovan takav novac i za Konstansa, dok su kovnice koje je kontrolisao Konstans preferirale tip „Car na galiji”. Kovanje ovog tipa novca do punog izražaja dolazi posle smrti Konstansa 350. godine i ovo je najrasprostranjeniji novac tokom perioda 351-361. godina.

Na početku svoje vladavine Magnencije je takođe kovao ovaj tip novca, ali je on brzo zamenjen novcem sa reversnim predstavama karakterističnim za njega. Po naređenju Konstancija II ovaj tip novca kovan je i za cezare Konstancija Gala i Julijana. Dolaskom na vlast Julijan je ovu vrstu novca prestao da kuje.

Na osnovu položaja konjanika u padu, prikazanog na reversu, moguće je izvršiti podelu ovog novca na četiri osnovna tipa i to:

1. Klečeći - Konjanik kleči na zemlji ispred konja, u katalogizima se obično ovaj tip novca označava sa oznakom FH 1

2. Sedeći - Konjanik sedi na zemlji ispred konja, oznaka FH 2

3. Pružajući - Konjanik na konju se okreće i pruža ruku unazad prema vojniku, oznaka FH 3

4. Hvatajući - Konjanik na konju pada prema napred i hvata vrat konja, oznaka FH 4.

Petnaest kovnica koje su bile razasute širom carstva kovalе su novac sa prikazom „Konjanika u padu”. Ni jedna kovnica nije kovala istovremeno novac sa sva četiri tipa prikaza. Zahvaljujući ovom velikom broju kovnica pojavljuju se odstupanja u detaljima, pa pojedini autori razlikuju veći ili manji broj podgrupa. Od svih prikaza najmanje ima nedoumica kod tipa FH 3.

Tokom trinaest godina kovanja novca tipa „Konjanika u padu” došlo je, kao što smo napred već napisali, do opadanja veličine i težine novca. Na početku tipovi novca koji se obično označavaju sa AE 2, imali su prečnik 21-23 mm, poslednje serije ovog novca imale su veličinu od oko 16 mm i teško mogu da se svrstaju u grupu AE 3. Često se ovi kasni komadi označavaju kao AE 3/4, kako bi se preciziralo da se nalaze negde između AE 3 i AE 4.

Naravno, tokom ovog vremena, nije došlo samo da smanjenja modula. Usled velike produkcije, izazvane obilnim potrebama za novcem, kvalitet kalupa za kovanje često je vrlo loš što je rezultiralo velikim odstupanjima u okviru serije. Pojedini primerci su veliki, jasno iskovan. Nasuprot njima, imamo vrlo ružne primerke. Težina primeraka se kreće od 9,5 g do 1,7 g. I udeo srebra u novcu varira. Kako je ovaj novac od početka bio posrebrn, na relativno malom broju primeraka se danas mogu konstatovati tragovi ovog posrebravanja.

Različite serije ovog novca imaju brojne kovničke oznake na aversu, reversu ili obema stranama, koji omogućavaju da se razlikuju izdanja iz pojedinih godina. Jedna serija nosi čak i broj LXXII, što označava da je novac kovan kao 72. deo funte.

GALIJA

Za razliku od Konstancija II koji je kao reversnu predstavu na svom novcu najviše koristio prikaz „Konjanika u padu”, njegov brat Konstans prednost je davao sceni na kojoj je prikazana „Galija usmerena ka pobedi”. Svih trinaest kovnica u carstvu je kovalo novac sa ovom predstavom za Konstansa. Sedam kovnica i to sve u zapadnom delu carstva, emituje ovaj novac za Konstancija II a za Gala samo jedna i to Tesalonik. Istovremeno ova kovnica emituje novac sa istom reversnom predstavom i za druga dva cara.

Ova scena po svoj prilici prikazuje imperatora prilikom njegove posete Britaniji 342. godine. Konstans je prikazan kako stoji na pramcu galije i drži u desnoj ruci malu figuru Pobede ili Feniksa na kugli. Levom rukom drži labarum sa hristogramom.

Kako je ova serija novca kovana relativno kratko, kod nje nema ni približno

tako velikih odstupanja u prikazivanju kao kod prethodne vrste. Međutim, postoje primerci novca koji su upola manji od standarda što ukazuje da su pojedine kovnice ovu scenu koristile i za najveću i za najmanju denominaciju, od tri postojeće, koje su korišćene kod napred navedene serije. U vreme Magnencija kuje se sličan novac, pre nego što je počeo da kuje novac sa sopstvenim karakteristikama, ali su primerci ovog novca još manji. Posle smrti Konstansa 350. godine, ovaj novac je kovan i za Konstancija Gala. Posle njega, ovaj tip novca je povučen. Sličan novac, ali sa drugom legendom, emitovan je tokom vladavine Teodosija I.

VARVARIN I KOLIBA

Može se smatrati da je novac na kojem je prikazana ova scena bio srednja vrednost u grupi novca na kojem je tekst FEL. TEMP. REPARATIO. Ovaj tip novca po dimenziji je bio neznatno manji od standardne AE 2 veličine, a kako je imao i manje srebra u leguri po svoj prilici je vredeo duplo manje od novčića na kojima je prikazana galija ili konjanik u padu. U principu na aversnoj strani novca prikazivano je poprje

vladara okrenutog nalevo. U ruci drži kuglu. Na reversu je prikazan vojnik koji vodi mladog zarobljenog varvarina iz kolibe. Koliba je smeštena ispod „stabla”. Ovaj novac je kovan u trinaest kovnica širom carstva.

Kako je odavno poznato da svaka kovnica ima svoj karakteristični likovni stil, a i izrada reversa nije tako strogo propisana kao izrada aversa, došlo je do toga da je svaka kovnica drukčije prikazala stablo. Pažljiva analiza detalja omogućava nam dosta sigurnu identifikaciju kovnice i u slučajevima kada to nije moguće učiniti na osnovu kovničkih oznaka u otsečku. Kovnice Siscija i Lugdunum kovale su novac sa dva različita prikaza stabla.

Kod ove serije postoje i tri prikaza kako vojnik drži koplje.

1. Vojnik drži koplje iza sebe sa vrhom na dole. Kovnice: Trijer, Rim, Siscija, Herakleja, Konstantinopolj, Kizik, Nikomedija, Antiohija, Alerate.

2. Vojnik drži koplje ispred sebe sa vrhom nadole: Trijer, Siscija, Tesalonika.

3. Vojnik drži koplje sa vrhom okrenutim nagore: Lugdunum, Arelate, Akvileja, Siscija

Kao i kod serije „Konjanik u padu” i na ovim novčićima nalazimo slovne oznake ili zvezde u polju po kojima je moguće razlikovati pojedine serije. Posle smrti Konstansa novac sa ovim prikazom na reversu prestaje da se kuje.

IMPERATOR I DVA ZAROBLJENIKA

Omiljen tip novca, srednje denominacije, cara Konstancija II bio je onaj gde je na reversu prikazivan car sa dva zarobljenika. Ova scena je prikazivana u dve varijante. Kod jedne varijante zarobljenici su prikazani kako čuču na zemlji, dok u drugoj oni stoje.

Naravno, i kod ovog tipa postoje brojna manja odstupanja u scenama do kojih je dolazilo usled rada mnogobrojnih kovnica i veštine izrađivača kalupa. Zahvaljujući ovome imamo različite prikaze labaruma, zastave sa Hristovim monogramom, ili štita koje drži car. Novac sa ovom reversnom predstavom kovan je u devet kovnica i to za Konstancija II u svih devet, a za Konstansa samo u Sisciji i Alerati.

U svakom slučaju od svih tipova novčića na kojima je natpis Fel. Temp. reparatio ovi se smatraju najmanje ineresantnim.

FENIKS

Od svih tipova novca na kojima je natpis „Fel. temp. reparatio” po svojoj dimenziji i težini najmanji su ovi na ko-

jima se nalazi prikazan feniks. Po svojoj težini novac sa ovom predstavom upola je manji od velikih (AE 2) primera. Sadržaj srebra u njima nalazi se samo u fragmentima. Na osnovu svega ovoga njihova vrednost je po svoj prilici bila upola manja od srednje denominacije.

Na aversu ovog novca, što je i uobičajeno, nalazi se poprsje cara okrenuto na desnu stranu. Na reversu se nalazi prikaz feniksa. Ova mitska ptica, koja umire samožrtvovanjem i vaskrsava iz vlastitog pepela simbolizuje vaskrsnuću, pobeđu života nad smrću. Mit o ovoj ptici došao je iz Egipta i preko grčke i rimske mitologije prihvaćen je u hrišćanstvu. Zbog svega ovoga prikaz feniksa je po svoj prilici posebno odgovarao za kovanice koje su emitovane povodom 1100 godišnjice osnivanja Rima. Scena sa njim imala je za cilj da na simboličan način prikaže preporođenje i neprestano opstajanje Rimskog Carstva.

Na novcu ovoga tipa feniks je prikazan na dva načina.

Na jednoj vrsti novca feniks je prikazan kako stoji na kugli i ovaj tip je kovan u šest kovnica carstva. Kod druge vrste

on stoji na hrpi kamenja (lomači) i novac sa ovakvim prikazom kovalo je pet kovnica... Samo je kovnica Tesalonika kovala istovremeno novac sa oba reversna prikaza. Naravno, usled rada brojnih kovnica (a samim tim i potrebe velikog broja kalupa) i kod ove vrste novca postoje brojna odstupanja u detaljima.

Novac tipa „Fel. temp. reparatio” svakom istraživaču ili kolekcionaru pruža velike mogućnosti za istraživanje i stvaranje vrlo interesantne zbirke zbog velikog broja varijanti. ■

AQVILLA LEGIONIS

Tokom duge istorije Rima (od 754/753 g.p.n.e. do 476 g. nove ere) vrata Janusovog hrama u gradu su samo tri puta bila zatvorena:

- pod Numom Pompilijem krajem VIII veka pre naše ere,
- posle Prvog punskog rata 241. godine pre naše ere, i
- za vlade Oktavijana Avgusta 30 g.p.n.e. do 14 g. nove ere.

To je značilo da Rim nije u ratu. Nepojmljivo je, ali je tačno, da je Rim više od jednog milenijuma ratovao, bilo da je to bio osvajački pohod, odbrambeni rat ili pak građanski rat. (Uostalom, od pada Rima pa do današnjeg dana u svakom trenutku na nekom delu zemljine kugle besni rat).

U takvim militantnim okolnostima sasvim je opravdano da vojska, vojne jedinice, imaju primarnu ulogu u istorijskim zbivanjima.

Marijevom reformom 104. godine pre naše ere, vojna obaveza je proširena na sve građane, vojska postaje profesionalna sa vojnim rokom od 25 godina. Tom reformom je takođe utvrđeno da se legija (LEGIO) kao najbrojnija po ljudstvu jedinica sa pomoćnim osobljem 6000 ljudi, od toga 5300 aktivnih vojnika, 130 konjanika (po nekim izvorima 300, stegonoše, komora, medicinsko osoblje) deli na 10 kohorti, kohorta na dve manipule, a manipula na dve centurije.

Za vreme Oktavijana Avgusta utvrđen je broj legija na 25, da bi se pod Markom Aurelijem (160-180 g.) povećao na 30, a pod imp. Septimijem Severom (193-211) na 35. To uopšte ne znači da je ovaj broj bio fiksiran.

Svaka legija je imala svoj broj ili broj i ime. Kroz ceo period trajanja Rima ovakva sila je bila izuzetno respektabilna kako za neprijatelje Imperije, isto tako i za njene građane, pa i same careve. Lojalnost legija se morala plaćati, pre svega materijalno, a potom i moralno. Kao prvo svaki legionar je imao platu, zatim kod svakog ustoličenja novog cara, kod značajnije proslave ili pobeđe, dobijana je na poklon određena suma novca, postojalo je pravo na pljačku po uspeš-

no obavljenom vojnom pohodu, a na kraju vojnog roka (ko ga preživi) otpremnina u vidu zemljišnog poseda.

Moralno, legija je mogla biti nagrađena ordenom (falera), vencem, (corona) ogrlicom (torques), uz svoj broj dobiti i prigodno ime a na bazi učinjenog dela, ili pak da se na novcu koji je optičajan i važeći nalazi upisan broj legije, njen zaštitni znak, ime legije, i ime onoga pod čijom komandom su legije bile.

Ono po čemu je legija bila prepoznatljiva bio je njen bojni znak (SIGNA MILITARIA) koji je istovremeno i zaštitničko božanstvo legije. Od I veka pre naše ere isključivi bojni znak legija je ORAO – AQVILLA LEGIONIS.

Orao je bio od zlata ili od srebra, sa munjom u kandža-

ma, a ako je legija bila odlikovana za neke zasluge orao je imao venac u kljunu.

Na novcu je orao obično predstavljen sa raširenim krilima kako stoji na signumu između dva standarda, glave okrenute u levo ili što je češći slučaj u desno. Ta reversna predstava sadrži još i broj legije a ako je legija imala ime, onda i ime.

Orao je imao izuzetan značaj za legiju. Nosio ga je i bio pod zaštitom najstarijeg centuriona po rangu (PRIMIPILVS) iz prve kohorte, prve centurije. Ulogoru je čuban sa ostalim svetinjama legije, a gubitkom orla (obično u ratu, rede po kazni) gasila se i legija.

Kovanje novca sa imenom legije ili njenim brojem (što je takođe ime) bilo je iskazivanje počasti legiji i kupovina njene lojalnosti. Na veoma velikom broju kovanica iz perioda Rimske imperije pojavljuje se predstava legionarskog orla, ali u kombinaciji sa nazivom legije to nije čest slučaj i praktično se pojavljuje u dva navrata.

Legionarski novac Marka Antonija iz 32/31. godine pre naše ere je vezan za Akcijumski rat. To je serija novčića (tako je deklarise i RIC i COEN) sa nazivima 30 legija koje su bile pod komandom Marka Antonija u ratu protiv Oktavijana Avgusta i neposredno pre toga. Revers svih novčića je isti: legionarski orao između dva standarda i natpis pri dnu LEG I do LEG XXX.

Slika br. 1 predstavlja: Ar. denar XXII legije. I avers svih novčića je isti: rimska galija-trirema sa ukrašenim (acrostolivm) pramcem u desno. U gornjem delu je natpis ANT AVG (ANTONIVS AVGVRS), a u donjem delu natpis: III VIR R P C (TRIVMVRVS REI PVBLICAE COSTITVANDAE).

Slika 1.

Slika 2.

Samo legija XII (sl. br. 2) ima na reversu natpis: LEG XII ANTIQVAE, legija XVII ima natpis: LEG XVII CLASSICAE i legija: XVIII: LEG XVIII LIBYCAE, dok je sve ostalo isto. Na novčićima Marka Antonija pojavljuju se i dva Ar. denara koja odaju počast kohortama. Avers kod njih je isti kao kod prethodnih, ali na reversu imamo natpise: SHORTIS SPECVLATORVM (sl. br. 3).

Slika 3.

Na tri legionarska stega nalaze se pramčevi brodova, a na vrhu dva venca od lišća. Ova kohorta, a to joj i samo ime kaže (SPECVLATORVM), bila je izviđačka ili preciznije rečeno špijunska, a kako se radilo o ratu na moru prigodna je i predstava pramca brodova. Kadrovski

je bila sastavljena od veterana i ličnih prijatelja Marka Antonija, a služila je istovremeno i za prenos hitnih i tajnih poruka.

Drugi denar namenjen kohortama je onaj koji ima natpis: CHORTVM PRAETORIVM na reversu, a sve ostalo je isto kao kod novca za legije. Verovatno je da je ova kohorta bila lično obezbeđenje trijumvira. Sve ovo međutim nije bilo dovoljno u pomorskoj bitki kod Akcijuma, gde je Marko Agripa-komandant flote Oktavijana Avgusta potukao zajedničke snage Marka Antonija i Kleopatre.

Iz prethodnog se vidi da su legije uz broj koji je već bio i ime, dobijale i ono drugo moglo bi se reći opisno „prezime” koje je pak davano po više osnova:

- po imenu provincije gde su služile
- po poreklu
- prema rimskom panteonu
- prema imenima careva
- prema svojstvima, osobinama svake legije.

Tako se, recimo, pojavljuju imena po provincijama:

- LEGIO I GERMANICA
- LEGIO III GALICA (LEGIO III CYRENAICA)
- LEGIO IV MACEDONICA (LEGIO IV SCYTHICA)
- LEGIO IX HISPANA
- LEGIO XVIII LIBYCAE... itd...

Po poreklu:

- LEGIO I ITALICA
- LEGIO V ALAVDA... itd...

Po rimskom panteonu:

- LEGIO XIV GEMINA MARTIA VICTRIX
- LEGIO XV APOLINARIS... itd..

Po imenima careva:

- LEGIO VII CLAVDIANA
- LEGIO VII GALBIANA... itd...

Po svojstvima-osobinama legije:

- LEGIO XIII GEMINA
- LEGIO XII FVLMINATA
- LEGIO XXI RAPAX itd...

Sva ta imena legija nešto su značila, te sakupljanje novca sa imenima legija može biti veoma atraktivno i interesantno. Uostalom pogledajmo:

- ALAVDA, na keltskom znači „ševa” ptica iz reda ptica pevačica, dok je sama legija bila formirana u Galiji za vreme Gaja Julija Cezara.
- FVLMINATA, munjevita, gromovita
- GEMINA, bukvalan prevod je „dvostruko rođena”, a reč je o blizancima Kastoru i Poluksu
- ADIVTRIX, pomoćna
- PRIMIGENIA (LEGIO XV) znači PRVOROĐENA, a to je nadimak boginje sreće Fortune
- RAPAX, znači neodoljiva sila pobeđivanja, ali isto tako i GRABEŽLJIVA.

Imena legija na novcu pojavljuju se u skraćenoj verziji kao i natpisi na drugim tipovima novca te je ponekad teška identifikacija, pogotovu kada se pojavljuju dve legije istog broja a različitog imena.

Radi potpunijeg sagledavanja neophodno je napomenuti i „ratni raspored” pojedinih legija:

- IV MACEDONICA
- XXI RAPAX
- XXII PRIMIGENIA „pokrivale” su Gornju Germaniju sa sedištem u današnjem Majncu (Mogonciacvm).
- IV SCYTHICA
- VI FERATA
- XII FVLMINATA nalazile su se na području današnje Sirije.
- V MACEDONICA

- X FRETENSIS
 - XV APOLINARIS.
- bile su stacionirane u Judeji (danas Izrael).

- VII CLAVDIANA
 - VIII AVGVSTA
 - III GALICA
 - IV FLAVIA
- bile su stacionirane u dvema Mezijama (današnje Balkansko poluostrvo).

- III AVGVSTA
- pokrivala je današnju teritoriju Tunisa itd...

U znak sećanja na svog pretka, ali ne kao konsekraciono kovanje imp. Klaudije (41-56 g.) emituje „legionarski” kvadrans (Ae. sl. br. 4)

Slika 4.

Novac je emitovan povodom godišnjice bitke kod Filipija u Grčkoj gde je Oktavijan Avgust, 42. godine pre naše ere pobedio Bruta i Kasija, ubice Gaja Julija Cezara.

Av. VICT AVG sa predstavom Viktorije, Rv. COHOR PRAE PHIL (CHORTIS PRAETORIANA PHILIPENSIS) sa predstavom legionarskog orla između dva standarda.

Da se legionarski novac najviše emituje tokom građanskih ratova potvrđuje i slučaj Klaudija Macera (CLAVDIVS MACER) afričkog uzurpatora iz 68. godine naše ere. Da bi pokrio troškove ratovanja i platio vojsku emituje između ostalih i dva novčića sa imenima legija i to:

- LEG I LYB MACRIANA
 - LEG III LYB AVG
- sa uobičajenim predstavama legionarskog orla između dva standarda.

Godine 167. naše ere imp. Marko Aurelije iskovao je memorijalni denar (Ar.) Marka Antonija (sl. br. 5) sa identičnim predstavama kao i denari iz akcijumskog rata ali sa drugim natpisima: Av. ANTONIVS AVGV R III VIR R P C, Rv. LEG VI ANTONINVS ET VERVS AVGR REST.

Slika 5.

Kada je Rim u pitanju, istoričari su 193. godinu definisali kao vreme sa kojim je počela vladavina vojničkih careva.

U sukobu vojskovođa Septimija Severa, Helvija Pertinaksa, Didija Julijana i Pescenija Nigera (svi su od strane legija proglašeni za careve) ovaj prvi je čvrsto zaseo na tron i iste 193. godine emituje seriju legionarskih novčića u čast i za plaćanje legija koje su ga i proglasile. Otkovano je ukupno 20 novčića sa nazivima 16n legija, od čega su legije:

- LEG I MIN TRP COS
- LEG VIII AVGR TRP COS
- LEG XIII GEM M V TRP COS

imale apoene i u zlatu (aureus), a ova poslednja i u bronzi (sestercijus).

Slika br. 6 predstavlja Ar. denar sa natpisom na aversu: IMP CAE L SEP SEV PERT AVGR i na reversu: LEG XIII GEM M V TRP COS (LEGIO XIII GEMINA MARTIA VICTRIX TRIBVNITIA POTESTAS CONSVL).

Slika 6.

Slika br. 7 predstavlja sestercijus iz iste godine, istog motiva na aversu, a na reversu je oznaka SC (SENATVS CONSVLTO).

Slika 7.

Na ovoj emisiji novca aversna predstava je zastupljena sa portretom cara, dok je revers kao na novcu Marka Antonija emitovanom dva veka ranije koji je čak i u vreme Septimija Severa bio u opticaju.

Očigledno je da je imperator Septimije Sever i sam vojnik, poznao mentalitet legija, jer po Dionu Kasiju, neposredno pred smrt je dao savet svojim sinovima: „Slažite se, bogato plaćajte vojsku, a za ostalo ne brinite” (Sinovi ga nisu poslušali. Prvo je imp. Karakala ubio brata Getu, a onda su 217. godine imp. Karakalu ubili vojnici).

Od Septimija Severa, verovatno pod uticajem varvarskih plemena na stegovima legija, pojavljuju se prikazi raznih životinja ili mitoloških bića. Te predstave prelaze potom i na novac, naporedo sa nazivima legija, s tim što predstavljena životinja ili mitološko biće nije i u imenu legije već samo njen zaštitnički simbol.

Ovo najviše dolazi do izražaja kod imp. Galijena (253-268.) Za veoma kratko vreme, od 257. do 259. godine, imp. Galijen je otkovao čak 47 novčića sa nazivima legija

Slika 8.

na reversu i predstavama kao što su:

Kaprikorn (jarac) za LEG I ADI VI P VI F (LEGIO PRIMERA ADIVTRIX SEXTVM PIA SEXTVM FIDELIS) Slika br. 8, zatim:

- PEGAZ
- MARS
- DIVLJI VEPAR
- HIPOKAMP (LEG I ITAL VII P VII F)
- MINERVA
- RIMSKA VUČICA SA ROMULOM I REMOM
- IBIS (LEG II ITAL VII P VII F)
- KENTAUR (LEG II PART V P V F)
- RODA
- LAV (LEG III FL VII P VII F)
- VIKTORIJA
- BIK
- NEPTUN

Slika br. 9 (uvećano) na reversu ima predstavu divljeg vepra i natpis: LEG XI CL VII P VII F, dok bi puni naziv glasio: LEGIO VNDECIMA CLAVDIA SEXTVM PIA SEXTVM FIDELIS.

Slika 9.

Svi ovi novčići su antoninijani sa tankim slojem posrebrjenja i predstavom cara na aversu, sa zrakastom krunom na glavi i natpisom: GALLIENV S AVGR. Koliko je caru vojska bila neophodna, govori i novi glorifikujući natpis na novcu kojim se legija i nagrađuje i obavezuje: V-VII P i V-VII F, što bi u prevodu značilo: PET (do sedam) PUTA POBOŽNA i PET (do sedam) PUTA VERNA.

Imperator Galijen u istom periodu kuje i novac sa nazivima kohorti, a po natpisu je očigledno da je reč o telesnoj

gardi jer on glasi: COH PRAET VI P VI F.

Pretorijanci su bili ti koji su vodili računa o bezbednosti cara, ali su tako i smenjivali careve. Ne treba zanemariti činjenicu da je u vreme vladavine imp. Galijena skoro svaka provincija imala svog cara te je tako ovaj period rimske istorije nazvan „Vreme trideset tirana”. Narodne ilustracije predstavljaju još nekoliko novčića imp. Galijena:

LEG III FL VII P VII F (LEGIO QVARTA FLAVIA SEPTIMVS PIA SEPTIMVS FIDELIS)

Slika 10.

LEG I MIN VI P VI F (LEGIO PRIMERA MINERVIA SEXTVM PIA SEXTVM FIDELIS)

Slika 11.

LEG II ITAL VI P VI F (LEGIO SECVNDA ITALICA SEXTVM PIA SEXTVM FIDELIS) sa predstavom Rimske vučice sa Romulom i Remom.

Slika 12.

Kovanje legionarskog novca nastavlja pobunjeni general imp. Galijena Viktorinus (268-270, CAIVS MARCVS

PIAVONIVS VICTORINVS) koga legije proglašavaju za cara u provinciji Galiji posle smrtigalskog, opet uzurpator imp. Postumusa.

Viktorinus je za period od dve godine (sve dok ga nije ubio jedan ljubomorni legionar zato što mu je zaveo ženu), otkovao 15 novčića u „nekoj” od galskih kovnica. On samo delimično sledi emisionu politiku imp. Galijena i na reversu legionarskog novca se pojavljuju:

- PEGAZ (LEG II AVGVSTA P F)
- HERKUL (LEG II TRAIANA P F)
- DVA LAVA LICEM U LICE (LEG III FLAVIA P F)
- KASTOR I POLUKS (LEG X GEMINA P F)
- KAPRIKORN (LEG XIII GEMINA P F)

Za neke legije imp. Viktorinus kuje čak i zlatni novac (medalje?) sa nazivima legija:

- LEG X FRETENSIS P F
- LEG XX VAL VICTRIX P F

– LEG XXX VLP VICT P F itd...

Još jedan uzurpator iz tog vremena emituje novac - antoninijane sa nazivima legija (čak 39 komada u različitim varijantama).

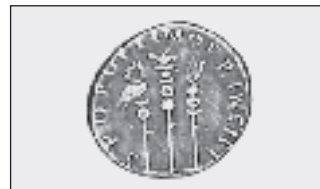
Imperator Karausijus (287-293, MARCVS AVRELIVS VALERIVS CARAVSIVS) koji je vladao provincijom Britanijom iz kovnica u Londinijumu i Kamulodonumu, plaća lojalnost svojih legija novcem sličnim kao kod prethodnog cara:

- DIVLJI VEPAR (LEG II PARTHICA)
- OVAN (LEG I MIN)
- LAV (LEG III FLAVIA)
- KAPRIKORN (LEG II AVGVSTA) Slika br. 13
- NEPTUN (LEG III VLPVIA VICTRIX) itd...

Posle 293. godine nije bilo više kovanja novca sa nazivima legija. Signa militaria se međutim pojavljuje i na reversima budućih careva kao što je bio slučaj i sa prethod-

Slika 13.

Slika 14.

Slika 15.

Slika 16.

Slika 17.

nim, ali i sa drugim natpisi- ma bilo da su u pitanju imperijalna ili provincijska kovanja. I tako do propasti Imperije.

Slika 14. Imp. Trajan (98-117) Ar. Denar, Rv. SPQR OPTIMO PRINCIPI

Slika 15. Imp. Karakala (196-217) 5 asaria, Kovnica MARCIANOPOLIS

Slika 16. Imp. Elagabal (218-222) AR denar, CONCORDIA MILIT

Slika 17. AE folis Konstantina I (307-337) Av. IMP CONSTANTINVS PF AVG; Rv. SPQR OPTIMO PRINCIPI.

Zanimljivosti

Novac u Sremu u 13. i 14. veku

Pravljenje lažnog novca u Bešenovu u 13. veku

U selu Bešenovo sredinom 13. veka namesnik je bio neki Lavrentije, koji je imao sina Dimitrija. Lavrentije je bio imućan čovek i imao je nekoliko kuća i vinograda. Ne objašnjava pisac ove beleške šta je je navelo Lavrentija i njegovog sina, da sa nekim Jovanom, također Bešenovcem, nabavi potrebne sprave i počnu praviti lažni novac. Državni finansijski činovnici su ih uhvatili na delu, „uzaptili” im sve sprave za pravljenje lažnog novca i izveli pred sud kaločkog arhiepiskopa Benedikta, koji je bio nadležan da im sudi. Dalje se kaže, kako je arhiepiskop Benedikt, koji je zaplenjenom imovinom mogao po volji da raspolaže, dao sve što je bilo „uzapćeno”, osim sprava za pravljenje lažnog novca koje su uništene, kuće i vinograd, zatim jednu presu za grožđe, svom taverniku Jovanu. Tu presudu i dar potvrdio je onda ugarski kralj Bela IV svojim aktom od 3. oktobra 1258. godine.

U Tajnerovoj zbirci nailazimo na interesantan detalj koji jedini u 14. veku spominje upotrebu novca u Sremu. Interesantno je zato što opisuje određen događaj parničenja, a kojem je bio povod neplaćanje zakupa. On događaj opisuje ovako: godine 1302. uzeo je Ladislav, biskup sremski pod zakup za šest godina njitranski arhi-

dačkonat i obavezao se da će plaćati magistratu Angelu svake godine pet stotina soldi groševa srpskog kralja. Pošto Ladislav nije odgovarao svojim obavezama, slao je Angel svoje ljude u Srem da mu se isplati ugovorena svota. Zbog toga je došlo do parničenja i stvar je izneta juna meseca 1309. godine pred kardinala Gentilisa, koji se tada nalazio kao pašin delegat u Budimu. Biskup Ladislav pozvan je da odgovara „*super certa quantitate pecunie et rebus allis*”.

Naslušajući, izjavio je nekakav Kambije koga je magistar Angel slao u Srem da primi novac, da mu je biskup Ladislav isplatio svega jednu marku, odnosno „soldi groša serbskoga kralja”. Biskup je, međutim, tvrdio da je isplatio svih pet stotina „groša serbskoga kralja”.

Iz te jedne beleške vidi se da je srpski novac upotrebljavan u Sremu u 14. veku, ali da je kao platežno sredstvo važio i u ostalim krajevima Ugarske.

(Sremske novine 19. IV-1961.)

Radmila BOŽINOVIĆ

Povodom 550-godišnjice pada Carigrada (1453 - 2003)

VIZANTIJSKA NUMIZMATIKA

Ove godine 29. maja navršilo se 550 godina od pada Carigrada pod osmanlijsku vlast. Gubitkom svoje prestonice - praktično poslednjeg vojničkog uporišta - posle višenedeljne opsade, hiljadugodišnje Vizantijsko carstvo je prestalo da aktivno postoji, a sa njim i poslednji izdanak rimske imperije, čijim se kontinuiranim naslednikom smatralo.

Ova godišnjica obeležena je skromno i odmereno, shodno širem istorijskom kontekstu. U svojoj poslanici tim povodom arhiepiskopu atinskom i sve Jelade, g. Hristodulu, patrijarh srpski, gospodin Pavle između ostalog kaže: „Strašni čin samog Pada spada u domen nedokučivih sudova Božje mudrosti, koji prevazilaze ljudsko poimanje, predstavljaju otvorenu ranu pravoslavne hrišćanske savesti, ali isto tako i potvrdu večne istine da je predstava ovog sveta prola-

zna, i u isto vreme potvrdu nesalomivosti jedne, svete vaseljenske i apostolske Crkve, prema Hristovom obećanju”.

Stoga, premda je sam događaj krvavog ulaska Mehmeda Osvajača u prestonicu na Bosforu samo završni čin mnogo dužeg tihog propadanja „vaseljenskog carstva”, može se reći da je njegov značaj ipak nesumnjiv, a asocijacije i poruke iz njega proizašle mnogobrojne. Teško je i odoleti tom utisku čitajući dramatične i na trenutke dirljive opise onovremenih hroničara Duke, Halkokondila, Konstantina iz Ostrovice i drugih, kao i savremene sinteze ozbiljnih znalaca poput Ransimena i Nikola, i lakše shvatiti kako je taj epski čin poslao poslednjeg vizantijskog vladara Konstantina XI Paleologa Dragaša u legendu kao „besmrtnog cara”.

Veze balkanskih Slovena sa Vizantijom dobro su znane, pa iako se imperija tokom svih vekova pojavljivala u različitim ulogama - pokrovitelja, neprijatelja, saveznika - one su na neki način najviše došle do izražaja upravo u ovoj, njenoj završnoj fazi. Složenost tih veza, a po mnogo čemu i ironija pa i tragika, dramatično su odraženi u ličnosti poslednjeg značajnog srpskog despota, Đurđa Brankovića. Kao hrišćanski dobrotvor, on je priložio značajna sredstva za opravku oronulih zidina vizantijske prestonice - samo da bi bio prinuđen uskoro iza toga da učestvuje, kao nominalni turski vazal, sa vojnim odredom u njihovom rušenju. Na njegovoj sahrani krajem 1456. godine održano je posmrtno slovo - jedno od najnadahnutijih i najlepših ostvarenja srednjovekovne srpske retorike i književnosti uopšte, koje toplo pozdravlja i prihva-

ta grčku braću, nesrećno izbeglu iz osvojenog Carigrada tri godine pre - samo da bi svi i sami podelili tu sudbinu svega tri godine docnije. Međutim, verovatno nijedna ličnost ne oličava te veze tako kao figura samog poslednjeg cara, jedinog u dugoj vizantijskoj istoriji koji je bio srpskog porekla i do njega držao.

To je car Konstantin, sin carice Jelene - ovde se sudbonosno ponavlja slučaj prvog vizantijskog monarha i simbolično zatvara krug hiljadugodišnjeg carstva. Razume se, pojam Vizantije kao takve je zapravo samo danas prihvaćena konvencija znatno docnije historiografije - sama Univerzalna Imperija, čiji je istočni ogranak preživio buru seobe naroda, u sebi je videla prirodni kontinuitet i neprekinutu nit rimskih careva. No izvesni pomaci su vremenom na neki način promenili prirodu države Avgusta i Cezara; ključna dva su smena rimske kulture i jezika grčkim, te stare paganske religije hrišćanskom. Temelje tih značajnih promena udario je ponajviše jedan čovek, Konstantin Veliki, svojim preseljenjem carske prestonice na Bosfor (Konstantinopolj) i ozvaničenjem (i kasnijim državnim primatom) Hristove vere. Stoga se početak Vizantije često vezuje za njegovo ime. Iako nije bio poreklom Južni Sloven, sećanje na cara Konstantina, rođenog na našim prostorima, u Nišu, i dalje živi u usmenoj tradiciji Srba - čak i do poznatog predanja o poreklu Nemanjićke dinastije od loze Likinijeve.

Po običaju, puno toga je odraženo u novčarstvu, koje se provlači kao crvena nit tokom cele istorije hrišćanske države sa središtem na Bosforu. Stoga je i zanimljivo i pažnje vredno posvetiti se oblasti vizantijske numizmatike - odvajkada pomalo zapostavljene i u svetu i kod nas, iako su prisustvo nalaza na ovim prostorima i istorijski značaj za nas veliki. Između ostalog, i postepenost spomenutog prelaza od rimske do vizantijske, grčko-hrišćanske države se vidno odlikavaju u njemu.

Tako novac Konstantina Velikog i dalje nastavlja rimsku tradiciju, čak i posle njegovih monetarnih reformi, a portreti, odnosno predstave vladara na novcu - samog cara, njegovih naslednika i carice-majke Jelene -

premda delimično idealizovani u poređenju sa ponekad dramatičnim realizmom ranijih umetničkih rimskih epoha - daleko više liče na onovremene predstave znane nam iz drugih umetničkih grana, nego na objektivno anahrone srednjovekovne prikaze kanonizovanih hrišćanskih svetaca (slika 1).

Slika 1.
Solid Konstantina Velikog iz 324. godine, solunska (Tesaloniki) kovnica

Naredni velikan u plejadi vizantijskih careva nesumnjivo je Justinijan. Kontinuitet između ove dvojice slikovito je podvučen i u čuvenom mozaiku iz hrama Svete Sofije, u kompoziciji sa Bogorodicom sa mladim Hristom (slika 2).

Slika 2.
Car Konstantin I sa modelom grada koji prinosi Bogorodici sa Hristom

Od mnogobrojnih ostvarenja donekle kontroverznog Justinijana, neka su bila kratkog daha - poput vaspostavljanja zapadnog ogranka pod carskim žezlom - a neka dužeg, no nijedno verovatno poput spomenutog hrama. Arhitektonski podvig, umetnički biser i nadasve duhovno nadahnuće, ni posle milenijuma i po, trećina od toga pod otomanskom vlašću - ne prestaju da zrače iz ovog monumen-

talnog zdanja i opčinjavaju posetioce, hodočasnike i namernike, i dan današnji.

Sam Justinijan je dao izvesnu paralelu ovoj monumentalnosti i u kovanom novcu, zaokružujući time fundamentalnu monetarnu reformu započetu od strane njegovog značajnog prethodnika, Anastazija. Kovana bronza od tada dobija svojstven pečat koji je docnijim numizmatičarima dao povoda da upravo tu povuku granicu između rimskog i vizantijskog novčarstva (slika 3). Osnovni apoen, folis - vaspostavljen je iz ranijih rimskih vremena Tetrarhije, ali ovog puta sa složenim sistemom podele na 40 numija, i nizom drugih nižih apoen.

Slika 3.
Justinijanov „novi“ folis (sa vladarom anfas) iz Konstantinopolja, godina XIII (539/40 n.e.), radionica A

U VII veku lanac careva iz balkanske Ilirije se sad prenosi na istok, i taj prelaz je naročito oličen u gorostasnoj figuri dinastijskog rodonačelnika Iraklija. Delimično to potvrđuje i promenjena spoljašnost (npr. duga brada), ali osnovni kontinuitet ostaje. U međuvremenu, slom starog rimskog limesa na Dunavu dovodi do nestanka vizantijske centralne vlasti, a sa njom i monetarne ekonomije na našim prostorima - ostave vizantijskog novca se završavaju sa VI vekom, a nastavak sledi tek u X veku.

Jedan od rezultata tih procesa je i konačan povratak Slovena na Balkan, a Iraklijeva uloga u tome je jasno podvučena u poznijim hronikama Konstantina Porfirogenita i drugih. Šire gledano - njegov značaj je u osnaženju carstva, odbijanju avarske i persijsko-sasanidske najezde, povratak hrišćanskih svetinja iz persijskog plena, reforma administrativnog sistema, začetak stabilne i dugovečne dinastije - sve to uzdiže ovog vladara u red vizantijskih velikana, i zasenjuje poraze pred islamskom najezdom koji su obeležili suton njegovo-

ve vlade. Numizmatički, on nastavlja Justinijanovu seriju, sa izvesnim modifikacijama (slika 4).

Slika 4.

Iraklije sa sinom Iraklijem Konstantinom, solid (rimski ili ravska kovnica), početak 7. veka

Povratak carske vlasti u naše krajeve poklapa se sa usponom dugovečne i poznate Makedonske dinastije, i onim što se sa pravom smatra za „zlatno doba Vizantije”. Odraz toga je svakako prisutan i u sadržaju ostava, koje obiluju u velikoj meri materijalom iz X i naročito XI veka. Najznačajniji predstavnik te dinastije je svakako Vasilije II „Bugaroubica”.

Uprkos konzervativizmu i daljem održavanju osnovnog monetarnog sistema, nastaju stilske i druge promene: sitni apoeni nestaju, a i monetarni „dizajn” se unekoliko menja u ovoj fazi. Ikonoklastička kontroverza prethodnog doba isavrijanske dinastije (sa svojim jasnim odrazom na novčarstvo) je pobeđena, i to do te mere da bronzani novac postaje skoro čitavih sto godina isključivo „anonimnog” tipa, bez obeležja vladara. Predstava Isusa različitih vidova je rezervisana za lice, a pobožni iskazi u nekoliko redova za naličje. Latinski - još u Iraklijevo doba standardan i kao jezik i kao pismo za sve novčane apoene - gubi u viševekovnom polaganom procesu istiskivanja od strane grčkog (slika 5).

Kriza društvena i monetarna, nastala nestankom Makedonske dina-

Slika 5.

Anonimni folis tipa „A” iz doba Vasilija II (976-1025), sa Isusom na licu, i grčkim natpisom „Isus Hristos car careva” ispisanim mešanim slovima.

stije, u odsutnom času za carstvo, rešena je krajem XI veka dolaskom na presto jednog sposobnog vladara - Aleksija, rodonačelnika dinastije Komnena, čija će vlada obeležiti čitav XII vek, a čiji su nam kasniji predstavnici dobro znani kao savremenici i vojno-politički partneri (u raznovrsnom svojstvu) prvih Nemanjića. Novčana reforma koju je Aleksije I sproveo 1092. godine imala je dalekosežan značaj i označila praktičan raskid sa viševekovnim sistemom na snazi još od Anastazijeve doba. Novi sistem se zasnivao na apoenima plemenitih metala od 3 nivoa, na čelu sa osnovnom jedinicom, od čistog, „visokotopljenog” zlata - „iperperon” na grčkom (slika 6).

Slika 6.

Zlatnik „iperperon nomizma” cara Aleksija I Komnena (1081-1118) sa predstavom Isusa na licu, i carem na naličju.

Iako se vremenom „visoka prečišćenost” tog metala izgubila - a potom i zlatna podloga, pa na kraju i njena emisiona država uopšte - pojam i značaj ove novčane jedinice, kao obračunskog, pa i stvarnog sredstava plaćanja su zaživeli, i našli odjeka kod nas u dubrovačkim, i još kasnijim crnogorskim perperima.

Završna faza vizantijskog carstva je obeležena dinastijom Paleologa, čiji je začetnik znameniti Manojlo VI-II, oslobodilac Carigrada. Povratak prestonice vaseljenskog carstva pod carski suverenitet posle pogubne latinske okupacije označio je njegovu poslednju labudovu pesmu, jer je ono sve više pritešnjeno između nemanjićke države u usponu na zapadu, turske ekspanzije na istoku, i - možda ponajviše - dospelih naplata za dugove ranijih epoha.

Pomalo ironično, ovo doba obeležava i poznata „Renesansa Paleologa” - istorijski polet države na zalasku sa nesrazmernim ali nepatvorenim kulturno-umetničkim poletom (slika 7). Oblici te slobode i duha na-

Slika 7.

Srpski kralj Milutin predaje povelju manastira Hilandara svom tastu, vizantijskom caru Androniku II.

ći će odjeka i u novčarstvu, gde se sreću rešenja dotad neviđena, uprkos sve skučenijoj novčanoj privredi i shodno tome, nemarnijoj tehnici kovanja. Jedno od njih je i idejno rešenje za standardnu seriju poslednjih zlatnih perpera, započetu krajem XIII veka od Mihajla VIII Paleologa, cvatuću u doba spomenutog Andronika II, i ugašenu pod dobro nam znanim Jovanom Kantakuzenom. Tu se prikazuje Bogorodica, zaštitnik carske prestonice, raširenih ruku, u okviru kružne predstave carigradskih zidina, sa šest serija kula (slika 8).

Slika 8.

Zlatni iperperon Andronika II Paleologa, sa predstavom Bogorodice među carigradskim zidinama na licu, i Hristom sa carevima Andronikom i Mihajlom IX na naličju.

Tvrđi grad, uz nebesku zaštitu, uistinu je odolevao nebrojeno puta tokom svog više nego milenijumskog postojanja - sve do sudbonosnog 29. maja 1453, kada se njihov proboj kod kapije Sv. Romana nije dao više zaustaviti. No dotad se duh hrišćanske metropole sa Bosfora već bio dovoljno proširio, odigravši svoju ulogu, i izborivši iskru nasledstva, koje uprkos brojnim teškoćama, živi dalje i do dana današnjega. ■

Staniša NOVAKOVIĆ

SRPSKA SREDNJOVEKOVNA NUMIZMATIKA

Predavanje koje je održao prof. dr Staniša Novaković na Filozofskom fakultetu, Arheologija, 24. maja 1991. (I deo), te 20. i 27. aprila 1992. (II deo). Ova do sada neobjavljena predavanja donosimo ovde u jednoj celini, uz ilustracije u izboru gosp. Miroslava Jovanovića.

Srpska srednjovekovna numizmatika, kao što je to uostalom bio slučaj i sa srednjovekovnom srpskom državom, zauzima dostojno mesto u svetskoj srednjovekovnoj numizmatici. Štaviše, moglo bi se slobodno reći da po mnogo čemu prevazilazi kovanja većine susednih država (po raznovrsnosti, lepoti, eleganciji i maštovitosti predstava, po kvalitetu kovanja i neprekidnom iskršavanju novih vrsta i varijanti).

Bogatstvo kovanja može se ilustrovati i sledećim primerom: u rasponu kovanja od 230 godina, tj. od vremena vladanja kralja Radoslava 1228-1234. do pada pod tursku vlast, više od 20 vladara, 15 župana i velikaša i desetak gradova je kovalo svoj novac; u pregledima sveg toga novca je dosad registrovano oko 350-400 vrsta novca, što je naravno veoma teško precizno utvrditi s obzirom na činjenicu da za pojam „vrste” različiti autori primenjuju unekoliko različite kriterijume.

Slika 1.
Novac kralja Radoslava 1228-1233.

Generalno uzevši, razume se, naš srednjovekovni novac pripada zapadnoj tradiciji kovanja, a prvi primerci našeg novca kovani su po ugledu na vizantijski, odnosno na mletački novac. Po uzoru na vizantijski novac kovao je kralj Radoslav (1228-1234), sin prve žene Stefana Prvovenčanog - Jevdokije, ćerke vizantijskog cara Aleksija III Anđela (1195-1203), a muž Ane Komnine, ćerke Teodora I Anđela (Komnina Duke), despota i solunskog cara (1215-1230). Kovao je tipično vizantijski čankasti novac „trahej”. Po uzoru na mletački novac, po mišljenju većine autora, kovao je već kralj Uroš I (1243-1276), sin treće žene Stefana Prvovenčanog - Ane, a unuke mletačkog dužda Enrika Dandola, ženjen Jelenom, rođakom Karla I Anžuskog, kralja Sicilije i Napulja. U pitanju je „matapan”, vrsta novca na kome su predstavljene dve figure: levo vladar a desno svetitelj (zaštitnik vladarske kuće) koji između sebe drže koplje na čijem je vrhu zastava, a u natpisu je dato ime vladara, njegova titula, kao i ime svetitelja.

Na ove dve vrste novca imamo već dve vrste natpisa – na grčkom jeziku, odnosno na grčkom alfabetu i latinskom abe-

cedom. To nije ništa neobično, s obzirom da je naš novac, posebno baš na početku kovanja, bio namenjen uglavnom u svrhe onoga što danas nazivamo „spoljna trgovina”. Već od Stefana Dragutina (1276-1282-1316), na novcu se javlja i ćirilica azbuka. Dušanovi novci su po prilici kovani pola latinicom a pola ćirilicom, Uroša V uglavnom latinicom, a od Vukašina na dalje preovlađuje ćirilica.

Slika 2.
Ovaj novac pripisuje se kralju Stefanu Dragutinu (1276-1282). Smatra se da je identičan novac ili neku njegovu varijantu kovao i Dragutinov otac Stefan Uroš I. Numizmatička nauka nije još našla uverljive dokaze za ovu pretpostavku.

TIPOVI I NATPISI (problemi sa atribucijom)

Pored matapana možemo razlikovati sledeće tipove novca: vladar koji sedi i najčešće drži mač preko kolena, a ponekad i skiptar i glob sa krstom, stojeći vladar sa skiptrom, glava vladara, vladar jaše na konju, natpis u redovima, car i carica, krst sa ukasima, porodični, titularni i gradski grbovi ili njihovi delovi (šlem sa jastučetom, rozetom i perjanicom, dvoglavi orao, šlem sa volujskim rogovima, lav, glava kurjaka na šlemu, kruna na šlemu, gradska kapija), monogram, titula u vidu rebusa, predstava krina, predstava pahuljice, predstava sv. Đorđa, jagnje sa krstom itd.

Slika 3.
Eks-kralj Dragutin kao nezavisni vladar Srema

Slika 4.
Kralj Stefan Uroš II - Milutin 1276-1321.

Slika 5. Kralj Stefan Uroš III - Stefan Dečanski 1321-1331.
Jedina vrsta novca raške države iz kraljevskog perioda na kome nedvosmisleno stoji ko ga je kovao.

Na naličju novca po pravilu je verska predstava i to najčešće Isus Hristos. Na osnovu tradicije i poštovanja, stariji autori su u svojim radovima uzimali kao lice novca onu stranu na kojoj se nalazi predstava Isusa Hrista. Međutim, na osnovu međunarodno usvojenih kriterijuma lice novca je ona strana na kojoj je predstavljen vladar koji je novac kovao ili njegovo ime. Pomenućemo da daleko najveći broj tog novca ima na naličju predstavu Isusa Hrista koji sedi na prestolu i u rukama drži Jevanđelje, a sa obe strane oreola je natpis „IS – HS”. Druge, mnogo ređe predstave koje se javljaju na naličju, tek posle perioda kraljevstva, su sledeće: Isus Hristos ili svetitelj stoji u mandorli, ponavljanje titule i imena sa lica novca, poprsje Isusa Hrista, grb, majka božja, stojeći vladar, glava Isusa Hrista, ime kovnice „SMEDEREVO”, „RUDNIK” ili „NOVO BRDO” itd.

Što se tiče natpisa na našem srednjovekovnom novcu, kao uostalom i na novcima drugih država, na licu nalazimo ime vladara i njegovu titulu. Na već pomenutim matapanima koji su kovani od Uroša I do kralja Dušana, nalazimo dva natpisa „STEFAN REX SSTEKAN” pa „VROSIVS REX SSTEFSN”, što unosi veliku zabunu, pa još nije sasvim rasčišćeno koji će se od tih matapana, koji se inače razlikuju još i po tome da li je vladar gologlav ili je krunisan, odnosno da li se između vladara i svetitelja nalazi zastava ili dvostruki krst, pripisati kojem od vladara.

Specifični su natpisi na novcu Dragutina iz perioda vladavine Sremom (1282-1316) i njegovog sina Vladislava II

Slika 6.
Kralj Stefan Uroš IV - Dušan 1331-1345. (porodični grb)

Slika 7.
Car Stefan Uroš IV - Dušan 1345-1355.

Slika 8.
Car Stefan Uroš V - Uroš Nežaki

(1316-1323): „STEFAN RAB HRISTOV”, odnosno „VLADISLAV RAB HRISTOV”. Karakteristični su i natpisi sa „MONETA REGIS” (ili REX, odnosno kasnije DESPOT) pa ime vladara, ili ime vladara pa „DEI GRACIA REX”.

Na Dušanim carskim novcima takođe nalazimo različite natpise, ali je najkarakterističniji onaj sa dvostrukom titulom „STEFANVS INPERATOR ROIOM (ROMANIAE) REX RASIE”, ili ćirilički natpis „STEPAN ČAR”, kao i „STEFAN V HRISTA BOGA BLAGOVERNI CAR”. Na mnogim primercima natpisi su dati sa raznim skraćenicama, a posebno su karakteristične skraćenice „SF – ZR” i „UŠ – ZR” na komadima cara Dušana i cara Uroša.

Posebnu pažnju privukli su natpisi na italijanskom „CONTE LAZAR” i „CONTE STEFAN”, još bez zadovoljavajućeg objašnjenja otkuda takva titula „CONTE”. Od izuzetnog je značaja natpis „VUKOV DINAR”. Treba pomenuti i novce na kojima je dato ime grada u dva reda (Prizren, Skoplje, Smederevo i Rudište), kao i folare primorskih gradova (CIVITAS CATARI i dr.)

VREDNOST SRPSKOG SREDNJOVEKOVNOG NOVCA

Na osnovu kvaliteta i težine novca moguće je dosta egzaktno pratiti promene u privredi naših krajeva. Na osnovu upoređenja prosečne težine dinara pojedinih vladara, nađenih u ostavama koje je obradio R. Marić (1956), moguće je izvući nekoliko osnovnih zaključaka. Pri tom, naravno, kao prethodno važno upozorenje treba istaći da način rada u našim (i ne samo u našim) srednjovekovnim kovnicama nije omogućavao postizanje idealno jednake težine svakog primerka ponaosob. Tu se po pravilu javljaju razlike od 5 do 10% na više ili na niže, a u izvesnim slučajevima i mnogo veće – i do 25-30%. Stoga se u praćenju vrednosti novca mora uvek operisati sa prosečnim težinama.

Osnovni zaključci su sledeći:

- U odnosu na mletački groš (2,178), dinari tipa matapana tokom prvih pedesetak godina kovanja (Uroš I, Dragutin, Milutin, Stefan Dečanski) nisu bitno menjali svoju težinu (pogotovu u prvih 20-25 godina), što znači da su ti vladari održavali približno istu novčanu stopu. Doduše, pojedini primerci pojedinih vrsta bili su ispod težine mletačkog uzora, ali su zato pojedini primerci drugih vrsta prevazilazili težinu mletačkih groševa. To je svakako i jedan od glavnih argumenata protiv teze da je mletačka intervencija protiv raškog dinara 1282. god. (i kasnije 1291. i 1294) bila upravljena manjom težinom dinara (uostalom u to vreme se, po svemu sudeći, pazilo jedino na to da ukupna težina određenog broja komada odgovara propisanoj težini - 460 kom. u jednom kg).
- Kasnije menjanje težine dinara nastaje krajem vladavine Stefana Dečanskog, a posebno za vreme vlade Dušana kao kralja, da bi oko Maričke bitke iznosio samo 50% od svoje prvobitne, što pokazuje da je i vrednost novca za toliko opala. Opadanje vrednosti nastavlja se i dalje, da bi tek despot Stefan na početku XV veka pokušao i uspeo da delimično podigne vrednost svog novca.
- Na osnovu arhivske građe iz Dubrovnika i Venecije, međutim, izlazi da je vrednost srpskog novca opadala već negde između 1294. i 1309. i to za oko 10%, tako da je 4,5 srpskih dinara vredelo 4 mletačka matapana. No, kako je primetio i Mihajlo Dinić, u našim krajevima su u to vreme bili u jednovremenom optičaju dinari različite vrednosti. U trećoj deceniji XIV veka, tačnije 1331. god, oko 55 godina posle početka kovanja, 4,25 dinara vredelo je samo 3 mletačka matapana.

Ovde treba dodati da je veći deo srpskih srednjovekovnih vladara kao i nekih velikaša koji su u to vreme iskovali novac, kovali ne samo dinare, već i manje vrednosti – poludinare, a neki autori pominju i trećake i najzad majušnike (S. Dimitrijević).

ZLATNI I BAKARNI NOVAC

Govoreći o srpskom srednjovekovnom novcu govorili smo o novcu kovanom od legure srebra. To je sasvim razumljivo s obzirom da tadašnje srpske države i nisu kovale drugačiji novac. Za razliku od drugoga perioda srednjovekovnog kovanja koji karakteriše monometrički (srebro), u trećem periodu (XIII-XV vek), već sredinom XIII veka počelo se ponovo sa kovanjem zlatnog novca u mnogim državama. Međutim, ne i kod nas.

U pogledu bakarnog novca, situacija je nešto drugačija. Taj novac je, opet po svemu sudeći, kao „sitan novac” kovan

Slika 10.

Despot Jovan Uglješa Mrnjavčević,
vladar Serske oblasti (despotski grb)

samo u primorskim gradovima (Kotor, Bar, Ulcinj, Skadar, Svač i Drivast) gde je postojala, odnosno bila razvijena lokalna trgovina „na malo”, dok u ostalom delu zemlje nema tragova o kovanju bakarnog novca. U stvari, sačuvani su i bakarni komadi (predstavljaju velike retkosti) i to su bakarni primerci inače postojećih srebrnih vrsta novca. Neki od tih komada nose i tragove posrebrivanja, pa većina autora smatra da je zapravo reč o ondašnjim falsifikatima redovnih srebrnih kovanja.

Kada je reč o falsifikatima našeg srednjovekovnog novca, treba dodati da postoje kovani i liveni falsifikati savremene izrade.

KOVANJE, KOVNIČKI ZNACI I OPTICAJ NOVCA

Tokom prvog perioda kovanja (u doba kraljevstva), dve žižne tačke novčanog optičaja predstavljale su kovnice Brskovo (u dolini Tare blizu Mojkovca) i Rudnik (severozapadno od Kragujevca). Jedan i to veći tok srebrnog novca odlazio je od Brskova na jugozapad prema primorskim gradovima, a drugi manji tok išao je od Rudnika na sever i severoistok, tj. prema Sirmijumu, Banatu i Transilvaniji. Znatno manje ras-

Slika 11.

Knez Lazar Hrebljanović, vladar severne
i centralne Raške 1371-1389.

Slika 12.

Vuk Branković, gospodar Kosova 1389-1395. (monogram)

Slika 9.

Kralj Vukašin Mrnjavčević 1365-1371.

turanje novca iz ovih dveju prvih kovnica bilo je prema centralnom području između njih (stara Srbija i bazen Morave). To je sasvim prirodno, s obzirom da prvi srpski novac – kako se većina autora slaže – nije bio kovan prvenstveno za svakodnevne potrebe domaćeg stanovništva, već za potrebe međunarodne trgovine.

Druge kovnice počele su da rade negde početkom XIV veka, pa sukcesivno do završetka kovanja sa padom pod tursku vlast. To su: Trepča (1303), Novo Brdo (1326), Plana (1346, u dolini Ibra jugozapadno od Kraljeva), Srebrnica (1352), Skoplje, Prizren, Ohrid, Smederevo, Rudište (neidentifikovan rudnik u blizini Beograda; pominje se u dubrovačkoj arhivskoj građi iz sredine XV veka). Veći broj kovnica, raznovrsnost tipova novca, specijalno Dušana, kao i podaci koje nam pružaju ostave, sve to sasvim jasno ukazuje da se u doba carstva novčani sistem snažno proširio na celu, sada veoma veliku teritoriju. Kasniji raspad carstva, uz prevlast oblasnih gospodara koji su u velikom broju, mada u dosta kratkom vremenskom periodu, kovali svoj sopstveni novac, doveli su do još složenijeg i raznovrsnijeg novčarstva, mada ne i do daljeg povećanja, već naprotiv do stagnacije ili do smanjivanja novčanog opticaja. Opticaj je ponovo oživeo u doba despotovine, mada je periodično bio znatno ograničeniji.

Slika 13.

Knez-despot Stefan Lazarević - Hrebeljanović vladar severne i centralne Raške 1389-1402-1427. (enigmatski napisana titula despota)

Ne uzimajući u obzir one primorske gradove na koje se u određenim periodima prostirala vlast srpskih vladara, naš novac, to se da sasvim pouzdano zaključiti i na osnovu pisanih dokumenata, odlazio je u znatnim količinama u Dubrovnik i Veneciju. Nađene ostave takođe svedoče o tome da je taj novac (to se uglavnom odnosi na prva dva perioda kovanja – kraljevski i carski) cirkulisao zaista široko, i to pored Italije, u Grčkoj, još više u Bugarskoj, odnosno u Rumuniji i Mađarskoj.

Polazeći od prakse da je još u starom veku svaka kovnica imala svoju oznaku koju je stavljala na komade izrađene u njenim radionicama, neki autori (pre svega R. Marić), pokušali su da različite slovne oznake, koje se inače u velikom broju javljaju na nekim našim srednjovekovnim komadima, povežu sa kovnicama, mada su smatrali da u nekim slučajevima mogu predstavljati samo ukras. Ali raznovrsnost tih slova i njihovih kombinacija je tako velika da je R. Marić morao da uvede mnogo sasvim proizvoljnih pretpostavki. Pojedine slovne oznake pripisivao je pojedinim kovnicama, npr. oznake S, ili S – S ili samo S trebalo bi da označavaju kovnicu u Skoplju i sl. Pored svega masa slovnih oznaka ostala je, razume se, neodgonetnuta!

Jedan drugi autor (P. Prljincević) je nedavno (1981) izneo znatno verovatniju hipotezu o tome šta znače te različite slovne oznake. Uočavajući dosta jasno razlike između različitih majstora – kalupara, pre svega na novcu Stefana Dušana, Prljincević je pretpostavio da različite slovne oznake kod istog kalupara predstavljaju njegovu ličnu evidenciju o broju izrađenih klupa (jedan određeni broj za svaku oznaku), od čega je, nema sumnje, zavisila visina njegove zarade.

OSTAVE SRPSKOG SREDNJOVEKOVNOG NOVCA

Proučavanje ostava ima zaista vrlo veliki značaj za numizmatiku, a posebno za razrešavanje raznih problema u onoj numizmatici o kojoj imamo oskudna ili nikakva otkrivena pisana dokumenta, kakav je slučaj sa našom numizmatikom (atribucija novca, hronologija kovanja, vreme kovanja, diferenciranje majstora – rezača kalupa, dobijanje različitih podataka o emisijama i opticaju određenih vrsta novca, vrsta legura, koliko je komada izašlo iz jednog kalupa itd).

Slika 14.

Despot Đurađ Vuković-Branković, vladar severne i centralne Raške 1427-1456 (stilizovana pahuljica)

Slika 15.

Despot Lazar Đurđević-Branković, vladar severne i centralne Raške 1456-1458 (naličja - porodični grb)

Dosad je poznato svega stotinak registrovanih ostava srpskog srednjovekovnog novca, od kojih je najbrojnija (Kosovska ostava) sadržavala nekoliko hiljada komada (registrovani deo tek 2531 komad); većina ostava broji od nekoliko komada do nekoliko stotina komada, što govori o retkosti tog novca u odnosu, recimo, na rimski ili vizantijski novac. U stvari, ukupna količina do sad nađenog i sačuvanog srpskog srednjovekovnog novca ne prelazi količinu od oko 40.000-50.000 komada, koliko je inače moguće naći u jednoj jedinjoj ostavi rimskog novca! (na primer Niš 1936). ■

Ranko MANDIĆ

KOVALI SU NOVAC I GRADILI MANASTIRE (2)

Kraljevići

Marko i Andreaš

Kraljević Marko i njegov brat Andreaš nisu samo čuvene ličnosti iz naše narodne epske poezije, naročito kralj Marko, nego su u srpskoj istoriji zapamćeni kao oblasni gospodari koji su kovali vlastiti novac krajem 14. veka, i iza sebe ostavili prelepe zadužbine - manastire koje su izgradili. Pripadaju vlasteoskoj porodici Mrnjavčevića, čiji naziv, po svemu sudeći, nije onovremen, već se pojavljuje u kasnijim izvorima, pod uticajem predanja i narodnih pesama. Osnivači ove dinastije na području Makedonije, braća Uglješa i Vukašin, bili su vrlo uticajni još u vreme vladavine cara Dušana. Andreaš se pominje 1346. godine kao carev namesnik Trebinja, a Vukašin 1350. kao župan u Prilepu. Iz narodnih pesama poznat je i treći Mrnjavčević, Gojko, ali istorijski izvori ne potvrđuju njegovo postojanje.

Despot Uglješa, koji je bio oženjen Jelenom (u monaštvu Jefimija), imao je sina koji je umro kao dete, a kralj Vukašin, oženjen Jelenom (Jevrosimom) je, pored Marka i Andreaša, imao sinove Dimitrija i Ivaniša, te ćerku Oliveru, koja je bila udata za Đurđa I Balšića.

Marko Vukašinović - Mrnjavčević, u našoj epskoj književnosti poznat kao Kraljević Marko, bio je najstariji Vukašinov sin i njegov naslednik. Rođen je oko 1335. godine, a vladao je teritorijama svoga oca i strica od 1371. do 1395. godine. Prvi put se pojavljuje u istoriji 1361. godine kao poslanik cara Uroša u Dubrovniku. Bio je oženjen Jelenom, ćerkom vojvode Hlapena, gospodara Bera i Vodena, s kojom nije dobro živio. Posle očeve pogibije (Marička bitka, 26. septembra 1371), postao je kralj, i odmah je morao da vodi borbe sa svima susedima. Neprijatelji s juga uzeli su mu Ser i južne delove države despota Uglješe; Balšići Prizren, a knez Lazar neke severne oblasti. Ostala mu je samo teritorija

Zapadne Makedonije, sa prestonicom u Prilepu.

Pritešnjen sa svih strana morao je da zatraži savezništvo i pomoć od turskog sultana, i da prizna njegovu vrhovnu vlast. Po vazalnoj obavezi, morao je da prati sultana u njegovim ratnim pohodima. U jednom od tih pohoda, protiv vlašskog vojvode Jovana Mirče i ugarskog kralja Zigmunda, poginuo je u bici na Rovinama u Vlaškoj 13. maja 1395. godine. Tvrdi se da je pred smrt bio pozeleo pobjedu hrišćanskog

skog oružja. Poznato je da je Kraljević Marko postao centralni epski lik naših narodnih pesama i naše narodne tradicije. Do toga je došlo, najverovatnije, zbog njegovih ličnih vrlina. Bio je hrabar i milosrdan, pružao pomoć potištenima u vreme opšte nacionalne klonulosti nakon sloma u bitkama na reci Marici 1371. i na Kosovu polju 1389. godine. Već u XVI veku pesme o njemu bile su doprle do Jadrana, a 1555. Hektorović je zabeležio bugarsticu o Marku i Andrijašu. Kao istorijska ličnost, sudeći po izvorima, kralj Marko, inače, ne bi zaslužio toliki kult.

O Andreašu Vukašinoviću - Mrnjavčeviću sačuvano je jako malo podataka. Otac ga pominje u jednoj svojoj povelji kao namesnika oblasti, ali se ne navodi koje. Nakon završetka borbi oblasnih gospodara za teritorije Vukašina i Uglješe u osmoj deceniji 14. veka, izgleda da nije ostala ni jedna oblast kojom bi vladao Andreaš. Njegova zadužbina - crkva Sv. Andreje u današnjem izletištu Matka na reci Treska kod Skoplja, izgrađena je nedaleko od Markovog manastira.

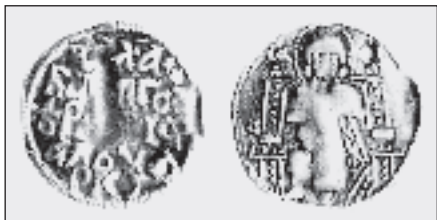
Slika 1.
Markov manastir u blizini Skoplja

Slika 2.
Freska sa likom kralja Marka sa svetiteljima

Slika 3.
Crkva Sv. Andreja, Andreaševa zadužbina

Slika 4.
Srebrni dinar kralja Marka sa Hristom na prestolu (J.19.1)

Slika 5.
Srebrni dinar kralja Marka sa Hristom u mandorli (J.19.2)

Slika 6.
Andreašev dinar sa slovničkim oznakama na reversu (J.20.2)

U dubrovačkim izvorima navodi se da je Andreaš, zajedno sa bratom Dimitrijem, dolazio u Dubrovnik 1394. godine, radi podizanja depozi-ta kralja Vukašina. Oni zatim prelaze u Ugarsku, gde im se gubi svaki trag. Manastir posvećen Sv. Dimitriju, poznat kao Markov manastir (sl. 1), nalazi se u Markovoj dolini, nedaleko od sela Sušica, 17 km od Skoplja. Izgradnja manastira je počela 1345, a završena 1372. godine. Crkva ima osnovu krsta, narteks odvojen stubovima od naosa, centralnog dela crkve, iznad kojeg je kupola. Izgrađena je od ukrasnog kamena, a naknadno joj je dodat otvoreni trem na zapadnoj strani. Freske u tom manastiru datiraju iz vremena gradnje u 14. veku, a predstavljaju radove više majstora. Najvrednije su freske na kojima je prikazan Hristov život, kao i serija slika posvećenih Bogorodici. Tu se, na južnom delu crkve, nalazi najbolje sačuvani portret kralja Marka, a koji prikazujemo ovde na sl. 2.

Manja crkva posvećena Sv. Andreji (sl. 3) nalazi se na levoj obali reke Treska, 18 km zapadno od Skoplja,

na izlazu iz kanjona. Ona je, kao što je rečeno, zadužbina Markovog brata Andreaša. Izgrađena je 1389. godine. I ona ima osnovu u obliku krsta, iznutra je u obliku deteline, a centralni deo crkve natkriven je kupolom. Zidne ikone delo su mitropolita Jovana i njegovih pomoćnika kaluđera Grigorija i Kirila, a u izgradnji crkve učestvovali su i ostali kaluđeri manastirskog bratstva. Narteks crkve na zapadnoj strani dodat je 1559. godine. Sve freske su dobro sačuvane, a najznačajnije su „Molitva u vrtovima Getsemane”, „Voznesenje” i „Poslednja večera”.

Novac braće Kraljevića (Vukašino-vića) izuzetno je redak i vredan. O tome Miroslav Jovanović, naš poznati numizmatičar, autor knjige „Srpski srednjovekovni novac” (2. izdanje, Beograd 2001) kaže: „Zna se da ima nekih 150 komada novčića Kraljevića Marka, ali oni ne mogu da se nađu na tržištu - ko ih ima neće da proda. U mom Katalogu najviša cena, od 1200 evra, odnosi se na Markov novčić. Mnogo je ređi novac njegovog brata Andreaša, ali je jeftiniji zato što An-

dreaš nije ‘vredan’ koliko Marko” (Vreme, br. 652, Beograd 3. jul 2003).

Prema pomenutom autoru, postoje tri osnovne vrste Markovog novca, J19.1-3. Prve dve vrste imaju na aversu ćirilčni tekst u 5 redova, koji glasi „ВЪХА/БАБЪГОВ/ЪРНИКР/АЪМА/РКО” - V Hrista Boga blagovjerni kralj Marko. Na jednoj vrsti je na reversu Hrist na prestolu, a na drugoj Hrist se nalazi u tzv. mandorli sačinjenoj od zvezdica.

Treću vrstu objavio je V. Ivanišević (I.14.4, J.19.3). Ovaj novčić isti je kao 2. Jovanovićeve vrste (Hrist u mandorli), samo što je tekst na aversu malo kraći i drugačije („pravilno”) raspoređen, glasi: „+ Blagovjerni kralj Marko” - БЪГО/ВЪРНИ/КРАЪЪ/МАРКО.

Novac kraljevića Andreaša ikonografski je vrlo sličan Markovom, trećoj vrsti, sa kraćim natpisom, koji glasi: „БЪГО/ ВЪРНИ/АНДРЕ/АШЪ”. Poznate su dve vrste (J20.1 i 20.2) kod kojih je, kao kod Markovih dinara, Hrist na prestolu ili u mandorli. Kod ove druge vrste pored Hrista postoje slovne oznake čije značenje nije odgonetnuto. ■

KUPUJEM

**METALNI I PAPIRNI NOVAC
SRBIJE I JUGOSLAVIJE**

☎063/201 521

Neophodno!
**KATALOG VOJNIH OZNAKA
JUGOSLAVIJE 1918-1990**

Porudžbine na telefone:

☎013 / 321-344;

☎064/128 21 50

**KUPUJEM, PRODAJEM
I MENJAM**

**NOVČANICE, AKCIJE I OBVEZNICE;
takođe
ORDENJE, MEDALJE I PLAKETE**

☎063/316 765

meddda@eunet.yu

Stevan VEREŠ

Osmanlijski novac

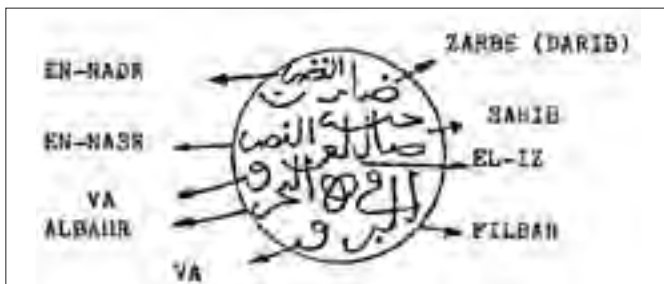
Beograd u vreme turske vladavine

Turci Osmanlije su više od 4 veka vladali na našim prostorima. Ta duga vladavina je ostavila brojne tragove u kulturi, spomenicima, građevinarstvu i naravno, u numizmatici. U našoj zemlji se i dan danas može naći puno raznog turskog novca pogotovo iz XVIII i XIX veka, ali se i stariji novci nalaze u dosta velikim količinama.

Numizmatičari se malo teže odlučuju na sakupljanje turskog novca zbog pisma (svi natpisi na osmanskome novcu su na arapskom pismu) ali ono nije tako komplikovano kao što na prvi pogled izgleda. Ovo znam iz iskustva jer sam se i sam prilično bavio islamskim novcem a i danas mi je to vrlo draga tema. Uz malo truda i volje ta prepreka se može savladati i onda se pred kolekcionarom otvara jedan novi i interesantan svet.

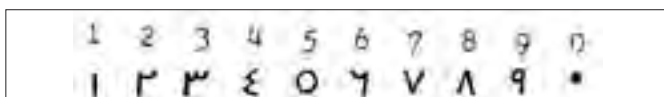

“Sultan Sulejman šah, sin Selima kana. Neka mu pobjeda bude veličanstvena. Kovano u Bagdadu 926. godine” (po Hidžri)

“Iskovao gospodar sjajne pobjede i moćnik zemlje i mora”

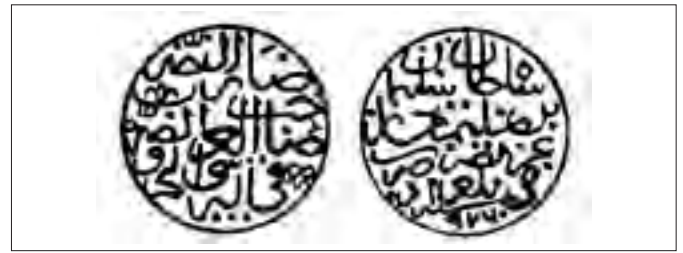
Svi turski sultani od XIV veka pa do proglašenja Republike 1923. godine su kovali novac u početku u srebru i bakru, a kasnije i u zlatu. Osnovni srebrni novac je do kraja XVII veka bila akča (ili aspra), bakreni se zvao mangir (ili mangura), dok je zlatnik bio altin. Kovan je i veći srebrnjak - dirhem ili desetak. Akča vremenom skroz propada da bi krajem XVII veka dostigla težinu od oko 0,2 g. To obezvređivanje osnovne novčane jedinice je nateralo monetarne vlasti da počnu kovati i veće srebrnjake po uzoru na ostale zemlje: prvi turski “taliri” počinju se kovati 1687. godine. Oni se pojavljuju u raznim veličinama i finoćama srebra, a koju se i delovi talira. Poznati su pod raznim nazivima - juzluk, bešlik itd.

Arapski brojevi

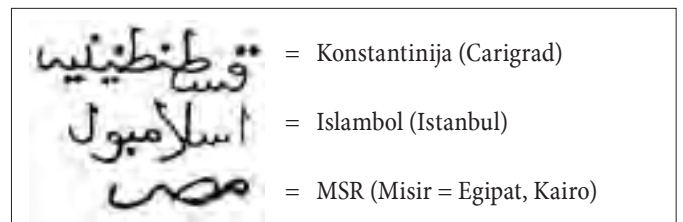
Propadanje Turske imperije je dovelo do stalnog kvarenja novca, tako da je bilo sultana koji su za svoje vladavine vršili više mone-

tarnih reformi (neki i po sedam). To je stalno dovelo do sve lošijeg novca (manja težina i lošija finoća). Ozbiljnu reformu sprovodi sultan Abdul Medžid (1839-1861) u šestoj godini svoje vladavine, znači 1845. godine. On uvodi mašinsko kovanje kao i standarde slične razvijenim evropskim zemljama. Tada uvedeni sistem nije se menjao do kraja carstva.

Turski zlatnik koji je u Beogradu iskovao sultan Sulejman I Veličanstveni u periodu 1555-1566.

Posebno interesantan deo Osmanske numizmatike su novci kovani na našem tlu. Prvi sultan koji je kovao novac na našem tlu je bio sultan Murat II (1421-1444. i 1445-1451) koji je u staroj srpskoj kovnici Novo Brdo kovao srebrne akče. Posle njega su svi sultani do Mehmeda IV (1648-1687) kovali u našim kovnicama srebrni novac. Zlatni novac je kovalo pet sultana u našim kovnicama, dok je bakreni novac kovao samo sultan Sulejman II (1687-1691). On je ujedno i poslednji Osmanski vladar koji je kovao novac u našim kovnicama.

Natpisi imena otomanskih kovnica koji se najčešće nalaze na novcu

Na području bivše Jugoslavije su stalno ili povremeno kovale sledeće kovnice: Banja Luka*, Beograd, Kratovo, Kučajna, Novo Brdo, Ohrid, Sarajevo, Skoplje i Srebrenica. Turske kovnice na području bivše Jugoslavije je izuzetno dobro obradio naš najveći stručnjak za turski novac, Slobodan Srećković iz Beograda. Njegova knjiga “Osmanlijski novac kovan na tlu Jugoslavije”, Beograd 1987, je kapitalno delo iz te oblasti.

* Kovanje novca u Banja Luci, prilično je sporno, pa je vrlo verovatno da se u ovoj kovnici osmanlijski novac nije kovao. (Prim. urednika)

Prenosimo u celosti članak koji je 1940. godine objavljen u beogradskoj „Politici” br. 11420, potpisan inicijalima D.P. Sličan članak objavio je u bečkom Numismatische Zeitschrift Bd. XXII, 1890, na str. 163-164 Carl Peez pod naslovom „Die einzige türkische Münze aus Bosnien” - Jedini turski novac iz Bosne. Osnovna građa za oba ova članka bio je izveštaj Čire Truhelke („Zanimljiv turski novac”) objavljen u prvom broju sarajevskog Glasnika Zemaljskog muzeja 1888. godine.

Bakarni novac koji je kovao bosanski valija Husein paša za vreme gladi 1689/90. godine

Za vreme turske uprave u Bosni često se događalo da je ova pokrajina stradala od velikih požara, kuga, a najviše od gladi. Prema istorijskim zabeleškama nikada nije bila tolika glad kao godine 1689/90. Te godine u proleće pojaviše se veliki požari, a na žito pade sneg i mraz. Ogromnu skupoću životnih namirnica i glad kakva je nastala posle toga niko u Bosni nikada nije zapamtio.

Nikola Lašvanin u svojoj hronici opisuje nevolju koja je onda u Bosni vladala, pa veli da je te godine mnogo naroda pomrlo od gladi. Iste godine kada Austrijanci zauzeše Zvornik, mnoštvo sveta bežalo je pred carskom vojskom od Save prema Sarajevu. Gde god se pogledalo ležali su mrtvaci koje nije imao ko da zakopa. Gladni ljudi jeli su resu leskovu, koru sa drveća, vinovu lozu, pa čak pse i mačke. Fratri su izgladnelim pojedincima davali da jedu, ali ti jadnici čim bi se najeli, odmah su umirali. Predmeti koji su pre toga vredeli deset groša, prodavali su za po jedan groš. I siromašni svet isprodavao je sve: kuće, pokućanstvo, zemlju, odeću i posuđe, samo da bi došao do životnih namirnica.

Čoban Hasan vojvode džamija
(16. vek)

sam kuje bakarni novac i za to zamoli visoku Portu. Njegovoj molbi porta iziđe u susret i naredi mu da prilikom kovanja ovog bakrenog novca treba da postupi onako kako se to činilo u Carigradu, to jest da iz jedne oke bakra ima napraviti 800 komada novca, tako da jedan novčić teži pola akče.

Po ovom uputstvu i pod nadzorom Husein-paše počeo se kovati bakarni novac u magazama Oprkanja u Sarajevu. Ovaj pomoćni novac, zvani „mangure”, bio je jedini novac koji se posle propasti bosanskog kraljevstva kovao u Bosni. Na prednjoj strani nalazio se natpis *Duribe fi Saraj* (Skovano u Sarajevu), a ispod natpisa stajala je godina 1100, što po hrišćanskom računanju odgovara godini 1689. Sa druge strane pisalo je: *Sulejman sani* (Sulejman drugi). Ovaj bakarni novac imao je u promeru 19 mm, debljina mu je bila 0,8 mm, a težina 2,15 grama. Svako ga

je morao uzimati umesto srebrnog novca, to jest kurs mu je bio ustanovljen na silu.

Koliko su bile skupe životne namirnice u to vreme u Bosni najbolje se vidi iz ovoga indeksa cena:

Jedna oka pšenice stajala je 200 akči, oka pasulja 150 akči, oka mesa 150 akči, med 200 akči, vino 40, beli luk 139, sir 160, rakija 140, repa 120, jabuke 120, pirinač 150, loj za sveće 120 akči.

Cene su računane u mangurama, tako da su 4 akče bakarne, i to *čurukakče*, koje su samo imale polovinu vrednosti zdravih, vredele 1 srebrnu akču.

Da bi ublažile ovu skupoću, država i kadiluci izdavali su prisilne tarife, to jest maksimirali cene. Te maksimirane cene izgledale su ovako: 1 oko hleba 8 (zdravih) akči, 1 oka pečenog mesa 28 akči, oka soli 12 akči, ovčije meso 18 akči, maslo 80, oka sveća 60, govede meso 14, med 20 i oka loja 25 akči.

Istina, trgovci se nisu uvek pridržavali prisilne tarife, a i prema tim istaknutim cenama životne namirnice bile su veoma skupe, ali je tokom vremena beda i glad ipak popustila zahvaljujući priticanju sarajevskih bakrenih mangura, koje su trgovci na silu morali primati mesto srebrnog novca.

Danas ovog bakarnog novca kovanog u magazama Oprkanja u Sarajevu ima još veoma malo. Izgleda, kada je prestala važiti vrednost mangura, da su ih počeli pretapati i od njih praviti druge predmete. ■

Mangure s jedne i druge strane

I dok su takve teške prilike vladale u to vreme u Bosni, ban hrvatski, general zadarski i uskoci odlučise da navale na neke tvrđave na granici Bosne. Da bi ovu navalu odbio, sultan Sulejman drugi naredi bosanskom valiji Husein-paši da spremi vojsku u one krajeve, a da sav trošak oko spremanja pokupi od naroda. Husein-paša gledajući oko sebe u Bosni strahotu, bedu i glad, kao i nestašicu novca koji zbog ratnih prilika nije više mogao priticati iz Carigrada, da bi sve ovo ublažio odlučio da

NOVI SRPSKI KOVANI NOVAC

Narodna banka Srbije pustila je 2. jula o. g. u opticaj prvi srpski kovani novac 21. veka, apoene od 1, 2, 5, 10 i 20 dinara. Svi ovi primerci iskovani su od legure 70% bakra, 18% cinka i 12% nikla, i biće paralelno u opticaju sa kovanim novcem ranijih izdanja Narodne banke Jugoslavije od 50 para, 1, 2 i 5 dinara, do njihovog postepenog povlačenja iz opticaja. Zbog drugačijeg sastava kovničke legure, težina srpskih kovanica neznatno je veća od dosadašnjih jugoslovenskih primera istih apoenskih vrednosti.

Odluka o osnovnim obeležjima ovog novca, kao i o njegovom puštanju u promet, objavljena je u „Službenom glasniku” Republike Srbije br. 65 od 27. jula 2003. godine.

Znak Narodne banke Srbije je centralni motiv lica (aversa)* kovanog novca svih apoena. Oko toga je natpis „НАРОДНА БАНКА СРБИЈЕ • NARODNA BANKA SRBIJE”. Obod svih apoena je sa reckama.

1. Na naličju (reversu) kovanog novca u apoenu od 1 dinara prikazana je zgrada Na-

Narodna banka Srbije

Manastir Gračanica

Manastir Krušedol

rodne banke Srbije. Masa kovanog novca u apoenu od 1 dinara je 4,34 g, a prečnik 20 mm. Kat. br. M. (Mandić) 30.

Detaljan opis motiva na rewersu ove kovanice objavili smo u „dinaru” br. 20.

2. Na naličju (reversu) kovanog novca u apoenu od 2 dinara prikazano je zdanje manastira Gračanica. Masa kovanog novca u apoenu od 2 dinara je 5,24 g, a prečnik 22 mm. Kat. br. M. 31.

Detaljan opis motiva na rewersu ove kovanice takođe smo objavili u prošlom broju „dinaru”.

3. Na naličju (reversu) kovanog novca u apoenu od 5 dinara prikazano je zdanje manastira Krušedol. Masa je 6,23 g, a prečnik 24 mm. Kat. br. M. 32. Na istom apoenu jugoslovenskog izdanja bio je prikaz Savezne skupštine.

Krušedol, jedan od najznačajnijih srpskih manastira, najstariji je manastir u Fruškoj Gori, 8 km udaljen od Iri-ga. Manastir Krušedol je zadužbina vladike Maksima (ranije despota Đorđa Brankovića, koji je takođe bio osnivač manastira Hopovo) i njegove majke Angeline, srpske svetiteljke koja je po narodnosti

* Za razliku od nekih drugačijih tumačenja, po našem mišljenju je avers novca ona strana na kojoj se nalazi grb i naziv države, odnosno državne emisione ustanove.

bila Albanka. Gradnja je započela oko 1500, a završena tek 1546. godine. Od smrti patrijarha Arsenija III, bio je sedište mitropolije sve do njenog preseljenja u Sremske Karlovce 1716. godine. Ovaj manastir bio je u 15. veku izgrađen u stilu Moravske škole, dok su barokni trem i konaci građeni od 1725. do 1759. godine, a manastirski živopisi potiču iz 16. i 18. veka. Manastir ima i mauzolej u kome su sahranjeni mnogi čuveni Srbi - patrijarsi Arsenije III i Arsenije IV, grof Đorđe Branković, vojvoda Stevan Šupljikac, kneginja Ljubica Obrenović i kralj Milan Obrenović.

U II svetskom ratu manastir nije razaran, ali je njegova bogata riznica dobrim delom raznešena. Danas je to ženski manastir, a Krsna slava mu je Prepodobna mati Angelina srpska - 12. (30.) avgusta.

Manastir Studenica

Hram Sv. Save

nu od 20 dinara je 9 g, a prečnik je 28 mm. Kat. br. M. 34.

Hram Svetog Save nalazi se na Vračarskom platou u Beogradu i predstavlja jedan od najvećih pravoslavnih hramova u svetu. Visina krova je 71, a tornja 83 metra. Hram je podignut na mestu gde su 1594. godine, po naredbi Svetog Save, spaljene mošti Svetog Save, prenete iz manastira Mileševa. Nakon dva raspisana konkursa (1926. godine) započela je njegova gradnja 1935. godine, po projektu arhitekata Bogdana Nestorovića i Aleksandra Deroka. Posle duge pauze, gradnja je nastavljena 1985, pod rukovodstvom protomajstora Branka Pešića.

Ovaj hram je podignut u slavu najvećeg srpskog svetitelja i zamišljen je da bude „vidni i večiti spomenik duboke zahvalnosti svega srpskog naroda svome najvećem preporoditelju i ugodniku Božjem”, srpskom svetitelju Savi.

Pored kovanog novca, do sada su izdate i tri nove (srpske) banknote, apoeni od 100, 1000 i 5000 dinara. Njih ćemo opisati u sledećem broju našeg časopisa, zajedno sa ostalim novčanicama koje budu u međuvremenu izdate.

4. Na naličju (reversu) kovanog novca u apoenu od 10 dinara prikazano je zdanje manastira Studenica. Masa je 7,77 g, a prečnik 26 mm. Kat. br. M. 33.

Smatra se da je STUDENICA od svog postanka pa do danas, bila i ostala najznačajniji srpski manastir. Gradnja prvobitnog manastira završena je 1196. godine, kao zadužbina velikog župana Stefana Nemanje (1171-1196), rodonačelnika loze Nemanjića i osni-

vača srednjevekovne Srpske države. Manastir se nalazi kod Kraljeva, nedaleko od živopisne klisure Ibra, na platou iznad bistre i hladne rečice Studenice. Posvećen je Bogorodici, ukrašen mermernom plastikom visoke stilske vrednosti i spada u najviši rang spomenika Raške škole. Bogorodična crkva izgrađena je u romansko-vizantijskom stilu, sem kupole i spoljne priprate, koju je dozidao kralj Radoslav (1229-1234). U dogradnjama manastira i u njegovom oslikavanju, učestvovali su i ostali Nemanjini naslednici, od sva tri njegova sina, pa do kralja Milutina (1282-1321) koji je bio najveći ktitor među srpskim vladarima.

Nakon konačnog sloma srpske srednjovekovne države 1459. godine, ovaj manastir često je stradao od Turaka. Njegovo prvo obnavljanje bilo je 1569. godine. Početkom 17. veka manastir je stradao od zemljotresa i požara. Premda su tada zauvek izgubljeni brojni i veoma značajni istorijski dokumenti i umetnička dela, u manastirskoj riznici Studenice do danas su sačuvana mnoga dela naše nacionalne baštine.

5. Na naličju (reversu) kovanog novca u apoenu od 20 dinara prikazano je zdanje hrama Svetog Save na Vračaru. Masa kovanog novca u apoe-

(Pripremio R. M.)

„Kada sam bio mlad, verovao sam da je novac najvažnija stvar u životu. Sada, kada sam ostario - to znam.” (Wilde)

„Čoveku je potrebno puno novca - da bi ga prezirao.” (Zoščenko)

„Nemaš li groš - uvek si loš.” (Bugarska poslovice)

„Novac je uvek u modi.” (Enleska poslovice)

„Novac, ljubav i brige ne mogu se sakriti.” (Španska poslovice)

Aleksandar N. BRZIĆ

Nekoliko novih činjenica u vezi srpskih proba srebrnog novca iz 1890. godine

U toku skorašnjih istraživanja u bečkom državnom arhivu naišli smo na nekoliko akata koji bacaju novo svetlo na jedno od najtajanstvenijih poglavlja moderne srpske numizmatike, pitanje porekla i smisla proba srebrnog novca iz 1890. godine. Nađene činjenice su verovatno relevantne i za isto tako tajanstvene probe iz 1892. godine, ali o tome kasnije.

Probe srebrnog novca Kralja Aleksandra I Obrenovića su već neko vreme poznate. (Vidi u vezi ovoga sledeću literaturu: Aleksandar Brzić i Hubert Emmerig. 2000. Jedna verovatno neobjavljena proba za nerealizovanu seriju novca Kraljevine Srbije iz 1890. *Dinar*, 14-2000: 29-30, zatim Mandić, Ranko. 1995. *Katalog Metalnog Novca 1700–1994, III izdanje*. Beograd: Ranko Mandić, kao i Prokisch, B. et al. 1999. *Repertorium zur neuzeitlichen Münzprägung Europas, Band XVIII: Südosteuropa*. Veröffentlichungen des Institutes für Numismatik Wien, Band 5. Wien: Institut für Numismatik Wien.) Iako su fotografije ovih neverovatno retkih proba i same već rariteti, ovde su dve koje relativno dobro daju ideju o njihovom izgledu.

©Institut für Numismatik, Universität Wien

Pošto su primarne činjenice bile manje-više razjašnjene, ostalo je još uvek veliko pitanje zašto je sve to rađeno. Akti koje smo upravo našli daju dosta dobru

©Institut für Numismatik, Universität Wien

ideju o tome, kada se kombinuju sa već ranije poznatim aktima Pariske kovnice (Darnis, Jean-Marie. 1996. *Catalogue des fonds d'archives de la Monnaie de Paris*, tome I. Paris: Direction des Monnaies et Médailles). Evo, ukratko, opisa/prevoda ovih akata:

Akt 3720/91. 30.10.1891. Banka J. Alard & Cie iz Pariza traži informacije od Bečke kovnice oko mogućnosti kovanja ukupno 6 miliona dinara u apoenima od 1 i dva dinara. Istovremeno se priprema i kovanje u vrednosti od 8 miliona franaka za Bugarsku, i Bečka banka Thorsch i Sinovi isto tako traži informacije u vezi ovoga. Kovnica daje obema bankama iste uslove.

Šta se ovde u stvari dešava? Da jedna pariska banka dolazi u Beč za kovanje može se objasniti samo činjenicom da je pariska kovnica opet, na svoj uobičajeni način, prvo prihvatila u toku 1890. godine kovanje te emisije, pa onda nije mogla da izvrši taj nalog, bilo zbog nedostatka kapaciteta, bilo iz drugih razloga. Prema tome, možemo ovde sa velikom sigurnošću pretpostaviti da se ovo sve već događalo neko duže vreme, dakle već od 1890. godine, koja je i na probama. Probe je, na osnovu korespondencije pariske kovnice, J. Moens pre nekoliko godina uspešno objasnio i pripisao Parizu, slovo „E” na njima se tumači kao „ES-SAI”.

Akt 3723/91. 30.10.1891. Ministarstvo Finansija traži od kovnice da se izjasi o realnoj mogućnosti ovog kovanja.

Akt 3860/91. 10.11.1891. Bečka Kovnica javlja obema bankama da bi bila u mogućnosti da izvrši kovanje za Srbiju, i to prema navedenim komercijalnim uslovima i u toku od samo 4-5 meseci, posle prihvatanja probnih kovanja. Kovnica traži od banaka da se brzo odluče.

Prema tome, sve izgleda kao da će kovanje da bude ubrzo početo i sređeno. Nažalost, od svega nije ispalo ništa. Okolnosti su puno komplikovanije nego što bi se moglo zaključiti iz gornjih akata. Sledeća akta je jedna od najuzbudljivijih akata koje smo našli uopšte, ne samo zbog svog sadržaja, nego i zbog svog nastanka: u stvari radi se ovde o privrednoj špijunaži ambasade Austrougarske, koja, preko Ministarstva Inostranih Poslova i Finansija, na kraju završava kod Kovnice koja je svakako razočarana ishodom...

Akt 4273.91. 12.12.1891. Od 12.11. 1891. pa nadalje, nekoliko datuma. Ministarstvo Finansija šalje kovnici uvidni akt Ministarstva Inostranih Poslova, koji sadrži izveštaj Carskog i Kraljevskog ambasadora u Beogradu, o povlačenju raspisa za kovanje 6 miliona dinara u srebrnom novcu. Izvod teksta: „Na raspis Srpske Vlade došle su 4 ponude za kovanje 4 miliona dinara u apoenu od 1 dinara i 2 miliona dinara u apoenu od 2 dinara, i to PRVO: od firme L.T. (sic!) Lauer iz Nirnberga; ova ponuda nije dalje uzeta u obzir jer uz nju nije bila priložena kaucija. DRUGO: ponuda Budapester Commerzialbank zajedno sa bankom M. Thorsch & Söhne iz Beča na 145.34 franaka u zlatu po kilogramu gotovog srebrnog novca, kao i novčani udeo u dobiti od 20000.-franaka u zlatu ako srebro bude notiralo ispod 44 i 1/8 pre 30.11. ove godine. TREĆE: od Srpske Narodne Banke, zajedno sa Mađarskom Bankom za Privredu i Industriju, na 145.30 franaka po kilogramu srebrnog novca, pri čemu se interesenti obavezuju da preuzmu i kovanje bakarnog novca (kojeg? primedba A.B.) po uslovima koji bi se kasnije odredili. ČETVRTO: od Srpske firme O. Marković i Sinovi sa 143 franaka po kilogramu, pri čemu se firma obavezuje da za ovo kovanje nabavi i potrebne mašine, njih instalira u Srbiji, i iste posle kovanja prepusti Mi-

nistarstvu *Finansija* po povoljnim uslovi-
ma. Ministarski savet je međutim odlu-
čio 18.11. da ne prihvati ni jednu od ovih
ponuda jer je trenutni, privremeni, Mini-
star *Finansija* Tasić, koji se ne razume
mnogo u ovu problematiku, odlučio da se
time jednostavno neće baviti. Interesan-
no je navesti da pariska banka Allard ko-
ja se raspitivala kod Kovernice, na ovom
raspisu formalno nije ni učestvovala.
Uvid potvrđen itsl.”

Ovo pismo daje dva veoma interesant-
na uvida:

- Pariska Banka Allard & Cie je verovat-
no direktno radila poslove preko svojih
poverenika u Ministarstvu i nije formal-
no nikad učestvovala na ovom konkur-
su. Preko koga se radilo i kako, ostaje ne-
poznato.
- Najinteresantnija je međutim činje-
nica da je na konkursu aktivno učestvo-
vala Firma Lauer iz Nirnberga. Time bi
se konačno mogle objasniti tajanstvene

©Aleksandar N. Brzic

probe sa 1890. godinom na njima i sig-
nirane „Lauer”, koje su skoro uvek i od
svih autora smatrane modernim fanta-
zijama. Da li su ili nisu, još uvek ne zna-
mo sa potpunom sigurnošću, ali ovim
dokumentima smo jedan korak bliže
razjašnjenju. U svakom slučaju, Lauer
je dokazano imao razloga da kopira Pa-
riske probe da bi pokazao da su i oni u
stanju da tako nešto naprave. Da su La-
uerove probe/fantazije od aluminijum-
bronzne a ne od srebra, možda ukazuje
na njihov pokušaj da ipak utiču na odlu-

ku Ministra time što bi cenu kovanica
znatno smanjili.

Gornja ilustracija pokazuje jednu od
ovih proba/fantazija. Više o njima u član-
ku Brzić/Emmerig u „dinaru” br. 14, koji
se sigurno nalazi u Vašoj biblioteci. Kad
se sve uzme u obzir, opet se potvrđuje sli-
ka burnih godina vladavine Aleksandra
I Obrenovića. Ovo vreme, kakvo god da
je bilo, sigurno nije bilo dosadno...

Kao što je poznato, i 1892. godine je
ponovo došlo do pravljenja proba koje
opet nisu vodile do kovanja. Dve su mo-
gućnosti: ili je to bilo nastavljanje ovog
raspisa ili je ponovo sve reaktivirano. U
svakom slučaju, iz kataloga bečkih mu-
zeja su poznati i pečati i iz 1894. i 1895.
godine od Scharff-a, od kojih nisu među-
tim poznate do dana današnjeg probe.
Kada se uzme sve u obzir, ispada da je
maltene svake godine pokušavano da se
kuje novac, da bi to na kraju krajeva us-
pelo tek 1897. godine. Što kaže narod,
kad nešto neće pa neće... ■

Novi guverner

**Gospođa Kori Udovički je šesti guverner Narodne
banke Srbije od 1884. godine do danas, prvi guverner
NBS u 21. veku i prva žena na toj funkciji u istoriji
naše centralne banke.**

Prvi guverner Narodne banke Srbije bio je *Aleksa Spasić*,
kojeg je na to mesto postavio kralj Milan Obrenović 1884.
godine. Drugi guverner po redu bio je *Filip Hristić* (od 1885.
do 1890), a treći *Dorđe Vajfert*, koji je bio guverner u dva navrata,
1890 - 1902. i ponovo od 1912. do 1926. godine, što znači da je isto-
vremeno bio i prvi guverner NB Kraljevine SHS, kasnije Jugoslavije.
Između dva Vajfertova mandata, na čelu NBS bio je guverner *Ti-
homilj J. Marković*, u periodu od 1902. do 1912. godine.

Nakon raspada Prve Jugoslavije, u okupacionoj Srbiji za vreme
II svetskog rata imali smo petog guvernera srpske Narodne ban-
ke, *dr Milana Radosavljevića*, a koji je bio poslednji guverner Na-
rodne banke Kraljevine Jugoslavije. (Sa te dužnosti razrešio ga je
kralj Petar II 1941. godine, da bi u kraljevskoj vladi u egzilu za gu-
vernera imenovao Dobrivoja Lazarevića).

Šestog srpskog guvernera Narodne banke, *dr Kori Udovički*,
na ovu funkciju postavila je Narodna skupština Srbije 22. jula
2003. godine. Njen prethodnik, *gosp. Dinkić Mladan*, bio je po-
slednji guverner NB Jugoslavije i nekoliko meseci ove godine vrši-
lac dužnosti guvernera NBS.

Sadašnja guvernerka naše Narodne banke, *gd. dr Udovički*, ro-
đena je u La Pazu, Bolivija, 1961. godine, u porodici sa šestoro de-
ce. Njen otac *Lazar* bio je revolucionar (španski borac), general i
diplomata, a majka *Nina* je Bolivijka čiji je brat sada predsednik te
zemlje. Udata je za *Predraga Radovanovića*, svog školskog druga
iz gimnazije, sa kojim ima troje dece. Nije član ni jedne političke
partije.

Gospođa *dr Udovički* završila je osnovnu i srednju školu u Beo-
gradu, gde je 1984. godine diplomirala na Ekonomskom fakulte-
tu. Potom odlazi u Sjedinjene Američke Države, gde je 1988. godi-
ne magistrirala na Univerzitetu Jel (Yale), a godinu dana kasnije i
doktorirala na tom čuvenom univerzitetu u Nju Hejvnu, Konekti-
kat. Nakon toga zaposlila se u Međunarodnom monetarnom fon-
du. Kao predstavnik te finansijske institucije radila je u Mozambi-
ku i Bosni i Hercegovini, a od decembra 2000. do avgusta 2001. go-
dine bila je odgovorni ekonomista MMF za Jugoslaviju. U junu
prošle godine imenovana je za ministarku rudarstva i energetike
Srbije. ■

Crnogorski novac 2002.

Crnogorske knjaževske i kraljevske pare 2002. u originalnom pakovanju CBCG

U Crnoj Gori iskovane su pare i perperi sa datumom „2002“, ali ne kao konkurencija evru, koji je tamo u opticaju, nego kao suvenir izdanja, za numizmatičare i druge namernike. Kao izdavač navodi se Centralna banka Crne Gore, a iskovani su svi apoeni, od 1 bakarne pare do zlatnih 100 perpera. Svi apoeni iskovani su duplirano - jedanput na njima piše „Knjaževina“, a drugi put „Kraljevina Crna Gora“. Svi su apoeni po izgledu verne kopije crnogorskog zvečećeg novca koji je bio kovan u periodu od 1906. do 1914. godine.

Na fotografiji „malog kompleta“, koji ovde objavljujemo, poređani su apoeni od 1, 2, 10 i 20 para Knjaževine (gore) i Kraljevine (dole). Na poleđini pakovanja mogu se videti reversi kovanica, crnogorski dvoglavi orao, uz zlatni natpis BOG ČUVA CRNU GORU u gornjem levom uglu polja tamnoplave (teget) boje. Na kartonskom omotu ovog atraktivnog seta je alaj barjak - krstaš - zlatni krst na crvenom polju, a na poleđini logo CBCG i specifikacija sa tehničkim osobinama upakovanih primera novca, bez podataka o veličini emisije ovih novokov izdanja. ■

Zlatnici s natpisom „BOG ČUBA CRNU GORU“

Primerci od 20 perpera 1910 - Kraljevina, na kojima u reči „Bog čuva Crnu Goru slovo „V“ veoma liči na slovo „B“, pa izgleda kao da piše „ČUBA“, ipak nisu falsifikati, nego originalni primerci. Pod uslovom da im je finoća zlata 900 promila, prečnik 21 mm i težina 6,78 g, uz zakonom dozvoljenu toleranciju.

Sve ozbiljnije kompilacije naših kataloga modernog metalnog novca, kao osnovne izvore informacija koristile su dela Franca Vizera (Franz Wieser, Contribution to the Monetary History of Serbia, Montenegro and Yugoslavia, London 1965) i svojevrsan korpus našeg metalnog novca, koji je u nastavcima u „Numizmatičkim vijestima“ objavljivao Petar Broz (Zagreb 1958-1964). Ova kapitalna dela, međutim, ne daju bilo kakve informacije o obodnim natpisima na našem novcu. Te informacije ne daju nam ni ostala starija izdanja naših i stranih kataloga, uključujući tu i katalog V. Mihailovića i D. Glogonjca (1973), i prvo izdanje mog Kataloga (1985).

Do „panike“ u vezi pojave falsifikata crnogorskih zlatnih perpera, došlo je nakon što su se iz Italije stvarno pojavili takvi primerci, o čemu je našu numizmatičku javnost obavestio Daro Vukić sa

Cetinja svojim pismom objavljenim u Biltenu HND br. 26, Zagreb 1973.

Uskoro je (u zagrebačkom Obolu br. 27, 1975), naš vrstan numizmatičar, gosp. Zvonko Habuš, dao neophodno objašnjenje u pogledu razlike između tih falsifikata i originala. Habuš tu navodi da je osnovna razlika u težini: „Original“ - kaže on - „teži 6,765 g (ako je primerak sehr schön) odnosno 6,770 g (ako je vorzüglich). A težina falsifikata je 6,65445 g“. On istovremeno dopušta mogućnost da originalni zlatnici mogu na obodu imati natpis sa greškom u slovu „V“ - „Bog čuba“.

U II izdanju mog kataloga navedeno je ovo Habuševo mišljenje (str. 88), dok je ono potpuno izostavljeno u III izdanju (1995), gde se na str. 129 u kratkoj belešci na neki način sugerise da su svi primerci sa natpisom „ČUBA“ falsifikati.

Sa ovim mojim mišljenjem posebno nije hteo da se složi odličan numizmatički poznavalac, gosp. Dragan Stanisljević. Po njegovoj sugestiji zamolio sam našeg cenjenog saradnika, gosp. Aleksandra Brzića, da prilikom jedne od njegovih poseta Beču u tamošnjem Münzkabinetu proveriti primerke pomenutih crnogorskih zlatnika u toj kolekciji. Ta kolek-

cija, inače, čuvena je po garantovano autentičnim primercima koji potiču direktno iz bečke kovnice, u savršenom kvalitetu, i najčešće takođe sa kovničkim kalupima odnosnih moneta.

Od Saše mi je ubrzo stigao sledeći odgovor: „Pogledao sam ti 20 perpera. Jeste B a ne V, naravno ćirilčno. Mada moram da kažem da kad čovek zaista dobro gleda, onda se vidi da je to jedno dekorativno V koje izgleda kao B, zato što je gornji deo dosta pod kosim uglom, a ne okrugao kao donji deo. Na prvi pogled i pod normalnom lupom, izgleda ipak da više liči na B nego V. Celo slovo inače je po veličini otprilike manje od jednog milimetra, tako da je jako teško potpuno odrediti. Trebalo bi se to snimiti pod mikroskopom“.

Nakon ovog izveštaja iz Beča, izvršićemo i snimanje tog obodnog natpisa pod mikroskopom. Detaljan opis ovog, kao i svih ostalih primeraka naše moderne numizmatike (uključujući mnoge novootkrivene raritete) objavićemo u IV izdanju Kataloga našeg metalnog novca, koje je u pripremi. ■

R. M.

NOVAC EVROPSKE UNIJE

EVRO

(4)

Evro, novac svih sadašnjih članica Evropske unije osim Velike Britanije, Švedske i Danske, koje su još uvek (za sada) zadržale svoje nacionalne monete, izdaju još tri „pridružene članice” - države Monako, Vatikan i San Marino. On se takođe koristi u Srbiji (Kosovo) i u Crnoj Gori, a takođe u nekim delovima sveta koji ne pripadaju Evropi. Za sada se evro koristi u sledećim zemljama i oblastima sveta:

Evropa: Andora, Austrija, Azori, Belgija, Crna Gora, Finska, Francuska, Grčka, Holandija, Irska, Italija, Kosovo, Luksemburg, Monako, Nemačka, Portugal, San Marino, Španija i Vatikan;

Severna Amerika: San Pjer i Mikelon (Saint Pierre et Miquelon - prekomorska teritorija Francuske koja se nalazi na istočnoj obali Kanade);

Južna Amerika: Francuska Gvajana (F. Guyana, nalazi se između Brazila i Surinama) i Gvadalop i Martinik (Guadeloupe and Martinique - pripada Malim Antilima, severno od Venecuele);

Afrika: Madera (Madeira, nedaleko obale Maroka), Mojete (Moyette - grupa ostrva, prekomorska francuska teritorija na jugoistoku Afrike) i Reunion, koji leži istočno od Madagaskara.

Pored metalnog novca - evro i evro cent apoena, a koji smo detaljno obradili u prethodnim izdanjima „dinar”, na jedinstvenom prostoru Unije i pridruženih zemalja, cirkulišu i banknote od 5, 10, 20, 50, 100 i 200 evra. Sve su novčanice iste, bez obzira na zemlju izdanja. Može se, ipak, identifikovati svaka zemlja izdanja, a prema kodovima koji se na njima nalaze, kao prefiksi u serijskim brojevima novčanica, i to:

Zemlja	Kod (slovo)
Austrija	N
Belgija	Z
Finska	L
Francuska	U
Grčka	Y
Holandija	P
Irska	T
Italija	S
Luksemburg	*
Nemačka	X
Portugal	M
Španija	V

* Banknote koje izdaje Centralna banka Luksemburga nose kodove onih zemalja u kojima se štampaju.

Osnovne karakteristike evro novčanica su sledeće:

Apoen	Veličina (mm)	Boja	Motiv*
5 EUR	120×62	siva	klasika
10 EUR	127×67	crvena	romantizam
20 EUR	133×72	plava	gotika
50 EUR	140×77	narandžasta	renesansa
100 EUR	147×82	zelena	barok i rokoko
200 EUR	153×82	žuto-braon	gvožđe i staklo
500 EUR	160×82	ljubičasta	moderna 20. veka

* periodi evropske arhitekture.

FANTAZIJSKE NOVČANICE U JUGOSLAVIJI 1990-1992 (I)

Ovaj rad prezentovan je na numizmatičkom simpozijumu SWIT '98 u Slovačkoj. Objavljen je na engleskom jeziku u Zborniku radova (Proceedings) tog simpozijuma u časopisu Numizmatika br. 17, Supplementum, Bratislava 2000, pod naslovom „Announcement of the disintegration of Yugoslavia through fantasy monetary issues 1990-1992” - Najava raspada Jugoslavije kroz fantazijska monetarna izdanja.

I me JUGOSLAVIJA je samoobjašnjivo. Ono znači - Južno-slovenska zemlja ili Zemlja Južnih Slovena. Njeno stvaranje, isto kao i njena dezintegracija, povezani su sa velikim promenama u Centralnoj i Istočnoj Evropi početkom i krajem 20. veka. Ova država stvorena je nakon kolapsa Austro-Ugarskog carstva nakon I svetskog rata (1918) a raspala se nakon kolapsa istočno-evropskog bloka socijalističkih zemalja, t.j. nakon „pada komunizma”.

Ideja stvaranja Unije Južnih Slovena, koji su do 19. veka živeli u sastavu dve carevine - austrijske i turske, pojavila se posle uspešnih oslobodilačkih ratova Srbije i Crne Gore protiv Turske. Srbija je postala samostalna 1830, a Crna Gora 1858. godine. Neki delovi Srbije (uključujući Kosmet) i Makedonija ostali su pod turskim jarmom do I balkanskog rata 1912. godine. Posle tog rata te su oblasti pripojene Srbiji, izuzev delova Makedonije koji su pripojeni Bugarskoj i Grčkoj.

Bosna i Hercegovina oduzeta je Turskoj 1908. godine i pripojena Austro-Ugarskoj. Ostali južnoslovenski narodi - Slovenci, Hrvati i znatan broj Srba (naročito Srbi iz Vojvodine i Srpske Krajine) ostali su u sastavu Austro-Ugarskog carstva sve do njegovog raspada.

Za vreme revolucionarne 1848. godine u Evropi, međutim, provincije Hrvatska, Slavonija i Dalmacija udružuju se sa srpskom provincijom Vojvodinom, a radi nekog „budućeg ujedinjenja sa svim Južnim Slovenima u cilju stvaranja njihovog vlastitog Carstva”.

Početkom 1918. godine američki predsednik Vudrou Vilson (Wilson) prezentujući u „četrnaest tačaka” uslove SAD za zaključenje mirovnog sporazuma sa Silama osovine, dao je važnu podršku nacionalnim aspiracijama potlačenim narodima Austro-Ugarske i u isto vreme je odbio italijanske aspiracije na južnoslovenske teritorije.

Krajem I svetskog rata Crna Gora je prisajedinjena Srbiji, i samo nekoliko dana posle toga, stvorena je prva južno-slovenska zajednička država - Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. To Kraljevstvo (ubrzo preimenovano u Kraljevinu SHS) imalo je teritoriju od 247.541 km² i 14 miliona stanovnika. Ova država je 1929. godine preimenovana u Kraljevinu Jugoslaviju.

Nakon II svetskog rata formirana je tzv. druga Jugoslavija, Narodna Republika. Pre svoje dezintegracije, ova je zemlja imala teritoriju od 255.894 km² i 22 miliona stanovnika. Sadašnja Savezna Republika Jugoslavija - „treća Jugoslavija” koja se sastoji samo od Srbije i Crne Gore - ima teritoriju od 102.173 km² i 10,5 miliona stanovnika.

U toku 1989. godine, kada dolazi do demokratskih promena širom Istočne Evrope, dolazi do neuspeha pokušaja premijera Ante Markovića da u Jugoslaviju uvede „zapadni model demokratije”. Umesto toga, dolazi do eskalacije tenzija između glavnih etničkih grupa, kombinovano sa njihovim nacionalističkim aspiracijama. Posle žestokih sukoba u multinacionalnom Savezu Komunisti Jugoslavije, ta se partija raspada u januaru 1990. i uvodi se neka vrsta višepartijskog sistema. U toku 1990. godine održavaju se tzv. slobodni izbori na kojima samo u Srbiji i Crnoj Gori komunisti ostaju na vlasti, dok u drugim delovima zemlje na vlast dolaze nacionalističke partije, čije su vođe uglavnom bili bivši komunisti. Početkom 1991. godine dolazi do sukoba između hrvatske policije sa Srbima koji su živeli u Hrvatskoj - u bivšoj Vojnoj provinciji (Krajina), delovima Dalmacije, Zapadne Slavonije (region Pakraca) i Istočne Slavonije (region Vukovara). Kako Srbi u Hrvatskoj nisu želeli da prihvate secesiju Hrvatske od Jugoslavije, oni, podržani predominantno srpskom Jugoslovenskom Narodnom Armijom, proglašavaju svoje odvajanje od Hrvatske i formiraju svoju vlastitu državu, Republiku Srpsku Krajinu.

Dezintegracija Jugoslavije, nažalost, nije se odvijala mirnim putem. Kada je Slovenija, prva od republika bivše Jugoslavije, proglasila svoju nezavisnost (26. juna 1991) Jugoslovenska Narodna Armija pokušava da to spreči, što je dovelo do kratkog slovenačko-jugoslovenskog rata. Do mnogo žešćeg sukoba dolazi posle secesije Hrvatske (8. oktobra 1991) jer se, kao što je napred navedeno, srpski narod koji je živio u Hrvatskoj nije slagao sa ovom secesijom. Napokon, do najvećih etničkih sukoba dolazi u Bosni i Hercegovini posle proglašenja nezavisnosti te republike početkom marta 1992. godine. Tamošnji referendum o nezavisnosti bojkotovao je od strane većinskog srpskog stanovništva. Oni, nezadovoljni secesijom Bosne i Hercegovine od Jugoslavije (koju je proklamovala predominantno muslimanska vlada), formiraju svoju vlastitu državu, Srpsku Republiku Bosne i Hercegovine (27. marta 1992), koja kasnije menja ime u Republiku Srpsku. Ubrzo posle toga i bosansko-hercegovački Hrvati osnivaju svoju državu, Herceg-Bosnu (3. jula 1992), čiji je cilj bio izdvajanje iz BiH i pripajanje Hrvatskoj.

Rat u Bosni i Hercegovini nažalost je poznat po svom strašnom nasilju, etničkim „čišćenjima” teritorija, pa čak i po zloglasnim koncentracionim zarobljeničkim kampovima. On je završen Mirovnim ugovorom potpisanim u Dejtonu, Ohajo, 21. novembra 1995.

Jedina jugoslovenska republika koja je došla do nezavisnosti na miran način, bila je Republika Makedonija, koja je svoju nezavisnost proglasila 17. septembra 1991.

Savezna Republika Jugoslavija, u kojoj su bile samo dve od šest nekadašnjih jugoslovenskih republika, proglašena je 27. aprila 1992.

Prvi nagoveštaji raspada Jugoslavije tesno su vezani za numizmatiku!

Najpre u Sloveniji (već 1989. godine), a potom u svim ostalim federalnim jedinicama Jugoslavije (osim Vojvodine), pojavljuje se „novac“ tada nepostojećih zemalja, koja izdanja mi u numizmatici nazivamo FANTAZIJSKIM izdanjima. Neka od ovih izdanja (uglavnom slovenački nezvanični novac po imenu LIPA i verovatno kosovska „valuta“ po imenu DARDAN) bila su proglašena za polu-zvanična sredstva plaćanja, uporedo sa još uvek službenim jugoslovenskim novcem - DINAROM. Ostala izdanja imala su propagandni karakter i mnoga od njih tretirana su kao suvenir izdanja, bez ikakvih ambicija da budu sredstva plaćanja. Neka izdanja imala su lokalni karakter (kao TRSATIKA iz Rijeke), dok su neka imala komična značenja - HLAPEC, što znači SLUGA u Sloveniji i ČIVIJA, što znači ekser, u Srbiji (Šabac).

Fantazijske novčanice (u Sloveniji takođe i kovanice) u većini slučajeva izdavale su privatne firme ili pojedinci, a ne političke ili nacionalne organizacije.

Na teritoriji bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, u vreme dok je ona još postojala, postojala su sledeća monetarna fantazijska izdanja u niže navedenim republikama:

SLOVENIJA

Prva i najznačajnija fantazijska izdanja novca u još celovitoj Jugoslaviji, pojavila su se, kao što je gore rečeno, u Sloveniji. Ideja uvođenja sopstvenog novca propagirana je u tada vrlo popularnom omladinskom časopisu „Mladina“ – Ljubljana.

Od početka 1989. godine „Mladina“ je objavljivala seriju članaka pod zajedničkim naslovom „Izaberimo naziv za slovenačku valutu“. To je dovelo do izbora imena LIPA i dr Bogdan Oblak, glavni propagator i kreator „lipse“ formira svoju privatnu firmu LIPA HOLDING. Firma počinje sa izdavanjem banknota i kovanica, a to ne sprečavaju ni slovenačke lokalne, ni jugoslovenske savezne vlasti. Prvo izdanje bila je novčanica od 1 LIPE sa datumom 29.11.1989, dok emisija kompletnog seta novčanica (1/2, 1, 2, 5, 10, 20, 50 i 100 lipa) nije realizovana. Ovu kompletnu listu novčanica, uključujući njihove ilustracije, objavio je Oblak u luksuznoj brošuri 1991. godine. Lipa Holding, međutim, realizovala je izdanja metalnog novca, ne samo od neplemenitih kovničkih metala, nego i od srebra i zlata.

Početak 1990. godine lipa uspeva da se probije u monetarni sistem Slovenije, tako da su čak izdavane specijalne nalepnice koje su isticane u onim radnjama koje su prihvatale lipu, uz službeni novac dinar.

Vrednost lipa bila je stabilna, dok se dinar borio sa inflacijom. Vrednost lipa određivana je vrednošću roba koje su mogle da se kupe za 10.000 dinara 31. decembra 1988. Godinu dana kasnije, u decembru 1989, vrednost jedne lipa obračunavala se prema 276.104 jugoslovenska dinara.

Posle nekoliko probnih izdanja, pojavila se „redovna“ novčanica od jedne lipa. Ona je imala ručni pečat i potpis njenog kreatora, dr Bogdana Oblaka. Na toj je novčanici takođe naknadno štampan izmenljivi serijski broj, kao i tekst u četiri reda: „29.3.1990 / PLAĆANJE GARANTUJE LIPA HOLDING / GUVERNER: BOGDAN OBLAK / OVA NOVČANICA JE POKRIVENA ZLATOM I DRUGIM VREDNOSTIMA“ (sl. 2 i 3).

Boja lipa bila je zelena, na obe strane, dimenzija 160×80 mm. Na levoj strani aversa nalazi se slika lipa u cvatu, a na desnoj strani portret slovenačkog pesnika Franca Prešerna (1800-1849). Potpis „Guvernera“, „Namesnika Guvernera“ i datum – „Ljubljana, 29.11.1989“ nalaze se iznad portreta. U sredini je oznaka vrednosti 1 JEDNA / 1 LIPA“. Dole je kne-

Slika 1. Slovenačka fantazijska novčanica od 1 lipa sa datumom „29.11.1989“.

Slika 2. Avers slovenačke lipa novčanice sa pretiskom „29.3.1990“.

Slika 3. Izmenjen revers slovenačke lipa novčanice sa pečatom ispod kojeg je rukopisni potpis (Ob B), po sredini pečat SPECIMEN.

Slika 4. Fantazijska novčanica od 1 lipa sa portretom devojke na aversu.

Slika 5. Slovenska fantazijska novčanica „vrednosti” jedan hlapec.

žev kamen, simbol slovenačke državnosti, i natpisi „LIPA U PROLEĆE” - „1 . BANKA SLOVENIJE . 1” - „DR. FRANCE PREŠERN”. Na reversu je na levoj strani u sredini oznaka vrednosti „1 JEDNA / 1 LIPA”. Iznad toga je natpis „S - BANKA SLOVENIJE” a dole slovo „L” i knežev kamen, uz natpis „KNEŽEV KAMEN” sitnim slovima. U sredini je zgrada parlamenta sa tornjem u pozadini. Na desnoj strani novčanice, koja je obrnuta u odnosu na levu stranu, natpisi su isti, sem što je gore zamrznuti serijski broj „SL 000001”, a u donjem uglu grančica lipa ispod koje je natpis „LJUBLJANA, 29.11. 1989”.

Postoji nekoliko varijanti ove novčanice, kao i dve različite vrste SPECIMEN primeraka (sl. 1-3).

Nakon proglašenja nezavisnosti, nije prihvaćeno da „lipa” bude ime nacionalne monete. Pa ipak je došlo do još jednog izdanja lipa, iste apoenske vrednosti ali različitog dizajna, i sa datumom 20. april 1992. Revers je sličan kao kod ranijih izdanja, dok se na aversu nalazi lik mlade devojke, verovatno personifikacija Slovenije (sl. 4).

Fantazijske kovanice koje je izdala firma Lipa Holding imaju prilično neobične apoenske vrednosti: do 2/1000 LIPE do 50 LIP. Varijacije pojedinih denominacija, uključujući probna kovanja apoena od 1 lipa, kataloški su obrađena u R. Mandić katalogu (v. Literatura: Mandić 1995, str. 292-296). Hronološki gledano, izdati su sledeći apoeni:

1. 1 VINAR 1990. (100 vinara = 1 lipa). Mesing, 10 g, 29 mm;
2. 1 LIPA 1990. Srebro, 11 g, 27 mm;
3. 50 LIP 1990. Zlato, 11 g, 26,8 mm;
4. 2/1000 LIPE 1991. Mesing, 3.14 g, 18 mm;
5. 0,05 LIPE 1991. Cu-Ni, 3,54 g, 19,3 mm;
6. 0,10 LIPE 1991. Cu-Ni, 4,56 g, 21,9 mm;
7. 0,20 LIPE 1991. Cu-Ni, 5,41 g, 112-23,4 mm;
8. 10 LIP 1991. Zlato, 6,3-6,75 g, 21 mm;
9. 0,02 LIPE 1992 - tip 1. Bronza 3,1 g, 18,3 mm;
10. 0,02 LIPE 1992 - tip 2. Bronza 3 g, 18,8 mm;

Kao neka vrsta parodije na lipa novčanice, u Ljubljani su u maju 1991. godine izdate komične novčanice po imenu HLA-

PEC, što znači SLUGA (sl. 5). Na reversu je karikatura slovenačkog pisca Ivana Cankara, oznaka vrednosti, datum izdanja i natpis „BANKA ZA SVE”. Na reversu je lik sluga iz Cankarove priče „Sluga Jernej i njegova pravda”. Veruje se da su „hlapec” fantazijske novčanice izdate u Sloveniji od strane onih koji su bili protiv secesije ove republike od Jugoslavije.

Republika Slovenija, koja ima površinu od 20.251 km² i 2.001.600 stanovnika (1997), počela je povlačenje jugoslovenskog novca 8. oktobra 1991. U isto vreme počela je da koristi svoj vlastiti novac, tzv. kupone. Redovan slovenački novac, TOLAR od 100 STOTINOV, pušen je u opticaj 11. decembra 1992. godine. Vrednost 1 tolara je otprilike 1 nemački pfenig.

HRVATSKA

Pre dezintegracije Jugoslavije u Hrvatskoj nije bilo toliko mnogo entuzijazma kao u Sloveniji u pogledu uvođenja vlastite monete. Sva izdanja 1990-1991. tretirana su kao suvenir izdanja i nisu imala ambiciju da se „probiju” u platni promet. Sve ove „novčanice” izdavale su privatne firme (v. Literatura: Krasnov, 1995), a poznata su sledeća izdanja:

A) Novčanice u izdanju firme „andavtonia antiqua” čiji je vlasnik bio gosp. Slobodan Pukanić, numizmatičar iz Selca pored Zagreba. Ova firma izdala je niže navedene „banica” banknote:

1. 1 BANICA sa datumom 15.9.1990. Narandžasta, sa plavim i crvenim detaljima, 52×103 mm. Na aversu je hrvatska književnica Marija Jurić-Zagorka (1873-1957), a na reversu detalj iz starog Zagreba - uspinjača (sl. 6).
2. 2 BANICE 30.5.1990. Ljubičasta sa plavim i crvenim detaljima, 55×112 mm. Avers: srednjovekovni strelci kralja Domagoja; revers: spomenik kralju Tomislavu u Zagrebu (sl. 7).
3. 5 BANICA 1.9.1990. Zelena sa žućkastim, crvenim i plavim detaljima, 120×103 mm. Avers: S. E. Penkalo, pronalazač hrvatskog porekla (1871-1922); revers: penkalo (nalivpero) koje je izmislio pomenuti pronalazač i ruka koja crta sa penkalom, uz datum „1910” (sl. 8).

Slika 6. Hrvatska fantazijska novčanica vrednosti 1 banica sa datumom 15. rujna (septembra) 1990, avers i revers.

Slika 7. Novčanica od 2 banice sa datumom 30. svibnja (maja) 1990, avers i revers.

Slika 8. Novčanica od 5 banica sa datumom 1. rujna 1990, avers i revers.

Slika 9. Novčanica od 10 banica sa datumom 30. svibnja 1990, avers i revers.

4. 10 BANICA 27.6.1990. Plava sa višebojnim detaljima, 130×65 mm. Avers: Stjepan Radić, hrvatski političar (1871-1928); revers: Crkva Sv. Marka u Zagrebu (sl. 9).
5. 20 BANICA 22.12.1990. Zelena, 140×70 mm. Avers: Nikola Šubić Zrinski (Zrinyi), hrvatsko-mađarski srednjovekovni plemić; revers: citadela Mirčeta u Dubrovniku.
6. 50 BANICA 1.9.1990. Braon, 150×75 mm. Avers: Matija Gubec, vođa Seljačke bune 1573. godine; revers: dvorac Veliki Tabor;
7. 100 BANICA 30.5.1990. Plava, 160×80 mm. Avers: spomenik bana Jelačića (1801-1859) na konju; revers: skulptura „Povijest Hrvata” Ivana Meštrovića i natpis „Lijepa naša domovino”.
8. 200 BANICA 2.1.1991. Narandžasta, 265×80 mm. Avers: Nikola Tesla (1856-1943); revers: dvorac Miljana.
9. 500 BANICA sa datumom 2.1.1991. Braonkastocrvena, 170×80 mm. Avers: D. Mihanoić i J. Runjanin, autori hrvatske himne; revers: note za himnu „Lijepa naša domovino”.
10. 1000 BANICA 2.1.1991. Tamnobraon, 175×80 mm. Avers: „Evropa”; revers: „Ilirski pokret”.

B) Izdanje Ogulinskog društva za restauraciju spomenika kralju Tomislavu. Društvo je izdalo jednu „novčanicu” apoenske vrednosti 100 TOMISLAVA sa datumom 13. listopada (oktobra) 1990. Njena je boja žuta, plava i crvena, 160×80 mm. Na aversu je spomenik srednjovekovnom hrvatskom kralju Tomislavu, a na reversu detalj srednjovekovne crkve u Ninu. Na

Slika 10. Novčanica od 50 banica sa datumom 1. rujna (septembra)1990, avers i revers.

Slika 11. Novčanica od 100 banica sa datumom 30. svibnja (maja) 1990, avers i revers.

Slika 12. Fantazijska novčanica 1 trsatika, izdata u Rijeci 1991, avers i revers.

aversu je natpis „BANKA HRVATSKE”, a na reversu „HRVATSKA - CROATIA”.

Takođe postoji probno izdanje novčanice od 1 TOMISLAVA, koja zbog vrlo malog broja odštampanih primeraka nije „puštena u promet”. Na njoj je datum 15. svibnja (maja) 1990, spomenik kralja Tomislava na konju i statua „Povijest Hrvata” na reversu.

C) Privatna firma TETRA iz Rijeke (J. Ahel, K. Musić i L. Jelušić) izdala je suvenir banknotu apoenske vrednosti JEDNA (1) TRSATIKA. Ona je ljubičasto-višebojna, 156×69 mm. Na obe strane su vinjete i to, na aversu lik mlade devojkje, a na reversu krilati zmaj.

(Nastavak u sledećem broju)

KUPUJEM,
PRODAJEM
I MENJAM

akcije • deonice • obveznice

☎011/4888 366
☎064/131 63 70

KUPUJEM

značke, ordenje, akcije,
tablice osiguravajućih
društava,
vrednosne papire i novčanice

☎011/ 420 339
☎064/ 116-17-90

KUPUJEM

kataloški jeftin i
dobro očuvan
rimski srebrni novac

☎011/ 661 464
☎064/148-02-62
e-mail: inner@sezampro.yu

YU POSLEDNJA GOSLOVENSKA NOVČANICA

1. Znak za slepe (duboka štampa)
2. Ofset tonska podloga sa modulacijom debljine linije
3. Fluorescencija pod UV svetlom
4. Prozirni registar (ofset štampa)
5. Kip efekt (NBJ) i mikrotekst NBJ
6. Multitonski vodeni znak
7. Tekst (duboka štampa)
8. Vidljiva vlakanca (plave i žute boje)
9. Optički varijabilna boja zlatno-zelena (duboka štampa)
10. Hologram 2D (grb Jugoslavije)
11. Portret (duboka štampa)
12. Tekst (duboka štampa)
13. Mikrotekst NBJ NBJ (duboka štampa)

1. IR zaštita (ofset štampa)
2. Mikrotekst (ofset štampa)
3. Motiv skupštinskog amfiteatra (duboka štampa)
4. Fluorescencija pod UV svetlom
5. Optički varijabilna boja zlatno-zelena, po obodu mikrotekst NBJ-NBJ (duboka štampa)
6. Numeracija - fluorescira žuto-zelena
7. Prozirni registar (ofset štampa)
8. Sigurnosna nit sa mikroteksom NBJ-NBJ
9. Mikrotekst (ofset štampa)

Uranijim izdanjima našeg časopisa (br. 16 i 17) objavili smo podatke o našim „novčanicama za drugi milenijum“ - apoenima od 10, 20, 100, 200 i 1000 dinara SR Jugoslavije. U međuvremenu je izdata još jedna banknota iste serije, apoenke vrednosti od 5000 dinara. Ova novčanica vrlo se retko pojavljuje u opticaju, a verovatno će biti posve povučena nakon nedavnog puštanja u opticaj srpske banknote iste apoenke vrednosti i vrlo sličnog dizajna. Verovatno zbog navodno trećerazrednog kinegrama koji se na njoj nalazi (v. uokvireni tekst).

Odluku o izdavanju i osnovnim obeležjima novčanice od 5000 dinara objavila je bivša Narodna banka Jugoslavije u Službenom listu SRJ br. 45 od 20. avgusta 2002. godine.

Dispozicija lica novčanice je horizontalna, a naličja vertikalna. Dimenzija je 76 x 159 mm. Na licu i naličju novčanice prevlađuju tonovi zelene boje, uz dodatke ljubičastih i žutih tonova. Fluorescentna žuta boja na licu novčanice jasno je vidljiva pod svetlošću lampe sa ultraljubičastim zracima. Na naličju novčanice svetlo-zelena boja fluorescira plavo pod svetlošću sa ultraljubičastim zracima.

Na licu novčanice na levoj strani je portret Slobodana Jovanovića izveden tehnikom duboke štampe. Levo od portreta ćirilicom i latinicom ispisane su reči „Slobodan Jovanović“ i godine njegovog rođenja i smrti (1869–1958), a ispod toga je faksimil njegovog potpisa. » » » » »

NBS TUŽILA POSLANIKA PETROVIĆA ZBOG KLEVETE

Beograd - Guverner Narodne banke Srbije Mladan Dinkić najavio je da će podneti krivičnu prijavu protiv narodnog poslanika u Skupštini Srbije Marka Petrovića, zbog klevete. Petrović je optužio Centralnu banku da je „profitirala“ za 1,6 miliona evra na izradi kinegrama lošeg kvaliteta, na novčanici od 5000 dinara. „Poslanik je imao pravo da zameri na kvalitetu, ali bi dobio jednostavan odgovor da je direktor koji je bio nadležan za to već otpušten u avgustu prošle godine. On je to postavio iz političkih razloga. Da bi sprečili takve neodgovorne izjave, pa makar ih davali i poslanici, mi smo pomenili krivične prijave...“

Dinkić je rekao i da je direktor Zavoda za izradu novčanica dobio otkaz, jer je izabrao najjeftiniju ponudu od britanske firme za izradu zaštitne folije na novčanicama za koju je plaćeno 19.000 funti. Prema njegovim rečima, još u trenutku kada je ponuda prihvaćena bilo je poznato da je kvalitet loš. „Međutim, mi smo znali da će zbog Ustavne povelje ta novčanica biti kratko vreme u opticaju, pa je zato taj posao i prihvaćen“, rekao je Dinkić.

(Iz Vesti radija B-92 od 2. jula. 2003)

Centralnim delom novčanice dominira prikaz skulpturalne grupe sa središnjom figurom žene sa golubom u podignutoj desnoj ruci.

Oznaka vrednosti „5000“ data u pozitivu smeštena je u donjem desnom delu bele površine, dok se manja oznaka vrednosti „5000“, u vertikalnoj dispoziciji, nalazi desno od portreta u gornjoj zoni.

Tekst „Narodna banka Jugoslavije“, ispisani latinicom u dva reda, smešten je na beloj površini u desnom delu, a isti tekst ispisani ćirilicom u dva reda – u blizini leve margine novčanice, i to reči „Narodna banka“ u pozitivu, a reč „Jugoslavije“ u negativu. Iznad reči „Jugoslavije“ tehnikom duboke štampe izvedena je oznaka za slepe (tri horizontalne linije). Levo do te reči, istom tehnikom, ćirilicom i latinicom, izveden je mikrotekst „NBJ“ u šest redova.

U donjem desnom delu bele površine novčanice, a iznad oznake vrednosti „5000“, u tehnici duboke štampe, optički varijabilnom bojom (OVI bojom) štampana je stilizovana otvorena knjiga. U zavisnosti od ugla gledanja, boja knjige se menja od zlatne do zelene.

U gornjem delu bele površine novčanice, tehnikom duboke štampe izveden je tzv. kip efekat, koji prikazuje tekst „NBJ“. Taj znak se uočava samo pri posmatranju novčanice pod određenim uglovima (pravac gledanja mora biti što bliži ravni novčanice i okrenut za 45 stepeni u oba smeru rotacije), dajući pri tom sliku i u negati-

vu i u pozitivu. Uz gornji i donji deo tog elementa nalazi se mikrotekst „NBJ“, koji se ponavlja – gore dat u ćirilici, a dole u latinici.

U gornjem delu novčanice, levo od kip efekta, izveden je prozirni registar, koji predstavlja polovinu ukupne slike čija se celina može sagledati tek zajedno sa odgovarajućim delom slike na naličju novčanice (ukupnu sliku čini trougao sastavljen od dva manja trougla, od kojih se jedan nalazi na licu a drugi na naličju novčanice).

Desno od manje, vertikalno postavljene cifre „5000“ ispisani latinicom tekst „pet hiljada dinara“, dok je isti ćirilicni tekst smešten u donjem delu novčanice levo od veće cifre „5000“.

Uz desnu ivicu novčanice, na svetlo-ljubičastoj podlozi, ispisani je, najpre ćirilicom a zatim latinicom, tekst „falsifikovanje se kažnjava po zakonu“ i u produžetku diskretno naznačena vrednost apoena „5000“.

Na naličju novčanice nalazi se figura Slobodana Jovanovića. Iznad nje je fragment zgrade Savezne skupštine, a levo stilizovani prikaz enterijera skupštinske sale, izveden tehnikom duboke štampe.

U donjem delu naličja, levo od figure Slobodana Jovanovića štampana je optički varijabilnom (OVI) bojom, rozeta koja po obodu u vidu friza sadrži i mikrotekst „NBJ - NBJ“, od jednog reda, koji se kontinuirano ponavlja, naizmenično ćirili-

com i latinicom. U zavisnosti od ugla gledanja, boja rozete se menja od zlatne do zelene.

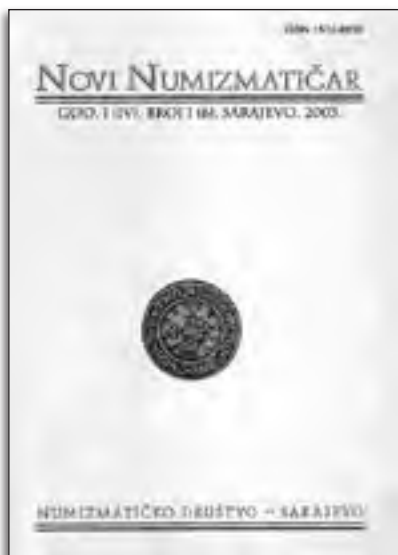
Oznaka vrednosti „5000“ data u pozitivu smeštena je u gornjem delu novčanice na svetlo-ljubičastoj podlozi, a ona data u negativu – u donjem levom uglu punog štampanog dela.

U gornjem desnom uglu punog štampanog dela ispisan je tekst „pet hiljada dinara“, i to u pozitivu ćirilicom a, ispod toga, u negativu latinicom. U donjem levom delu bele površine ćirilicom i latinicom ispisane su u tri reda, odozgo nadole, reči „Beograd“, „godina“ i „guverner“, sa oznakom godine „2002“ u negativu. Ispod njih je faksimil potpisa guvernera M. Dinkića. Uz donju ivicu punog štampanog dela ispisan je ćirilicom tekst „Narodna banka Jugoslavije – Zavod za izradu novčanica i kovanog novca – Topčider“, ćirilicom, a ispod toga, na beloj površini – latinicom, u nekoliko redova mikrotekst „5000 dinara“. Iznad mikroteksta je oznaka vrednosti apoena „5000“.

U gornjem levom uglu novčanice grafički je prikazan grb SR Jugoslavije, a polje ispod grba sadrži multiplikovan mikrotekst „YU“.

Novčanica NBJ sa napred navedenim obeležjima puštena je u opticaj 21. avgusta 2002. godine. Ona je u opticaju zajedno sa najnovijim novčanicama Srbije, a koje ćemo obraditi u sledećem broju našeg časopisa. ■

Stari novi numizmatički časopis

NOVI NUMIZMATIČAR

God. I (IV), broj 1 (6), Sarajevo 2003.

48 str. malog formata (15×21 cm), ilus.

Izdavač: Numizmatičko društvo Sarajevo

Urednik: mr Jasminko Mulaomerović

„Časopis Novi Numizmatičar ima pretenzije da bude nastavak časopisa Numizmatičar Numizmatičkog društva Bosne i Hercegovine, sa željom da se uspostavi njegov kontinuitet... Kao što se iz sadržaja prvog broja donekle vidi, časopis je otvoren za sve vrste priloga i po „horizontalni“ (tematski: medaljarstvo, skripofilija, notafilija, faleristika, žetoni, sfragistika, heraldika...) i po „vertikalni“ (stručnosti). Takođe i za sve numizmatičare, posebno iz susjednih zemalja i zemalja sa kojima je Bosna i Hercegovina kroz svoju historiju bila u doticaju“.

ROĐENDANSKA NOVČANICA NAŠEG ČLANA

Ove godine je naš zaslužni numizmatičar i doživotni član Srpskog numizmatičkog društva, gosp. Zmago Jelinčić, napunio 55 godina života. Tokom dosadašnjeg bavljenja numizmatikom, napisao je sedam knjiga o toj oblasti, od toga dva kataloga i pet monografija o papirnom novcu, što ga svrstava među najplodnije numizmatičke pisce na području bivše Jugoslavije.

Ovog našeg kolegu iz Slovenije, a koji je kolekcionar srpskog, crnogorskog i jugoslovenskog novca, sa pravom mnogi smatraju za najboljeg poznavoca u oblasti notafilije sa područja bivše Jugoslavije, pa i šire - ubraja se među vodeće svetske stručnjake za papirni novac. Njegove se knjige nalaze u svim većim bibliotekama sveta, takođe i u biblioteci Srpskog numizmatičkog društva, kao po-

klon autora. Zmago nam je nedavno rekao da priprema još tri nove knjige, od kojih bi jedna trebala da se izda krajem ove, a dve u toku sledeće godine.

Povodom jubileja gosp. Jelinčića, 55. rođendana, njegovi prijatelji priredili su mu veliko i vrlo prijatno iznenađenje - poklon u obliku jedne specijalno izdate slovenačke novčanice, tj. opticajne novčanice od 20 tolara, sa posebnim pretiskom na reversu.

Kao što se vidi iz prednje ilustracije, tekst pretiska urađen je veoma uspešno i sa mnogo ukusa. U levom gornjem uglu reversa novčanice (na istoj strani na kojoj je i njena registarska oznaka) nalazi se tekst: „Zmago plemeniti Jelinčić”, te datum, sat, minute i sekunde rođenja u prvom redu, a u drugom redu datum, sat, minute i sekunde kada je slavjenik napunio 55 godina, 5 meseci, 5 sedmica, 5 minuta i

55 sekundi svog života. Ti podaci o vremenu proslave odštampani su kružno po sredini polja novčanice, a ispod tog kruga je tekst: „Na čast! SND”.

Za ovu priliku preštampano je 2500 primeraka pomenutih tolarskih novčanica i to serije RF 625001 do RF 626000, zatim RF 637001 do RF 638000 i RF 639201 do RF 639700. Interesantno je to da su ove novčanice vraćene u opticaj, ali na vrlo kratko vreme, jer su ih numizmatičari odmah pokupili iz optičaja, da bi ih zadržali u svojim kolekcijama.

Redakcija „dinara”, Srpsko numizmatičko društvo i njegovi članovi u Srbiji i van nje, žele našem slavjeniku puno sreće i još mnogo izdatih knjiga! Na mnogaja ljeta!

N. M.

Iz Republike Srpske

LETAK OD 5 MILIONA DOLARA

Kolekcionari neobičnih izdanja vezanih za numizmatiku, svojim kolekcijama sada mogu da pridodaju i jedan propagandni letak sa teritorije Republike Srpske. To je letak u obliku novčanice, vezan za najpoznatije „lice sa poternice”, gosp. Radovana Karadžića, bivšeg predsednika Republike Srpske. Ovaj je letak, ubrzo nakon njegovog bacanja sa neba, registrovan u nekim inostranim numizmatičkim časopisima, takođe i u „money trend”-u.

„Novčanica” o kojoj je reč, bacana je 12. marta 2002. godine iz NATO aviona iznad teritorije u Republici Srpskoj, za koju se naslućuje da se tamo krije pomenuti haški optuženik. Na jednoj je strani vrednost od 50 konvertibilnih maraka Bosne i Hercegovine, a na drugoj - 5 miliona američkih dolara! Na toj je strani fotografija ispod koje je ime naslikanog - „РАДОВАН / КАРАЏИЋ”, sa čije desne strane je opširan tekst, koji prenosi-

mo u celosti, zajedno sa pravopisnim greškama, a koje smo redakcijski označili **bold** slovima:

„Програм Rewards for Justice нуди до 5 милиона долара за информације / које ће довести до хапшења или осуде лица оптужених од Међународног / трубунала за ратне злочине у Хагу због **решких кршења** међународног / права, укључујући Радована **Караџић** ./ Уколико посједујете **такбе** информације, молимо вас да контактирате Rewards / for Justice путем телефонских

бројева или на e-mail адресу којој су доле наведени. / Сви контакти третираће се као повjerљиви.../ **НАЗОВИТЕ ОДМАХ!** / 061 222 305 / bh_rewards_for_justice@hotmail.com”

Na poleadini ovog letka, sličnog već poznatoj „novčanici” od „100 LJUDI”, nalazi se nekvalitetna reprodukcija reversa banknote Centralne banke Bosne i Hercegovine od 50 konvertibilnih maraka.

R. M.

Radomir STOLICA

MEDALJA OBILIĆA

LIK KOSOVSKOG JUNAKA NA VELIKOM JUGOSLOVENSKOM ODLIKOVANJU

Medalja Obilića je ustanovljena Zakonom o odlikovanjima Savezne Republike Jugoslavije od 3. decembra 1998. godine. Ova medalja pripada kategoriji Velikih odlikovanja i organizovana je u jednom stepenu.

Kriterijum za dodelu ovog odlikovanja je ekstremno visok: „Medalja Obilića dodeljuje se za dela ličnog herojstva u odbrani i bezbednosti naroda i države, izvan i iznad zahteva dužnosti”.

Projekat idejnog rešenja Medalje Obilića izradio je akademski vajar Miroslub Stamenković, profesor vajarstva na Univerzitetu umetnosti u Beogradu. Po predloženom i usvojenom projektu izrađenom u tehnici kompjuterskog dizajna, vajar Stamenković je izradio reljefne gipsane modele aversa i reversa Medalje Obilića. Na osnovu njih izradene su matrice za kovanje.

Medalja Obilića je izrađena krajem 1999. godine u Zavodu za izradu novčanica i kovanog novca u Topčideru. Celokupna emisija ovog Velikog odlikovanja realizovana je u svega desetak primeraka. Autor medalje je svoju umetničku ideju rešenja aversa i reversa bazirao na formi zlatnog i emajliranog tamnoplavog „kosovskog krsta”. U njegov centar je aplicirao odgovarajuće medaljone okružene srebrenim lovorovim vencem. Na aversu je zlatan portret Miloša Obilića u levom profilu, a na reversu medaljon sadrži devizu odlikovanja i godinu herojskog podviga na Kosovu polju. Na taj način komponovana medalja Obilića je dobila istovremeno skladnu formu i ordena i medalje, koja se nosi oko vrata na traci u nacionalnim bojama.

Nacrt idejnog rešenja trake i vrpce Medalje Obilića u tehnici akvarela izradio je mr Radomir Stolica, istoričar umetnosti iz Beograda. Predlog rešenja trake i vrpce je zasnovan na kombinaci-

Slika 1.

Samuel Lenhnhardt
„Der Serbischer Ritter Milosh
Obilitsch von Pozerje, tapferste Held”
(Srpski vitez Miloš Obilić od Pocerja,
najhrabriji junak)

ji boja srpske i crnogorske narodne zastave. Traka i vrpca Medalje Obilića su po ovom usvojenom idejnom rešenju izrađivane u subotičkoj firmi „Mladost” od višebojne moarirane svile u odgovarajućim dimenzijama.

Deviza odlikovanja „ВОЈИНСТВЕНИ ГЕНИЈ СВЕМОГУЋИ” je uzeta iz „Gorskog vijenca” (stih 226). U ovom slavnom književnom delu crnogorskog vladike Petra II Petrovića - Njegoša narodno kolo na Cetinju peva:

„O Miloše, ko ti ne zavidi?
Ti si žertva blagorodnog čuvstva
vojinstveni genij svemogući,
grom stravični te krune razdraba!”

Sam lik kosovskog junaka je modelovan po likovnom predlošku gravire „Miloš Obilić” iz „Sveslavija” ili „Panteona” od Josifa Milovuka (Budim, Pečat-

Slika 2. Avers medalje (gore)
Slika 3. Revers medalje (dole)

nja Univerziteta Peštanskog, 1831), ali sa novim umetničkim pristupom u modelaciji profila lica i poprsja.

Na ovom grafičkom listu u navedenoj knjizi kosovski vojvoda je dat u antičkom oklopu i sa šlemom na glavi, a prototip ovakvog njegovog prikazivanja odvodi nas čak do 1829. godine, kad ga u tom liku i obliku stvara malo poznati peštanski grafičar Samuel Lenhart (Poprad 1790 - Budimpešta 1840). Njegovo grafičko idejno rešenje u tehnici bakroreza „Miloš Obilić od Pocerja, glavni vojvoda”, je bilo toliko popularno da je poslužilo za stvaranje niza medaljarskih radova sa likom junaka kosovske legende u drugoj polovini XIX veka.

Inspirisan stihom 892 iz „Gorskog vijenca”: „Krstu služiš, a Milošem živiš!”, vajar Stamenković je u novo idejno rešenje velikog vojnog odlikovanja ugradio zlatan lik Miloša Obilića u sam centar kosovskog krsta. Na taj način herojsko znamenje na plastičan način ističe svoju namenu kroz njegovu sintezu smisla života, onih koji su najdostojniji da budu njegovi nosioci.

Prvi nosilac Medalje Obilića

Povodom Dana policije - Svete Trojice, predsednik Državne zajednice Srbije i Crne Gore, Svetozar Marović, doneo je Ukaz 14. juna 2003. godine, kojim je odlikovao general-pukovnika Sretna Lukića, načelnika resora javne bezbednosti MUP-a Republike Srbije Velikim odlikovanjem - Medaljom Obilića.

Medalja Obilića je izrađena od pozlaćenog i posrebrnog tombaka i kobalt plavog emajla. Kutija ovog Velikog odlikovanja izrađena je od kože braon boje sa imenom odlikovanja i grbom SRJ u zlatotisku. Idejno rešenje kutije je povereno renomiranom dizajneru u ovoj oblasti. Milan Marušić, poznati beogradski knjigovezac je prototip rešenja kutije Medalje Obilića izradio po ugledu na povez starih srpskih rukopisnih knjiga.

Statut Medalje Obilića je objavljen po usvajanju njenog idejnog rešenja od strane Savezne vlade bivše SRJ 27. jula 2000. godine (Službeni list SRJ, br. 36, od 4. avgusta 2000. godine).

Zakon o odlikovanjima Savezne Republike Jugoslavije predviđa (članom 24) da insignije Medalje Obilića, posle smrti odlikovanih lica, naslednici mogu predati na stalno čuvanje vojnoj muzejskoj ustanovi. Pored insignija naslednici mogu predati na čuvanje Vojnom muzeju i povelju o odlikovanju Velikog odlikovanja Medalje Obilića.

Prva inicijativa za dodelu ove savremene visoke vojne jugoslovenske dekoracije (u isto vreme tradicionalne najviše vojne medalje srpske i crnogorske kraljevine) potekla je od Radomira Stolicke kao člana komisije Savezne vlade za pripremu predloga statuta odlikovanja SRJ.

III. ВЕЛИКА ОДЛИКОВАЊА

41. Медаља Обилића

Медаља Обилића израђена је од легуре бакра и цинка у облику круга, пречника 52 mm, у коме су усечени краци крста. Краци крста су позлаћени и плаво емајлирани. У средини крста је аплициран кружни медаљон са рељефним портретом косовског јунака, који је представљен у левом профилу, са шлемом на глави и оклопом на грудима. Око попреча јунака налази се натпис: „Милош Обилић”. Медаљон је искован од позлаћене легуре бакра и цинка, пречника 30 mm. Око медаљона је посребрени ловоров венац, ширине 6 mm. На горњем краку крста налази се ушица кроз коју је провучена кружна алка са носачем медаље. На наличју медаље је идентичан посребрени рељефни кружни венац, а у њему позлаћени кружни медаљон са рељефним натписом: „Воински гениј свемогући” и година „1389”. Испод године подвига легендарног косовског јунака налазе се два укрштена средњовековна мача. Сви остали детаљи крста идентични су са оним на лицу медаље.

Врпца медаље израђена је од тамноплаве моариране свиле, ширине 36 mm, са три усправне пруге, ширине по 2 mm. Средња пруга је црвене боје, а пруге са стране су беле боје.

Медаља Обилића носи се о врату, на 36 mm широкој траци од тамноплаве моариране свиле са три пруге, ширине по 2 mm. Средња пруга је црвене боје, а пруге са стране су беле боје.

42. Медаља части

Медаља части израђена је у облику осмокраке посребрене звезде, пречника 55 mm, чији су краци зракасти у облику сечива мачева. На звездастој основи аплициран је златни храстови венац, пречника 34 mm. У оквиру венца је кружни медаљон подељен на четири поља једнаке величине. Прво и четврто поље покривени су плавим емајлом. На њима је аплициран средњовековни посребрени мач. На другом црвено емајлираном пољу налази се сребрни крст са четири сребрна оцила. На трећем црвено емајлираном пољу налази се златни лав у пролазу. На наличју се налази аплицирана ушица са рељефно утиснутим народним орнаментом кроз који је провучена трака за ношење.

Врпца медаље израђена је од моариране свиле тамноплаве боје, ширине 36 mm.

Медаља части носи се на траци око врата.

Sl. list SRJ br. 36/2000

Autor ovog napisa uputio je obrazloženi predlog za odlikovanje Medaljom Obilića Neznanog junaka na Avali uoči Dana pobeđe, 9. maja 2002. godine tadašnjem predsedniku Savezne Republike Jugoslavije, dr Vojislavu Koštunici...

Od osnivanja ovog Velikog odlikovanja do kraja 2002. godine niko od jugoslovenskih državljana nije njime odlikovan. Tako savremena verzija nekada najuglednijeg vojnog odličja „Miloš Obilić” u najnovijoj državnoj zajednici Srbije i Crne Gore još nije doživela inaguraciju svojih prvih nosilaca.

Dogovoren izgled zastave državne zajednice

Najviši zvaničnici Srbije i Crne Gore dogovorili su izgled nove zastave državne zajednice Srbija i Crna Gora, koja će zapravo biti kompilacija sadašnjih zastava te dve republike, javila je Radio-televizija Srbije. Pozivajući se na svoje izvore, RTS je izveštio da su dogovor o izgledu zastave postigli predsednik Srbije i Crne Gore Svetozar Marović i premijeri Srbije i Crne Gore Zoran Živković i Milo Đukanović. Nova zastava biće crvena, plava i bela, s tim što će plavo polje biti srednja vrednost plavih boja dobijenih sa zastava država članica.

Srbija i Crna Gora sada imaju iste takve zastave, ali je razlika samo u nijansama plave boje. Dok srpska trobojka ima tamnije plavo polje, dotle je crnogorska zastava sa svetlijim plavim poljem, koja se još naziva i „plavetna”.

„Želimo da se opredelimo za jedno racionalno rešenje, a to je da zastava bude crvena, plava i bela, s tim što će plava boja biti srednja vrednost plavih boja sa srpske zastave i zastave Crne Gore”, rekao je premijer Srbije Zoran Živković. Zastava SR Jugoslavije, koju privremeno koristi i nova državna zajednica, takođe je bila trobojka, ali sa različitim rasporedom polja - plava, bela i crvena. Predstavnici država članica treba da do kraja godine dogovore i grb i himnu državne zajednice.

(Vesti Radija B-92 od 1.07.03; O zastavi Crne Gore v. str. 47)

Novi ordeni Republike Srpske

Zbirka odlikovanja Vojnog muzeja u Beogradu nedavno je uvećana odlikovanjima Republike Srpske. Predsednik Republike Srpske gospodin Mirko Šarović, na predlog šefa Kancelarije ordena đenerala Bogdana Subotića, maja 2002. godine poklonio je Vojnom muzeju komplet odlikovanja Republike Srpske.

Odlikovanja Republike Srpske su prvi put prezentovana u Vojnom muzeju na izložbi „Odlikovanja Srbije, Crne Gore, Jugoslavije i Republike Srpske” juna-jula 2002. godine (katalog izložbe: Dušanka Maričić; Odlikovanja Srbije, Crne Gore, Jugoslavije i Republike Srpske, Vojni muzej, Beograd 2002). Pre ove izložbe, odlikovanja Republike Srpske su publikovana u časopisu Srpskog Numizmatičkog Društva „dinar” (Zoran Ilić; Odlikovanja Republike Srpske, Dinar, godina V, br. 14, jun 2000, str. 25-28).

Odlikovanja Republike Srpske su ustanovljena odlukom Narodne skupštine 25. aprila 1993. godine, u ratna vremena, tako da su uglavnom imala vojni karakter. Sa dolaskom mira, društvene i političke promene su zahtevale da se sistem odlikovanja dopuni mirnodopskim odlikovanjima. Zato su odlukom Narodne skupštine Republike Srpske od 25. jula 2002. godine ustanovljena dva nova ordena sa po dva stepena: Orden zastave Republike Srpske (I stepen sa zlatnim vijencem i II stepen sa srebrnim vijencem) i Orden časti (I stepen sa zlatnim zracima i II stepen sa srebrnim zracima).

Orden zastave, i Orden časti, kao i prethodna odlikovanja Republike Srpske, proizvode se u juvelirskoj radionici „Zlato-srebro promet”, Darislava Medića iz Beograda.

Krajem 2002. šef Kancelarije ordena B. Subotić je objavio katalog kompletnog sistema odlikovanja Republike Srpske, sa fotografijama u boji i statutima, tako da se svi podaci nalaze na jednom

mestu (Bogdan Subotić; Odlikovanja Republike Srpske, Banja Luka 2002).

Dobrotom darodavca Vojnom muzeju su oktobra 2002. godine poklonjeni i novi Orden zastave Republike Srpske i Orden časti Republike Srpske, i objavljuju se zajedno sa izvodima iz statuta.

Orden zastave Republike Srpske

Orden zastave Republike Srpske sa zlatnim vijencem (I stepena) se sastoji od ordenaskog znaka sledećeg opisa:

a) Srebrni zrakasti krst jednakih krakova koji se šire od centra ka krajevima. Svaki krak krsta sastoji se od tri zraka od kojih je srednji duži, a zraci sa strane su jednake dužine i nešto kraći. Zraci koji formiraju krakove krsta su emajlirani u odgovarajućim bojama zastave Republike Srpske: crveno, plavo, belo.

Između krakova krsta nalazi se zlatan venac koga naizmenično čine lepeze lovorovih i hrastovih grana.

U centru krsta je superponiran grb Republike Srpske od kovanog srebra sa zlatnom krunom i emajliranim štitom.

Svi elementi ordenaskog znaka su aplicirani na osmokrakoj srebrnoj zvezdi. Zvezda je kanelirana, zrakasta sa četiri duža i četiri kraća kraka. U nadvišenju ordenaskog znaka nalazi se zlatna kraljevska kruna.

Na reversu zvezde ispisana je deviza „Onaj koji svijetli ljudima i sam mora biti svetlost. Republika Srpska 2002. godine”. Prečnik ordenaskog znaka je 53 mm, a zvezde 80 mm.

b) Ordenaska lentica je izrađena od trobojne moarirane svile širine 70 mm i 90 mm dužine. Lentica je u bojama zastave Republike Srpske, čija su polja jednake širine: crveno, plavo, belo. Krajevi lentice oivičeni su zlatnim porubom širine 3 mm. Lentica je provučena kroz zlatni nosač (šnalu) ordenaskog znaka pravougaonog oblika, širine 75 mm, koji je alkom spojen sa kraljevskom krunom. Orden zastave Republike Srpske sa zlatnim vijencem nosi se na lentici oko vrata.

c) Minijatura ordenaskog znaka je prečnika 22 mm, a radi se po narudžbi.

d) Zamenica (vrpca) je od moarirane svile dimenzija 40×10 mm iste boje kao i lentica. Na sredini vrpce je apliciran minijaturni zlatni grb Republike Srpske.

Orden zastave Republike Srpske sa zlatnim vijencem (I stepena) je 4. u rangu i dodeljuje se istaknutim ličnostima i institucijama za rad i izvanredne zasluge u posleratnom razvoju Republike Srpske, učvršćenju mira i međunarodne saradnje, kao i za lične rezultate i dostignuća čiji značaj ima šire razmere i doprinos afirmaciji Republike Srpske.

Pri dodeli Ordena sa zlatnim vijencem treba imati u vidu i sledeće: da se može dodeljivati domaćim i stranim državljanima i ličnostima iz javnog, kulturnog i političkog života.

Slika 1.
Orden Zastave Republike Srpske

Pri davanju predloga za dodelu Orde-
na zastave Republike Srpske, predlagač
će se pridržavati sledećih okvirnih krite-
rijuma: da se može dodeljivati doma-
ćim, stranim državicima i ličnostima
iz javnog, kulturnog i političkog života;
članovima vlade, državnim sekretari-
ma, sudijama vrhovnih i ustavnih sudo-
va, predsednicima i generalnim sekreta-
rima međunarodnih organizacija i naj-
višim verskim poglavarima.

Orden zastave Republike Srpske sa srebrnim vijencem (II stepena) je 5. u rangu i u svemu isti kao Orden zastave Republike Srpske sa zlatnim vijencem, sem što se između krakova krsta nalazi srebrni venac od naizmeničnih lovoro-
vih i hrastovih grana, i što ordenska za-
menica ima minijturni srebrni grb Re-
publike Srpske.

Pri davanju predloga za dodelu Or-
dena zastave Republike Srpske sa srebr-
nim vijencem (II stepena), predlagač
će se pridržavati, pored opšteg krite-
rija i sledećih okvirnih kriterijuma: mo-
že se dodeljivati domaćim i stranim ist-
aknutim i značajnim društvenim, po-
litičkim, verskim, naučnim, kultur-
nim, sportskim i privrednim ličnosti-
ma, institucijama i kolektivima.

Orden časti Republike Srpske

**Orden časti sa zlatnim zracima (I ste-
pena)**, se sastoji od sledećih insignija:

a) Ordenskog znaka, kod koga se u cen-
tralnom delu nalazi medaljon sa likom
Arhidakona Stefana, koji je naslikan u vi-
šebojnom emajlu, prečnika 20 mm.

Medaljon je položen na zrakastu zlat-
nu podlogu prečnika 45 mm čiji su zruci
nejednakih dužina grupisani u četiri
snopa koji simbolišu glavne strane sve-
ta, kao simbol otvorenosti i usmerenosti
Republike Srpske. U osnovi je po jedno
malo kvadratno polje ispunjeno emaj-
lom rubinsko crvene boje.

Svi elementi ordenskog znaka su apli-
cirani na osmokrakoj srebrnoj zvezdi.
Zvezda je kanelirana, zrakasta sa četiri
duža i četiri kraća kraka, 80×80 mm. U
nadvišenju ordenskog znaka je zlatna
kraljevska kruna prečnika 20 mm.

Na reversu zvezde je ispisana deviza
„Istina ne može postojati bez dobra. Re-
publika Srpska 2002. godine”.

b) Ordenske lentice: izrađene su od zlat-
ne moarirane svile 40×740 mm. Lenti-
ca ima po sredini crvenu prugu širine 2
mm, na ivicama pruge srpske trobojke
po 6 mm sa obe strane.

Lentica je provučena kroz zlatni no-
sač ordenskog znaka pravougaonog obli-
ka 45×20 mm, koji je alkom spojen sa
kraljevskom krunom. Orden časti sa
zlatnim zracima nosi se na lentici oko
vrata.

c) Minijature ordena, veličine 22 mm,
rade se po narudžbi.

d) Zamenice: (vrpce) izrađene su od mo-
arirane svile 40×10 mm, iste boje kao i
lentica. Na sredini vrpce je apliciran mi-
nijaturni zlatni grb Republike Srpske.

Slika 2.
Orden časti Republike Srpske

Orden časti sa zlatnim zracima (I ste-
pena) je 12. u rangu i dodeljuje se usta-
novama, organizacijama i pojedincima
koji se naročito ističu u afirmaciji ljud-
skih prava, toleranciji među ljudima i
narodima, vladavini prava i sloboda,
kao i onim pojedincima i organizacija-
ma koje svojim priznatim i javnim ra-
dom i rezultatima doprinose jačanju
ugleda Republike Srpske.

Pri davanju predloga za Orden časti
sa zlatnim zracima predlagač treba ima-
ti u vidu da se ovaj orden dodeljuje kako
domaćim tako i strancima, neovisno od
ranga i društvenog položaja, ako imaju
naročite zasluge i izuzetan doprinos u
navedenim oblastima.

Orden časti sa srebrnim zracima (II
stepena) je u svemu isti kao Orden časti
sa zlatnim zracima, s tim što je meda-
ljon sa likom Svetog Stefana položen na
srebrnu zrakastu podlogu, i što orden-
ska zamenica ima minijturni srebrni
grb Republike Srpske.

**Orden časti sa srebrnim zracima
(II stepena)** je 13. u rangu i dodeljuje se
ustanovama, organizacijama i pojedincima
koji se naročito ističu u afirmaciji
ljudskih prava, toleranciji među ljudi-
ma i narodima, vladavini prava i sloboda,
kao i onim pojedincima i organizaci-
jama koje svojim priznatim i javnim ra-
dom i rezultatima doprinose jačanju
ugleda Republike Srpske.

Pri davanju predloga za Orden časti
sa srebrnim zracima predlagač treba
imati u vidu da se ovaj orden može do-
deliti onima koji se ističu svojim zaslu-
gama i doprinosom u navedenim obla-
stima, bez obzira na njihov rang i druš-
tveni položaj, kako domaćim tako i stra-
nim.

Slika 3.
Povelja za odlikovanja Republike Srpske

**Povelja za odlikovanja Republike
Srpske** je od najmanje 250-gramskog pa-
pira dimenzija 40×30 cm (slika 3). U gor-
njem delu se nalazi grb Republike Srpske
a u donjem delu, u vencu, je mesto za su-
vi pečat Republike Srpske. Svi floralni
elementi se sastoje od hrastovih grana (s
leve strane) i lovorovih grana (s desne
strane). Vertikalni „Srpski stubovi” od
medaljona sa srpskim tetragramom su
preuzeti sa lanca Ordena Republike Srp-
ske na ogrlici, najvišeg ordena Republike
Srpske. Povelje se kaligrafski ispisuju; iz-
nad horizontalne linije prezime (ime
oca) i ime odlikovanog, odnosno naziv
institucije i mesto (sedište), a ispod na-
ziv ordena, odnosno medalje. Povelje or-
dena i medalja potpisuje svojeručno
predsednik Republike Srpske. ■

Ranko MANDIĆ i Lazar GERIĆ

Rusko-srpska faleristika III

Ruske medalje, medaljoni, oznake i vojni žetoni vezani za Srbiju i druge balkanske zemlje od 1711. do 1999. godine

Medalja „BOG ČUVA SRBIJU”, 1914-1915.

U čast herojske borbe Srbije i Crne Gore protiv nadmoćnog okupatora u prvoj godini I svetskog rata, carska Rusija izdala je spomen medalju sa datumom 1914-1915. Medalja je bez ušice, njen autor je A. Žakar iz Sankt Petersburga, a iskovana je u nekoliko varijanti - od bronce prečnika 32 i 24 mm, i od srebra, takođe u dve napred navedene veličine.

Na aversu medalje je srpski grb - dvoglavi orao sa srpskim

heraldičkim štitom na grudima. Iznad njega je polukružni ruski natpis РУССКАЯ СТОЛИЦА ГЕРОЯМЪ СЛАВЯНАМАЪ, a u donjem delu je pločica sa srpskim natpisom ЈУНАЦИМА СРБИЈЕ И ЦРНЕ ГОРЕ. Pri dnu su dve grančice i signatura A. ЖАКАРЪ.

Na reversu medalje je simbolična predstava borbe Srbije i Crne Gore protiv opakog neprijatelja - dva vojnika, srpski i crnogorski, koji na kamenoj litici ubijaju veliku zmiju. Gore je natpis БОГ ЧУВА СРБИЈУ, a dole 1914-1915.

Medaljon Komiteta Velike kneginje Milice Nikolajevne

Jedna od ćerki crnogorskog knjaza Nikole, Milica (1866-1951) bila je udata za carevog brata, velikog kneza Petra Romanova. Nakon izbijanja I svetskog rata, u Rusiji je osnovan dobrotvorni Komitet po imenu crnogorske princeze, a ruske velike kneginje, Milice, sa ciljem da pruža humanitarnu pomoć Srbiji i Crnoj Gori. Taj komitet izdao je veoma lep romboidni sedmostrani medaljon od posrebrene bronce, veličine 30×24 mm.

Nikolaj II, ruski car (1894-1917)

Na aversu je, u vencu od grančica, krst u gornjem delu ploče, a ispod njega natpis КОМИТЕТЪ / Е.И.В.В.К. (Ее Императорского Высочества Великой Княгини) / МИЛИЦЫ НИКОЛАЕВНЫ. Na reversu je prikazan ruski vojnik na levoj strani, a desno razvijena zastava Ruske imperije sa natpisom НА ПОМОЩ / ЖЕРТВАМЪ / ВОЙНЫ / 1914 - 1915 /, те име произвођача - ФАБР. / Д. КУЧКИНА / МОСКВА (levo).

Vojni žetoni u čast saveznika u I svetskom ratu

U čast svojih saveznika u Prvom svetskom ratu, carska je Rusija izdala brojne žetone, od kojih su niže navedeni vezani za Srbiju i Crnu Goru:

a) Žetoni „U slavu saveznicima”, 1914-1916.

Ovi žetoni iskovani su od mesinga, nepravilnog su oblika, visine 38 mm. Na aversu je okrugli medaljon sa prikazom topa, iznad kojeg je natpis СЛАВА СОЮЗНИКАМЪ / К° / 1914 - 1915 - 1916, a u donjem delu polja, iznad lovorove i hrastove grančice, navedene su zemlje saveznice: РОССИЯ - ФРАНЦИЯ - АНГЛИЯ / ИТАЛИЯ - БЕЛГИЯ / СЕРБИЈА - ЯПОНИЈА.

Postoje dva ovakva žetona, a koji se razlikuju po reversu. Na jednom je prikazan belgijski kralj Leopold I (na gornjoj slici levo), a na drugoj ruski general Brusilov (desno).

b) Žetoni „U spomen Velikom ratu”, 1916.

Žetoni su iskovani od mesinga, veličine 28 mm, a postoje takođe u dve varijante. Na obe varijante avers je isti - krunisana bista cara Nikole II, iznad kojeg je natpis ИМПЕРАТОРЪ НИКОЛАЙ II, a dole lovorova i hrastova grančica.

Na jednoj vrsti žetona nalazi se šest, a na drugoj pet vladara zemalja ruskih saveznica u ratu, uključujući i lik srpskog kralja Petra I. Likovi vladara dati su u malim ovalima poredanim kružno iznad odsečka sa natpisom ВЪ ПАМЯТЬ / ВЕЛИКОЙ / ВОИНЫ.

c) Žetoni „Za pomoć žrtvama rata”

Pored „grupnih” žetona izdatih u čast svojih saveznika u Prvom svetskom ratu, carska je Rusija izdala i seriju vojnih žetona na kojima su pojedinačno prikazani grbovi zemalja saveznika, uključujući Srbiju i Crnu Goru.

Ovi žetoni izrađeni su na podlozi od mesinga, u čijoj je sredini višebojni dizajn, na podlogama različite boje za svaku zemlju. Na srpskom žetonu prikazan je višebojni srpski grb u porfiri na plavoj podlozi. Iznad grba je natpis СЕРБИЈА, a u donjem delu polja НА ПОМОЩ ЖЕРТВАМЪ ВОЙНЫ.

Žeton sa crnogorskim grbom ima zelenu podlogu. Natpis u donjem delu polja je isti kao i kod svih ostalih žetona iz ove serije, dok je iznad grba natpis ЧЕРНОГОРИЈА.

(Nastavak u sledećem broju)

Zastava Crne Gore

Zastave, kao državni simbol, uvode se u Crnoj Gori tek od vremena Petra II Petrovića Njegoša. Do njegovog vremena, glavna crnogorska zastava bila je alaj-barjak. Na alaj-barjaku je postojao samo jedan simbol – krst.

Crnogorci su se okupljali pod „krstašem” bilo na zborovima ili pred bitke. Prvi zabeleženi opis crnogorske zastave je iz vremena Šćepana Malog. To je bila bela zastava sa crvenim okvirom, a na vrhu koplja bio je zlatni krst. Sledeći barjak je iz 1838, blede-žuti sa malim crvenim krstom. Nakon toga nalazimo opis barjaka 1876 – bio je crveni sa belim krstom.

Za vreme vladavine knjaza Danila, na alaj-barjak se umesto krsta stavlja dvoglavi orao sa inicijalima DI (Danilo I) na grudima, a ispod lav u pokretu. Knjaz/kralj Nikola u svoje vreme pravi veliki broj različitih zastava. Prva od varijanti je kao Danilova samo umesto inicijala DI stavlja HI (Nikola I). Već oko 1910. godine pojavljuju se dve nove varijante i to - trobojnice (crvena, plavetna i bela) sa dvoglavim orlom i na grudima NI, a ispod lav u pokretu na (heraldičku) levu stranu. Druga je dvoglavi orao, a ispod inicijali NI.

Državna zastava koja je proglašena 29. decembra 1993. (Sl. list RCG br. 56 /93) je trobojka crvena, plavetna i bela.

(Prema podacima sa Interneta)

Radomir STOLICA

Prilog istoriji pukovskih carskih ruskih oznaka

ZNAK 14. PEŠADIJSKOG OLONJECKOG PUKA SRPSKOG KRALJA PETRA I

Kralj Petar I Karadorđević je u leto 1911. godine učinio posetu Rusiji prilikom venčanja svoje kćeri princeze Jelene za velikog kneza Jovana Konstantinoviča. Posle završenih priprema za venčanje, u drugoj polovini avgusta svadbena delegacija je krenula iz Beograda preko Pešte i Varšave u prestonicu carske Rusije. U pratnji kralja Petra I nalazili su se prestolonaslednik Aleksandar, princeza Jelena, predsednik vlade dr Milovan Milovanović, predsednik Narodne Skupštine Andra Nikolić, političar Ljubomir Davidović, maršal dvora pukovnik Đorđe Ostojić, upravnik dvora Pera Popović i kraljev adutant pukovnik Pavle Jurišić-Šturm.

Kraljevski voz je narod srdačno ispratio i pozdravljao uz put. Na austrijsko-ruskoj granici u kraljevski voz ušli su budućí zet Veliki knez Jovan, srpski poslanik u Rusiji Dimitrije Popović i vojni ataše pukovnik Stevan Hadžić. Na železničkoj stanici u Sankt Petersburgu dočekali su ih car Nikola II, carica Aleksandra, carica-majka Marija Fedorovna, veliki kneževi, ministri, dvorska svita i diplomatski kor.

Na Svečanoj večeri u Velikom dvorcu, dva vladara su držali „zdravice” u znak prijateljskih veza dva naroda u prošlosti i u čast srpskog i ruskog oružja, sa željama za miran razvoj i napredak obe zemlje u budućnosti. Srpska kraljevska delegacija bila je sve vreme smeštena u Carskom selu.

Na kraju posete, 3. septembra 1911. godine, obavljene su svadbene svečanosti. Kumovi na venčanju su bili crnogorski kralj Nikola, ruski car Nikola II i grčka kraljica Olga. Tom prilikom, u okviru učvršćivanja rodbinskih veza dve evropske dinastije, Srbije i Rusije, došlo je do međusobnog prihvatanja počasnog patronata (šefovstva) nad odabranim regimentima dve savezničke vojske.

Svečanosti venčanja i svadbe bile su izvedene u ruskom duhu u prisustvu svih članova vladajuće carske familije i velikog broja visokog sveštenstva. Počasni špalir pred dvorskom crkvom u svečanom momentu venčanja i orodavanja dva slovenska dvora (u 15 časova tog dana) krasio je elitni eskadron imperijalne garde i pripadnici 14. pešadijskog Olonjeckog puka.

Slika 1. Sastanak šefa ruskog 14. pešadijskog olonjeckog puka, kralja Petra I i šefa srpskog 16. pešadijskog puka, cara Nikole II. Carsko selo, septembar 1911. god.

Interesantno je istaći da je za ovu priliku dinastija Karadorđević poručila izradu tri visoka srpska ordena sa briljantima u Parizu u ukupnoj vrednosti od 45.000 tadašnjih dinara.

Narednog dana, 4. septembra, kralj Petar I kao šef 14. pešadijskog Olonjeckog puka je krenuo za Beograd. To je bio i njegov poslednji susret sa carem Nikolom II i Rusijom.

U nedelju 19. avgusta 1911, za vreme liturgije u dvorskoj sabornoj crkvi u varoši Carsko selo, gde se nalazi carski dvorac, bila je organizovana centralna manifestacija u spomen novog istorijskog čina vojnog saveza. Naime, po naredbi cara Nikole II bila je izrađena vezena zastava

koju je on, kao lični poklon, namenio 16. srpskom pešadijskom puku, koji je poneo njegovo ime. Zastava je prilikom službe, kojoj su prisustvovali vojni izaslanici oba vladara, bila nameštena pred oltarom. Posle liturgije ona je bila osvećena i car Nikola II svojim rukama je predao deputaciji koja je bila određena da je doneše u Srbiju. Ova deputacija, uz pratnju čete labgardijskog pešadijskog puka sa muzikom, koja je intonirala srpsku himnu „Bože pravde”, je imperatorsku spomenzastavu svečano ponela do železničke stanice Carskog sela, a odatle vozom prenela u Beograd.

Ova vojna relikvija se do kraja Prvog svetskog rata čuvala u komandi dotičnog puka, a posle završenih vojnih operacija u crkvi Sv. Đorđa na Oplencu, među ostalim srpskim pukovskim zastavama.

I u vojsci Kraljevine Jugoslavije ovaj pešadijski puk nosio je isto ime poglavara, a 6. septembra 1930. godine dobio je novu zastavu sa starim nazivom na trobojnom temnjaku (plavo-belo-crveno) „16. pešadijski puk cara Nikole II”.

Za razliku od imperijalne ruske armije, kraljevska srpska vojska nije imala ustanovljen sistem izrade svojih pukovskih znakova, pa iz tih razloga ne postoji srpski pukovski znak sa imenom ruskog cara Nikole II.

Znak „14. pešadijskog Olonjeckog puka kralja srpskog Petra I” je ustanovljen 29. decembra 1909. godine. Dakle, znak je postojao dve godine pre prihvatanja patronata srpskog vladara nad ovim pukom. Pukovski znak je ustanovljen za sve pripadnike puka.

S obzirom na rang, čin i položaj lica koji zauzimaju u njemu, izrađene su dve varijante znaka: oficirski i vojnički. Obe varijante pukovskog znaka imaju u osnovi identično rešenje. Jedina razlika je bila u tome da je oficirski znak imao površi-

Slika 2. Kralj Petar I sa Znakom 14. Olonječkog pešadijskog puka (pored zvezde ordena Belog orla)

ne pokrivene emajlom, a znak za niže činove (podoficiri i vojnici) je bio izrađen bez emajla.

Znak 14. pešadijskog Olonječkog puka (oficirski)

Znak ima oblik četverokrakog krsta sa razdvojenim krajevima krakova, po tipu Malteškog krsta. Sve površine krsta su pokrivene belim emajlom. Na sredini krsta su dva zlatna krunisana monograma Pavla I i Nikole II. Na kracima krsta su natpisi: na gornjem cifra „14“, na donjem slovo „P“, na levom „O“, na desnom „P“. Krst je položen na plavu emajliranu lentu s zlatnim natpisom: desno „1798“, levo „1898“. Znak je izrađen od pozlaćene bronzne i polihromnog emajla, a ima prečnik od 42 mm.

Slika 3.

Znak 14. pešadijskog Olonječkog puka

Znak 14. pešadijskog Olonječkog puka (vojnički)

Zlatni malteški krst nosi u svom centru ukrštene monograme imperatora Pavla I i Nikole II ovenčane zlatnim krunama. Na kracima krsta je skraćeni zlatni natpis „14. P.O.P“ (za „14 pešadijski Olonječki puk“). Između krakova krsta je kružna zlatna pantljika sa zlatnim godinama jubileja „1798 - 1898“ (reljefne godine proslave 100. godišnjice osnivanja regimente). Materijal: bronza pozlaćena, prečnik 41 mm.

Obe varijante ovog retkog pukovskog znaka su proizvodi ruske firme „Эдуард“ iz Sankt-Petersburga. Ova poznata fabrika (vlasnik K. Eduard) je u periodu od 1905. do 1917. godine radila sva carska ruska odlikovanja, uključujući i mnogobrojne pukovske oznake i grudne znake vojnih akademija i vojnih učilišta. Marka ove firme upisana je na proizvode slovima „ВА ЗАУРАДЪ“ u pravougaonom obliku. Ova naizgled enigmatična signatura predstavlja prestilizovane karaktere imena vlasnika firme.

ЭДУАРДЪ
С.П.Б.
НЕВСКИЙ 10
ФАБРИКА ОРДЕНОВЪ, ЗНАКОВЪ И
ЖЕТОНОВЪ ТЕЛ 663
БРИЛЛИАНТ. ЗОЛОТ. СЕРЕБР.
ИЗДЪЛИЯ

Logo firme „Eduard“ - Moskva

Kao retko svedočanstvo o postojanju počasnog starešinstva nad ovim pukovima sačuvana je zastava srpske vojske (model iz 1911. godine) „16. pešadijskog puka prvog poziva cara Nikole II“. Za-

Slika 4. Zastava 16. srpskog pešadijskog puka, 1911.

stava ovog srpskog puka je dekorisana Ordenom Karađorđeve zvezde sa mačevima IV stepena (1913) i Zlatnom medaljom za hrabrost (1912). Ova zastava se sada nalazi u zbirci Vojnog muzeja u Beogradu. ■

Diskusiona grupa na internetu – Internet Discussion Group:

SERBIA MONTENEGRO ORDEN

Group Info: Members: 30 Founded: Jan 4, 2003 Language: English
http://groups.yahoo.com/group/serbia_montenegro_orden/

The main purpose of this group is to be a platform for phaleristic collectors subjected to the mentioned area.

The group is for all people interested in collecting and sharing or trading of orders and medals coming from Serbia or Montenegro of the period 1860 up to 1941.

All posted items are subjected to a examination through the owner and/or moderator of this group. Sorry but we don't like any "bad" or political stuff to be posted here.

Happy collecting

Nenad BJELOŠ

RATNA MORNARICA I ZNAČKE POMORSKIH STAREŠINA JNA

Jugoslavenska Ratna mornarica, kao vid oružanih snaga SFRJ, stvorena je u toku narodno-oslobodilačkog rata. Rat na moru započela je 1942. godine sa nekoliko malih ribarskih brodova, a završila ga 1945. godine, sa 16.000 boraca i 500 brodova razne vrste i namene.

Školski brod „Jadran“ je u flotnoj pisti od 1933. godine, i danas se na njemu školuju pitomci Ratne mornarice. U posleratnom razdoblju u svom sastavu ratna mornarica je imala tri klasična razarača: „Split“ (1958–1984), „Kotor“ i „Pula“ (1960–1970), i četiri eskortna razarača: „Triglav“, „Biokovo“ (1949–1965), „Durmitor“ (1950–1957), i „Učku“ (1951–1967). Svi su bili klasični borbeni brodovi iz vremena Drugog svjetskog rata.

Od patrolnih brodova Ratna mornarica imala je: patrolni brod 91 „Golešnica“ i 92 „Cer“. Ova dva broda potiču još od austrougarske ratne mornarice. Dolaskom naših brodova iz inostranstva vratila su se među njima i dva torpedna čamca motorne torpiljake tipa „Kajmakčalan“, koje su sa četiri čamca iz ratnog plena činile osnovu pri formiranju jedinica torpednih čamaca.

Prvi raketni čamac RČ 301 ušao je u sastav Ratne mornarice (u daljem tekstu RM) 1965. godine, a već sledeće godine raketni čamac 302, odmah zatim, do 1969. godine i ostali raketni čamci. Tokom 1948–49. godine iz Brodogradilišta u Trogiru, Korčuli, Puntu i Lošinj u isporučuju se minolovci tipa „101“. U isto vreme, a na osnovu reparacije, Italija je predala šest minolovaca tipa „301“. Da bi mogla da izvrši zadatke, RM je od samog početka posleratnog razvoja imala i određen broj brodova pomoćne namene radi redovnog i efikasnog pozadinskog obezbeđenja. U posleratnom razdoblju RM je imala, pored ostalih i 12 desantnih brodova, koji su učestvovali u završnim

operacijama za oslobodjenje zemlje. Osim ovih brodova, na ime reparacije dobili smo sedam desantnih tenkonosaca tipa D-201. U toku 1945. godine u sastav RM ušli su i brodovi izvađeni iz mora i generalno opravljeni.

Naredbom MNO iz 1946. godine, prilikom reorganizacije Jugoslavenske RM, formirala se Desantna flotila od dvadeset dve desantne jedinice. Brodovi Rečne ratne flotile sastojali su se od monitora „Sava“ i „Bodgor“ koji je bio bivši austro-ugarski monitor izrađen 1904. godine u Budimpešti. Po završetku Prvog svjetskog rata pripao je Rečnoj ratnoj flotili Kraljevine Jugoslavije i plovio pod imenom „Sava“. Rekonstruisan je 1952. godine i u sastavu Rečne ratne flotile (u daljem tekstu RRF) bio je do 1962. godine, kada je i rashodovan. U sastavu RRF bila su i četiri rečna oklopna čamca (POČ): „201“, „202“, „203“ i „204“. U sastavu RRF su od 1956. godine imali rečni patrolni čamci (101–104) i rečni patrolni čamci „111“ izgrađeni u našem brodogradilištu.

Od 1949. do 1960. godine razarači i eskortni razarači u sastavu JRM imali su veliku ulogu i važnost u odbrani obale i izvršavanju svih drugih zadataka. Razarači i eskortni razarači su svoje zadatke obavljali samostalno ili u združenom sastavu sa torpednim čamcima, patrolnim i rečnim patrolnim brodovima. Već 1951. godine izgrađen je i predat RM prvi patrolni brod „501“, a ubrzo do 1953. godine u sastav ulaze i patrolni brodovi, od 507 do 510. A 1954. godine izgrađeni su i brodovi 511–514. Međutim težište izgradnje ovih brodova postepeno opada, pa se do 1957. godine završilo sa gradnjom zaključno sa brojem 524. Dva broda „Mornar“ i patrolni brod 552 „Borac“ u sastav RM ulaze tek krajem 1960. godine.

Rashodovanje patrolnih brodova počinje 1973. godine. Zbog smanjivanja broja brodova u RM-

JNA rashodovan je veliki broj brodova. Od samog početka ovi brodovi su sudelovali u svim vežbama, kao što su: „Podgora '72“, „Kozara '74“, „Lavsa '77“, „Talas '80“, „Soli '82“, i „Brusnik '84“. Najveći zadatak ovih brodova od prvih dana nakon oslobodjenja pa do 4. maja 1980, bio je zadatak obezbeđenja predsednika republike (Josipa Broza Tita). Mora se reći da je zadatak obezbeđenja Josipa Broza Tita kao Vrhovnog komandanta obuhvatao obezbeđenje obale Briona, odnosno svih rezidencija na Jadranu. Za te zadatke ova jedinica je svake godine isticana i pohvaljivana.

Godine 1960. izgradnja novih brodova torpednih čamaca tekla je ovom dinamikom: 1969 - četiri TČ, 1970 - tri TČ, 1971 - tri TČ, kada se i završilo sa izgradnjom. Od 1970. godine počinje proizvodnja topovnjača tipa „401“. Od 1976 - 1980. godine kroz 18 raketnu brigadu raketnih čamaca i raketnih topovnjača u posleratnom razvoju prošlo je više stotina starešina i nekoliko hiljada mornara. Godine 1957. tri minolovca tipa „151“ ulaze u sastav 16 divizionu minopolagača. U tom periodu počinje gradnja i u našim brodogradilištima minolovaca tipa „141“ - ukupno pet.

Reorganizacijom RM broj pomoćnih brodova je smanjen 1975. godine, i to drastično - od ranijih 263 broda na 123 broda. Između 1975. i 1985. broj ovih brodova se smanjuje na optimalnih 59 brodova, što se smatralo realnim brojem u odnosu na snagu RM. Od 1975. godine počinje takođe razvoj i izgradnja nove serije Desantno jurišnih čamaca tipa „601“. Početkom 1980. godine počinje se sa projektovanjem de-

santno-transportnog broda koji će ući u sastav RM.

U RRF od 1955. do 1964. godine nalazile su se Rečne stanice za razminiranje brodova „RSRB-35“, a od 1985. godine „RSRB- 36-Šabac“. Rečni remarker „RRM-11“ je preuređen u komandni brod RRF. Rashodovan je 1962. godine. U sastavu su bili još remarkeri „RRM-12“ i „RRM-13“. Plavi dok „PPD-15“ izgrađen je 1921. godine, a zarobljen pri oslobađanju Beograda i rekonstruisan 1962. godine. Osim ovih brodova, u sastavu RRF bili su: penişe, tankeri, šlepovi-tankeri i jahte „Krajina“, „Šumadinka“ i „Sava“. U strukturi snaga RRF nalazi se i rečni plovni hangar „RHP-73“ i rečni plovni riston PP-70 do 74, kao i „ČM-56“ (koji je rashodovan 1985. godine), te ČM „Smeli“ i ČM „Kozarica“.

Veliku ulogu odigrali su ovi brodovi u osposobljavanju pomorskog i tehničkog starešinskog kadra RM. Ranijih godina je na eksortnim razaračima bilo ukrcano 4-8 oficira - početnika na stažu. Ova brojnost kadra je omogućavala da se njihov rad usmeri ka

Slika 1.

Jedan od brodova PČ - JRM na zadatku

velikoj izdržljivosti i moralu i da posade budu s većim stručnim znanjem, spremne za izvršenje svih zadataka. Nakon svakog kvalitetnog stažiranja mnogi oficiri su kasnije postali osnovni pomorski i tehnički kadrovi za sve vrste navedenih brodova u Jugoslovenskoj ratnoj mornarici. Nezaobilazan je doprinos svih brodova u stvaranju brodskih kolektiva i proučavanju pomorske vještine, a bili su osnova za razradu taktike i upotrebu pomorskih snaga na Jadranu. Osim toga, na ovim brodovima i komandama diviziona u toku njihovog flotnog veka izmijenilo se i osposobilo za komandovanje oko 30 komandanata, od kojih je svoj vojnopomorski poziv završilo 9 admiralata, 13 kapetana bojnog broda i mnogo drugih viših oficira i podoficira.

U raskoši prirode postaje jasno da su brodovi RM najdoslednija pozornica na kojoj život budi duhovne i moralne vrednosti, narodni ponos i vojnički dar, inicijativu, smernost i junaštvo.

Značke površinskih brodova

Značka se dodeljuje pomorskim oficirima Ratne mornarice kao znak osposobljenosti za vođenje ratnog, odnosno plovnog sastava površinskih brodova. Pravo na dobijanje značke površinskih brodova stiče mlađi oficir (podoficir) i oficir koji je ukran (ili je bio ukran) na površinske brodove Ratne mornarice, a koji je

Slika 2.

Starešina RM, mornarički zastavnik I klase Cvetko Đukić sa značkom površinskih brodova na uniformi

Slika 3.

Povelja značke osposobljenosti za vođenje ratnog broda, dodeljena 1977. godine u Splitu Vrhovnom komandantu - maršalu Josipu Brozu Titu

Slika 4.

Značka za pomorske oficire, vreme: 1977-1991. godine

Rečne ratne flotile komandant RRF. Značka površinskih brodova ostaje u trajnom vlasništvu lica koja su je dobila.

Značka površinskih brodova nosi se samo na vojnoj uniformi, na levoj strani grudi, i to: na tamnoj plavoj bluzi iznad gornjeg dugmeta, a na letnjoj bluzi na sredini levog gornjeg džepa.

Značka površinskih brodova za pomorske oficire ustanovljena je 1977. godine Naredbom Saveznog sekretara za narodnu odbranu generala-armije Nikole Ljubičića.

Slika 4a.

Uverenje o dodeli značke površinskih brodova ratne mornarice

osposobljen za vođenje površinskog broda ili plovnog sastava u svim uslovima; odnosno za vođenje i upravljanje pogonskim postrojenjima u svim uslovima.

Rešenje (uverenje - povelju) o dodeljivanju značke površinskih brodova donosi komandant flotile ili starešina ranga koji u svom sastavu ima površinske brodove ratne mornarice, a za starešine iz

ća. Tom prilikom je u znak jubilarne 35 godišnjice RM, pomorstva i brodogradilišta SFRJ, a na osnovu pravilnika o znački za pomorske oficire, ista sa poveljom dodeljena Vrhovnom komandantu OS-SFRJ maršalu Josipu Brozu Titu.

Značka površinskih brodova za mornaričko-tehničke oficire ustanovljena je 1982. godine Naredbom Saveznog sekretara za

narodnu odbranu admirala Branka Mamule. Iste godine ustanovljena je i zlatna (pozlaćena) značka mornaričko-tehničke službe, kao vidan znak priznanja pripadnicima u toj službi Jugoslovenske ratne mornarice i brodogradnje.

Značka površinskih brodova za pomorske oficire predstavlja lovorov venac, na čijem se vrhu nalazi crvena petokraka zvezda, a na sredini reljefna silueta površinskog broda. Unutar lovorovog venca, gornji deo značke je prazan a donji je plave boje sa vodoravnim prugama i crnim sidrom u sredini.

Slika 5.

Značka za mornaričko tehničke oficire i zlatna značka MTS, vreme: 1982-1991. godine

Značka površinskih brodova izrađena je od legure starog srebra finoće 600/000, a lovorov venac je posrebran i patiniran, revers značke je gladak i ravan, sa vijkom i maticom i serijskim (evidencionim) brojem koji se nalazi u donjem delu značke. Serijski brojevi na znački utisnuti su kovanjem i postoje u dve veličine. Značka je izrađena u Industrijskoj kovnici „Marko Orešković“ u Zagrebu, tehnikom kovanja. Značka je dimenzije: visine 37 mm i širine 39 mm.

Značka površinskih brodova za mornaričko tehničke oficire po izgledu, obliku i opisu identična je znački površinskih brodova pomorskih oficira. Umesto sidra prikazan je zupčanik sa propelerom crne boje.

Zlatna značka mornaričko-tehničke službe

Značka mornaričko-tehničke službe Ratne mornarice ustanovljena je 1982. godine, kao znak priznanja pripadnicima tehničke službe Ratne mornarice OS - SFRJ, starešinskom kadru u mor-

Slika 6.

Diploma zlatne značke MTS -JRM

naričko-tehničkoj službi i brodogradnji i građanskim licima koja su svojim radom doprinela razvoju i unapređenju Ratne mornarice i mornaričko-tehničke struke.

Zlatna značka MTS predstavlja lovorov venac, na čijem vrhu se nalazi crvena zvezda petokraka, a na sredini reljefna silueta površinskog broda. Unutar lovorovog venca, gornji deo značke je prazan a donji je plave boje sa žutim vodoravnim prugama i crnim zupčanikom sa propelerom u sredini. Značka je izrađena od srebra finoće 999/000, a cela je pozlaćena četрнаestokaratnim zlatom i patinirana. Revers značke je ravan i bez serijskog broja. Značka se dodeljuje u kutiji plave boje dimenzije 10x8 cm u čijem je unutrašnjem delu plišana podloga teget boje, sa ležištem za značku.

Značka je izrađena u Industrijskoj kovnici „Marko Orešković“ (IKOM) u Zagrebu, tehnikom kovanja. Dimenzije značke su visina 37 mm i širina 39 mm.

Ratna mornarica ima i svoju sadašnjost. Na prostoru Srbije i Crne Gore 9. juna 1992. godine organizacijski je utemeljena Ratna mornarica Savezne Republike Jugoslavije. Ista je nastavila tradiciju bivše Ratne mornarice SFRJ. Godine 1998, 22. januara propisan je Pravilnik o znači površinskih brodova Ratne mornarice Vojske Jugoslavije koji glasi: „Značka površinskih brodova dodeljuje se pomorskim oficirima Ratne mornarice kao znak osposobljenosti za vođenje ratnog broda odnosno plovnog sastava površinskih brodova.“

Osnovu značke predstavlja stilizovano admiralitetsno sidro sa apli-

Slika 7.

Značka površinskih brodova po pravilu iz 1998. godine

kativnim trouglim štitom. Na štitu je silueta ratnog broda preko koje je aplikovana stilizacijska sekstanta. Osnova štita je tamnoplava, sa stilizovanim sazvežđem Velikog medveda. Dimenzije značke površinskih brodova RM-VJ su: najveća visina 48 mm, a najveća širina 46 mm. Značka površinskih brodova izrađuje se od srebra finoće 999/1000. Poleđina značke je glatka i ravna, sa vijkom, maticom i evidencionim brojem i oznakom proizvođača. Značka je pozlaćena, sa posrebranim sektantom i dnom broda (od vodene linije do kobilice).

Značka površinskih brodova RM se uručuje pred strojem pripadnika plovne jedinice, a nosi se samo na vojnoj uniformi. Pravilnikom o plaketama i značkama VJ propisan je izgled i način sticanja značke površinskih brodova RM, ali ona još nije urađena, kako bi mogla biti dodeljena pripadnicima ovog vida OS - SCG.

Autor idejnog rešenja značke površinskih brodova RM je akademski slikar, poručnik bojnog broda Slobodan Vuković - Pikaso.

Izvori - Literatura:

1. Vojni leksikon, VIZ - Beograd 1981.
2. Centar visokih vojnih škola Ratne mornarice „Maršal Tito“, Split 1985.
3. Razvoj oružanih snaga SFRJ 1941-45. i Ratne mornarice, Beograd 1988.
4. Pravilo o odeći JNA SSNO, 1989.
5. Nenad Bjeloš, Oznake oružanih snaga SFRJ, Pančevo 1989, lični arhiv, rukopis.
6. Janez Švajncar, Uniforme, Celje 1997.
7. Službeni vojni list br: 20/77, 16/82 i 1/98.
8. Nenad Bjeloš, Oružje br. VIII/1991. Jugoslovenska narodna armija - priznanja i značke ratne mornarice.
9. Marjan Furlan i Nenad Bjeloš, Yugoslavia Army Insignia & Decorations 1918-1990. Toronto-Canada 1991.
10. SND -Beograd, Katalog aukcije 5/2001 i 6/2002.
11. Radovan Tomanović, Priča o ratnoj mornarici, Vojska br. 540/2002.
12. Ratna mornarica, pomorstvo i rečno brodarstvo Jugoslavije - Vojnopomorska oblast Split.
13. Fotoarhiva autora.

SND

VAM PREPORUČUJE

Stara knjiga - neophodan udžbenik:

PRAVILO O VOJNIM UNIFORMAMA ORUŽANIH SNAGA SFRJ

Izdavač: Savezni sekretarijat za narodnu odbranu

Beograd 1989. 262 str., ilustr. u boji

„Pravilo o vojnim uniformama oružanih snaga zasnovana je na Zakonu o opštenarodnoj odbrani i Zakonu o službi u oružanim snagama. Ono propisuje vrste, sastav, spoljni izgled (oblik, kroj i boju) i nošenje uniformi, znaka pripadnosti rodovima odnosno službama.

Cilj pravila je da jedinstveno za oružane snage jednoobrazno reguliše: vrste, sastav, izgled, namenu i nošenje uniformi i oznaka na uniformama za pripadnike oružanih snaga...”

Boško ANTIC, kontraadmiral

Činovi, oznake i uniforme u Ratnoj mornarici

Moda na brodskim palubama ima svoj istorijat. Svaki deo uniforme i činova u ratnoj mornarici ima svoju funkciju i dugu tradicionalnu primenu. To je jedinstven primer da određena ljudska delatnost poseduje svoju specifičnu univerzalnost u svim lukama sveta: elegantna mornarička uniforma lako je uočljiva i na mornarima, i na podoficirima, i na oficirima i admiralima.

ČINOVI I OZNAKE

Komandna zvanja u ratnim flotama ustanovljena su osnivanjem prve formacije brodova i potiču čak iz antičkih vremena. Tako se u antičkoj mornarici komandant zvao strateg, u spartanskoj navarh, komandant grčke trijere bio je trijerarh, kormilar kibernet, starešina veslača keleust, a podoficiri nauti.

Komandant rimske flote zvao se praefectus clasis, kasnije konzul; eskadrama je komandovao tribun (duumvri navales), dok je u vizantijskoj mornarici komandant flote bio drunger.

Kasnije, u srednjem veku, najviši čin u hrvatskoj mornarici bio je vojvoda (do 1080. godine se zvao dux maranorum), komandant broda je bio kapetan, a brodski starešina satnik. Na brodovima srpske srednjovekovne države nazivi su bili vizantijski.

Slika 1 - Antički grčki ratni brod, trijera, galija sa tri niza veslača, plus jedro.

Već u doba brodova na jedra komandant broda je bio kapetan, a njegov pomoćnik poručnik. Kada su u XVII i XVIII veku brodovi podeljeni u tri vrste - bojni brod, fregata i korveta - pojavili su se i novi nazivi činova. Bojni brod je činio udarnu snagu flote, a pomorska moć se merila prema broju ovih brodova. Fregate su bile nešto manje, namenjene za izviđanje i vođenje krstaškog rata, dok je korveta bila još manja i služila je za patrolnu službu i praćenje većih brodova.

Tako su, uz manje razlike, nastali današnji činovi u ratnim mornaricama. U skladu sa ovom tradicijom i danas postoje činovi čija je osnova kapetan i poručnik, a niži oficiri imaju činove poručnik korvete, poručnik fregate i poručnik bojnog broda, s tim što je u mnogim ratnim mornaricama uveden čin najmlađeg oficira pod nazivom potporučnik. Vi-

ši oficiri imaju sledeće činove: kapetan korvete, kapetan fregate i kapetan bojnog broda. Samo u ratnoj mornarici Ruske Federacije činovi su označeni tako da se uz naziv poručnik i kapetan dodaje III, II i I ranga umesto korvete, fregate i bojnog broda.

U vreme već organizovanih stalnih ratnih mornarica ukazala se potreba za činovima komandanata plovnih sastava. Uveden je naziv admiral, koji potiče iz arapskog jezika i odnosi se na komandanta flote (arapski naziv amir al rahl ili amir al bahr - što znači komandant transportne flote - u latiniziranom obliku postao je admiratus, odakle i admiral). Čin admiral je uveden u mnogim ratnim mornaricama i znači „pomorski zapovednik”. Kada se pojavila potreba da se flota, zbog narastanja broja brodova, podeli u odrede (eskadre), tj. u glavninu, prethodnicu i zaštitnicu, došlo je do uvođenja rangiranja među admiralima. Na čelu svakog odreda bio je admiral, a zbog razlikovanja vijao je svoju zastavu - svaki druge boje. Vrhovni komandant je komandovao glavninom i vijao je crvenu zastavu i nazivan je admiralom crvene zastave. Zapovednik prethodnice po boji svoje zastave bio je admiral bele zastave, a zaštitnice admiral modre zastave. U holandsko-engleskim ratovima broj brodova povećan je na 100 i više, tako da je svaki odred imao glavninu, prethodnicu i zaštitnicu. Odred je tada brojao 30–40 brodova, a delio se u pododrede-divizije. Na čelu svake divizije bio je admiral. Komandant prethodnice bio je vice admiral, zaštitnice kontra-

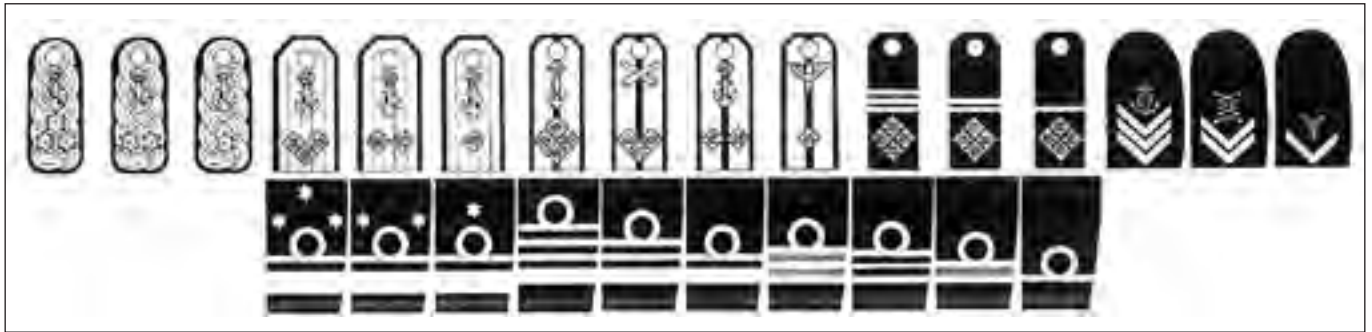

Slika 2 - Dunavska šajka - drveni ratni brod na vesla u upotrebi na Dunavu od XI do XVIII veka. Imala je oko 30 veslača i bila opremljena ostrim gvozdenim kljunom i naoružana topom od 40 funti i bočnim teškim mušketama. Značajne su bile dunavske srpske šajkaške flotile za odbranu od Turaka, a ratne baze bile su u Beogradu, Slankamenu, Petrovaradinu, Zemunu i Šapcu.

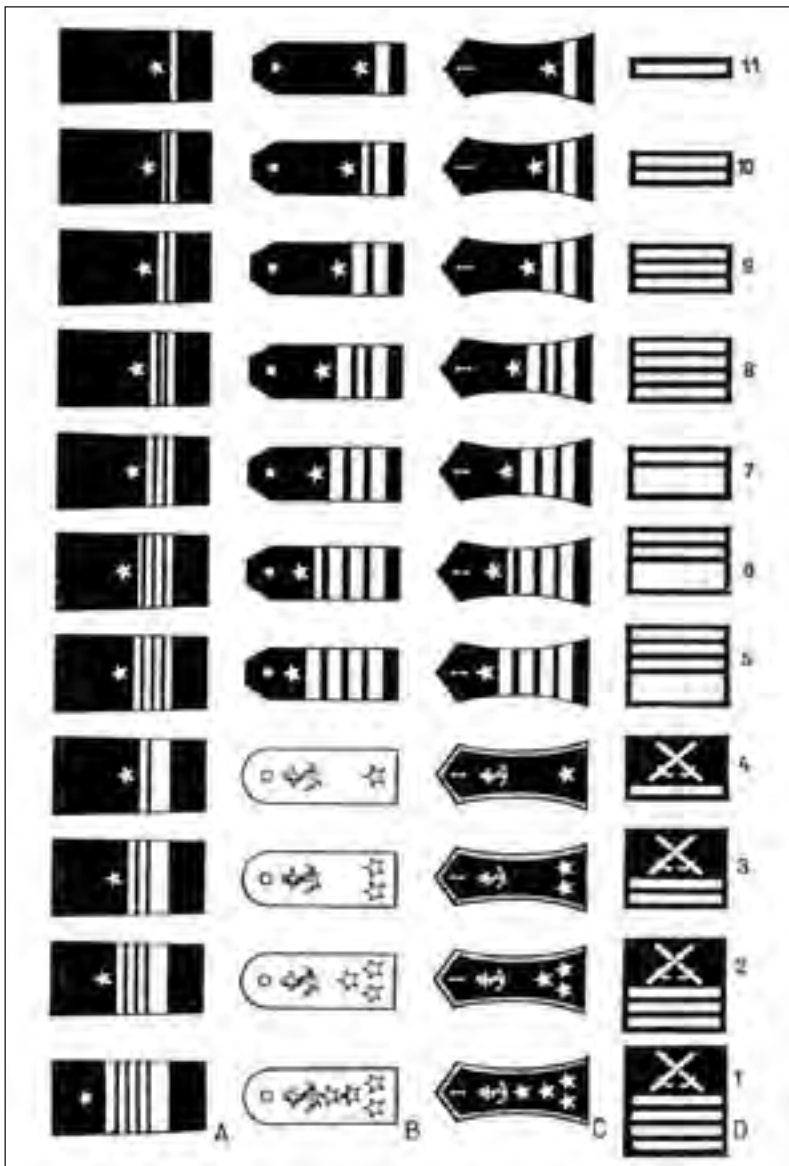
admiral. Admirali su vijali svoje zastave na glavnom, viceadmirali na srednjem a kontraadmirali na krmenom jarbolu. Kasnije su zastave ukinute, a ostali su samo činovi admirala, viceadmirala i kontraadmirala. Posle toga je uveden čin admirala flote kao najviši admiralski čin.

Danas admiral komanduje flotom, viceadmiral eskadrom, a kontraadmiral udarnom grupom.

Oznake činova su u obliku zlatnih i srebrenih širita na rukavima ili naramenicama, a njihov broj određuje čin. Na epo-

Slika 3 – Činovi ratne mornarice Kraljevine Jugoslavije do 1941. godine

Slika 4 – Oznake činova za admirale i oficire JRM (nekadašnje SFR Jugoslavije)

- A. na rukavima tamno plave bluže;
- B. epolete koje se nose na letnoj bluzi, šinjelu i dolamicima;
- C. naramenici, koji se nose na mantilu;
- D. oznaka na kišnoj kabanici i radnom odelu;

- 1. admiral flote; 2. admiral; 3. viceadmira; 4. kontraadmira; 5. kapetan bojnog broda; 6. kapetan fregate; 7. kapetan korvete; 8. poručnik bojnog broda; 9. poručnik fregate; 10. poručnik korvete; 11. potporučnik.

letama se, takođe, nalaze širiti, ali i zvezdice i sidra u nekim ratnim mornaricama. Činovi i oznake podoficira su isti kao u ostalim vidovima oružanih snaga.

U dunavskim šajkaškim flotama primenjivani su drugačiji nazivi za činove. Starešina Dunavske flotile šajkaša bio je glavni kapetan (često su to bili srpski despoti u Sremu). Dvema do trima šajkama i posadom od 120 šajkaša zapovedale su vajde (vojvode), birane između običnih šajkaša. Zapovednici srpskih komoranskih šajkaša nazivaju se od 1751. godine obervajdama (najvojvodama). Vajdama su bili podređeni tizaduši (desetari), a njima obični šajkaši. Dok je na Dunavu postojala samo austrijska flotila, bilo je povremeno zapovednika sa činom admirala, generala i pukovnika, a na galijama kapetana i potkapetana.

Odmah nakon formiranja Mornarice Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca uvedeni su novi činovi i oznake. Starešinski činovi u njoj su bili: mornarički kaplar, mornarički podnarednik i mornarički narednik III, II i I klase (uz davanje naziva dotične grane njihove službe) za podoficire; poručnik korvete, poručnik fregate, poručnik bojnog broda II klase i poručnik bojnog broda I klase za niže oficire; kapetan korvete, kapetan fregate i kapetan bojnog broda za više oficire, te kontraadmira, viceadmira i admira za Admiraletet.

Začetak činova i uniformi današnje ratne mornarice potiče iz Drugog svetskog rata, iako je odmah od početka korišćena mornarska uniforma kao obeležje mornaričke pripadnosti. Prva odredba o odeći uvela je mornaričke nazive činova (1946), koji su do tada bili istovetni kao i za oficire Kopnene vojske i Ratnog vazduhoplovstva. Za niže oficire uveden je opšti naziv poručnik (III, II i I ranga), a za više kapetan (III, II i I ranga). Oznake čina nošene su na epoletama i na rukavima. Činovi podoficira bili su istovetni u Jugoslovenskoj armiji i nošeni su na epoletama.

Godine 1955. ukinute su epolete, a činovi za oficire su označeni širitima na rukavima plave bluže, odnosno naramenicama na letnoj odeći bele ili drap boje. Nešto ranije izmenjen je naziv oficirskih činova, te je umesto III, II i I ranga ustanovljen naziv „korvete“, „fregate“ i „bojnog broda“.

Zakonom o Vojski Jugoslavije za oficire pomorstva određeni su činovi: potporučnik, poručnik korvete, poručnik fregate, poručnik bojnog broda, kapetan korvete, kapetan fregate, kapetan bojnog broda, kontraadmiral, viceadmiral, admiral i admiral flote.

Uniforme i činovi oficira mornaričko-tehničke službe su isti kao i za pomorce s tim što iznad širita umesto zvezde nose propeler, a nazivi su kao i kod oficira ostalih vidova Vojske Jugoslavije. Činovi mornara i podoficira su adekvatni nazivima u ostalim vidovima Vojske Jugoslavije.

UNIFORME

Sve pomorske države su još krajem XVIII veka propisale standarde tako da su mornaričke uniforme izrađivane u skladu sa potrebom da zadovolje higijenske uslove, kao i da, kada je to neophodno, mogu da se obuku i svuku brzo, posebno prilikom pada u vodu. Uniforma mora biti podesna za obavljanje složenih radnji na brodu i prilagođena teškim vremenskim uslovima.

Jednobrazno odevanje na brodovima potiče još iz vremena Rimske imperije. Kroz čitav stari i srednji vek uniforme su bile različite. Tek uspostavljanjem stalnih ratnih mornarica u XVII veku uvodi se ista uniforma za sve pripadnike mornarice koja ju je propisala. Posebna je uniforma za oficire i mornare. Mornarsku uniformu tada su diktirale vodeće pomorske zemlje i njihovi propisi postali su uzor ostalim ratnim mornaricama. Te prve uniforme istovremeno su simbolizovale i klasnu pripadnost.

U Francuskoj je 1665. godine donet propis kojim je određen način odevanja u ratnoj mornarici, što je verovatno prvi zvanični akt koji je propisao nošenje uniforme. Oficiri su nosili kaput i pantalone plave boje, prsluk, crvene čarape, trorogi šešir i mač, a oznake činova bile su na rukavima.

U Engleskoj je uniforma uvedena tek kasnije, 1748. godine - za oficira plavi kaput, beli prsluk, pantalone, bele čarape i trorogi šešir. Slična je bila uniforma i u ratnoj mornarici SAD (1776. godine).

Krajem XVIII veka u engleskoj ratnoj mornarici počinje da se koristi svečana uniforma, vrlo raskošna i privlačna.

Po ugledu na vodeće pomorske sile i ostale zemlje uvode uniforme. Od engleske ratne mornarice preuzeta su žuta metalna dugmad sa sidrom, od francuske epotele, od španske ešarpa. Za zimsku uniformu odabrana je tamnoplava boja, a za letnju bela. Svečana uniforma gubila je od svoje raskošnosti i postajala je sve praktičnija. Sablju je, recimo, postepeno smenjivao bodež.

Na početku XX veka u većini ratnih mornarica prihvaćena je uniforma od plavog kaputa, sakoa, otvorenog krpoja sa dva reda dugmadi. Oznake čina su uglavnom od srebrenih i zlatnih širita na rukavima, a samo u Nemačkoj na epoletama.

Pored svih izmena, u uniformama ratnih mornarica zadržani su elementi tradicionalnih oblika, kao što su mornarska kapa, mornarska bluza, mornarska kragna, flor, gajtan.

SRPSKA ŠAJKAČA

Prekretnicu u oblačenju Srba u Kneževini Srbiji donosi revolucija 1848. godine. Do Revolucije ljudi su se u Srbiji odevali po ugledu na turske nošnje, iako su vremenom počeli da prevladavaju srpski nacionalni elementi. Od tada počinje ozbiljniji prodor evropske garderobe. Podsticaj ovoj pojavi dali su Srbi iz Vojvodine, koji su bili prisiljeni da se, pod pritiskom mađarske vojske, presele u Beograd i ostala pogranična mesta u Srbiji, uz Savu i Dunav.

Do tog perioda su čalma, posebno fes, dugo bili sastavni deo odeće kod Srba. Najbolji primer su Vuk Karadžić i knez Miloš. Toma Vučić Perišić umire sa fesom na glavi. Fes je bio toliko odomaćen, da Srbi jedno vreme na njega prišivaju srpski grb.

Od 1870. godine uvodi se „graničarska”, odnosno „šajkaška kapa” - kao deo vojne uniforme. Srpske seljake vlasti su batinama prisiljavali da skinu fes i stave šajkaču na glavu. Fes iščezava krajem veka, kad je konačno srpske glave pokrila srpska kapa - šajkača, nazvana po šajkašima.

Mornarska kapa je zadržala okrugli oblik. Na njoj se ispisuje ime broda (u početku, direktno na kapi, kasnije na posebnoj vrpici) ili naziv ratne mornarice, odnosno flote kojoj mornari pripadaju. Mornarske kape u načelu su iste, iako postoje razlike u detaljima. U francuskoj ratnoj mornarici na kapama se nosi crvena kićanka, zvana pon-pon, koja označava nešto mladačko, veselo.

Okrugli oblik mornarske kape potiče od oboda šešira koji su ranije nosili mornari. Ime broda ispisano na kapi potiče iz vremena kada su mornaricu, kao preteču ratne mornarice, predstavljali kraljevi brodovi. Tako u engleskoj mornarici, na vrpcama na kapi, ispred imena broda tradicionalno stoje slova HMS (skraćenica od His Majesty Ship - Brod Njegovog Veličanstva). I u austrougarskoj ratnoj mornarici su uz ime broda stajala slova SMS (Seine Majesty Shiff - Brod Njegovog Kraljevskog Veličanstva), a u mornarici Kraljevine Jugoslavije ispod imena je stajalo KRALJEVSKI BROD. Takve oznake su bile u ratnim mornaricama s monarhističkim društvenim uređenjem.

U mornaricama koje nisu bile „kraljevskog porekla” na vrpcama je stajalo samo obeležje pripadnosti. Tako je u mornarici SAD uz ime broda stajalo samo obeležje USS (United States Ship - Brod Sjedinjenih Američkih Država). Negde, kao u mornarici Ruske Federacije, stoji pripadnost flotnom sastavu, negde stoji samo ime broda, a negde, kao kod nas, samo natpis „Ratna mornarica” (Rečna ratna flotila je kod nas imala svoj natpis - Rečna ratna flotila).

Slika 5 – Knjaz Miloš Obrenović sa fesom na glavi

Slika 6 – Srpski vojnik sa šajkačom („Srpske seljake vlasti su u početku batinama prisiljavali da skinu fes i stave šajkaču na glavu”)

Mornarička bluza je otvorenog kroja, bez preklopca i dugmadi. Oblači se preko glave, a ima tri karakteristična detalja - kragnu, flor i gajtan.

Mornarska kragna je tradicionalni deo mornarske odeće, potiče iz doba brodova na jedra. Mornari su u to vreme kosu mazali i negovali raznim smolama i mastima, a kako je kosa bila dugačka i dosezala do leđa, ostavljala je trag na odeći. Da bi to izbegli, mornari su preko odeće stavljali komad platna koji je vremenom postao deo odeće. Englezi su tako 1857. godine uveli kragnu u uniformu. Ona je plave boje sa belim prugama koje su ukras.

Flor, takođe, potiče iz vremena brodova na jedra, i to od tkanine koja je tobdžijama služila za brisanje lica od barutnog dima. Nosili su je iznad čela, a crna boja bila je praktična za upotrebu. Kasnije se taj povez pretvorio u deo uniforme i nosio se na bluzi, vezan u čvor ili jednostavno presvučen.

Gajtan je tanja uzica za vezivanje mornarskog noža koji je bio neophodan za razne užarske radove. Nož se, vezan za uziču, nosio oko vrata. Gajtan je, takođe, tradicionalni deo mornarske uniforme i nošen je preko flora dvostruko vezan u paradni čvor osmice.

Slika 7 – Pripadnici Ratne mornarice SFRJ

Mornarske pantalone imaju karakteristične nogavice i oblik. Šire su pri dnu, jer je često potrebno da se podvijaju, na primer prilikom pranja palube ili penjanja na jarbole, a široke pantalone se lakše skidaju u slučaju pada u more.

I dunavski šajkaši su imali svoje uniforme. Tako je, posle formiranja Šajkaškog bataljona u Titelu, određena oprema po ugledu na Petrovaradinsku graničarsku pešadijsku regimentu: klobuk od crnog filca, sa obodom s prednje strane,

na koji su bili prikačeni mesingani dvoglavi orao i ispod toga dva dvokraka sidra, dok se sa leve strane nalazila po jedna žuta rozeta; podoficiri su na gornjoj ivici imali belu traku; kaput od mekog sukna sa ananim (ružičastocrvenim, jarkocrvenim) okovratnikom i rukavima po mađarskom kroju i sa jednim redom belih metalnih dugmadi i presvučenim peševima; čakšire od svetloplavog sukna po mađarskom kroju, spređna, na butinama, ukrašene crvenom trakom dok su spoljni krojevi opervaženi istom trakom; dolame od plavog sukna. Takva je bila takozvana stajaća uniforma, a ratna se razlikovala po svetloplavoj boji kaputa, koji je duž gornje ivice okovratnika imao izreckan beli gajtan. Kaiševi i uprtači bili su od bele kože. Ova uniforma se tokom vremena nešto menjala. ■

VANKUVERSKO NUMIZMATIČKO DRUŠTVO The Vancouver Numismatic Society

Člankom pod nazivom „Kako to drugi rade” u „dinaru” br. 5 (maj 1997), kolega S. Srećković je pokrenuo temu organizacije, metoda rada i aktivnosti numizmatičkih društava u inostranstvu. Sada ćemo se upoznati kako to izgleda u lepom ali dalekom gradu Vankuveru, najvećem gradu kanadske provincije Britanska Kolumbija.

Vankuversko numizmatičko društvo (The Vancouver Numismatic Society) osnovano je 1954. godine kao neprofitabilna, edukativna organizacija koja u svoje redove prima članove svih uzrasta zainteresovanih za metalni i papirni novac, žetone, medalje i sl. Sastanci Društva održavaju se jednom mesečno, oni su otvoreni i svaki novi član ili gost su dobrodošli. Godišnja članarina iznosi 16 kanadskih dolara za odrasle, 5\$ za omladinu i 20\$ za porodicu. Društvo ima predsednika, tri potpredsednika, sekretara, blagajnika, dva voditelja aukcije, izdavača biltena i bibliotekara.

Društvo je propisalo pravila ponašanja kojih se članovi moraju pridržavati: poštovanje društvenih pravila, pomoć u aktivnostima Društva, održavanje dobrog renomea Društva, časno i pošteno međusobno trgovanje numizmatičkim materijalom, jasno ukazivanje na imitacije, zabrane falsifikovanja i prodaje lažne robe, prodaja samo legalno dozvoljenih materijala, poštovanje svakog usmenog ili pismenog dogovora, prenošenje znanja mladim članovima Društva.

Planira se godišnji program rada, a u mesečnom biltenu koji redavno izdaju, izveštava se o prošlim i najavljuju buduće aktivnosti.

Sastanci članstva protiču u radnoj i konstruktivnoj atmosferi. Ulaz je slobodan, dok onaj ko želi da učestvuje u numizmatičkoj lutriji plaća 2\$ za loz. Nakon što predsednik pozdravi prisutne, a posebno eventualne nove članove i goste, pojedinci referišu o svojim posetama raznim numizmatičkim susretima širom zemlje i inostranstva u proteklom periodu. Zatim sledi kratko predavanje sa projekcijama.

Na jednom od sastanaka u maju 2003. godine, na kojem sam prisustvovala, održano je predavanje o bonovima kanadskih logora za nemačke ratne zarobljenike (Prisoner-of-War Camp Currency) od 1941. do 1946. godine. Po završetku predavanja usledila je brzopotezna aukcija donetog numizmatičkog materijala, a koji se mogao razgledati pre početka sastanka. Čist prihod od aukcije ide u kasu Društva. Između pojedinih aukcijskih stavki vrši se izvlačenje lutrijskih brojeva. Pre i posle sastanka članovi mogu razmenjivati, odnosno kupovati i prodavati numizmatički materijal.

Vankuversko numizmatičko društvo takođe organizuje godišnje numizmatičke susrete pod nazivom Money Show, sa velikim brojem vodećih izlagača, besplatnom procenom materijala, aukcijom novca i izvalčenjem nagrada za posetioce. (Glavna nagrada je zlatnik, kao i na našim velikim susretima). Sve ove aktivnosti su u mnogo manjem obimu nego kod nas, a oblasti interesovanja su pretežno novac Kanade i Sjedinjenih Američkih Država.

S. Stojaković

THE SERBIAN NUMISMATIC SOCIETY - BELGRADE

Plaketa SND, rad vajara Nebojše Mitrovića, 1981.

**СРПСКО
НУМИЗМАТИЧКО
ДРУШТВО
БЕОГРАД**

SERBISCHE NUMISMATISCHE GESELLSCHAFT - BELGRAD
SOCIÉTÉ SERBE DE NUMISMATIQUE - BELGRADE

Nenad BJELOŠ

VISOKA VOJNA ŠKOLA U ORUŽANIM SNAGAMA JUGOSLAVIJE

Po završetku vojnih akademija vidova, rodova i službi, starešine u oružanim snagama SFR Jugoslavije - JNA, tj. Savezne Republike Jugoslavije - VJ u toku obavljanja svog poziva nastavljaju dalje usavršavanje i doškolavanje u visokim vojnim školama za starešine OS. Jedna od njih, kao naša najviša vojna škola, je Škola nacionalne odbrane, čiji se koreni nalaze u đeneralštabnoj pripremi za đeneralštabnu struku Vojske i mornarice Kraljevine Jugoslavije. Nakon završetka Narodnooslobodilačkog rata najviše škole (kurseve) đeneralštabne struke starešine su sticale u školama SSSR-a Crvene armije, da bi isto bilo nastavljeno od 1948. godine u đeneralštabnoj školi Jugoslovenske armije odnosno u školi operatike, a od 1955. godine u Ratnoj školi.

Ratna škola JNA je naučna ustanova u kojoj su se slušaoci osposobljavali za obavljanje najviših dužnosti u Oružanim snagama FNRJ. U pojedinim su osposobljavani sistemom kurseva, i građanska lica - u to vreme funkcioneri u organima vlasti. Visoka vojna škola tj. Ratna škola školovala je starešine rodova Kopnene vojske (KOV-a), Ratnog vazduhoplovstva (RV), i Ratne mornarice (RM) Oružanih snaga JNA - FNRJ odnosno SFRJ. I klasu Ratne škole završilo je devet slušalaca, od

čega osam pukovnika i jedan potpukovnik.

Godine 1969. u Oružanim snagama JNA naredbom načelnika GŠ - JNA ustanovljene su oznake vojnih škola u vidu amblema (značke) za sve pitomce, pa i za sve svršene polaznike Ratne škole.

Slika 1.
Značka Ratne škole

Amblem (značka) Ratne škole (sl. 1) izrađena je od metala i pozlačena i posrebrana. Osnovu značke čini kružni medaljon sa zrakasto crveno emajliranom podlogom. Na osnovu značke apliciran je lorvorov venac sa viteškim srednjovekovnim mačem. Venac je pozlaćen, a mač je posrebran tehnikom peskiranja i galvanizacije. Poledina značke je ravna i glatka, na čijem je gornjem delu aplicirana igla u obliku šnale sa sigurnicom koja služi za kačenje značke na uniformu. Značka je predviđena za nošenje na vojnoj svečanoj uniformi, na sredini leve strani grudi, gornjeg džepa bluze ili košulje. Značka je izrađena u Indu-

strijskoj kovnici Orešković Marko u Zagrebu, visine 48 mm i širine 35 mm, a dodeljivana je u vremenu od 1969. do 1971. godine.

Kroz svoje postojanje Ratna škola je nekoliko puta menjala naziv i nastavni plan i program, a u njoj je otškolovalo XX klasa. Prvo je preimenovana 1971. godine u Školu narodne odbrane kada je otpočelo i školovanje XXI klase, u to vreme dobija i novi znak (amblem), pa u školu opštenarodne odbrane 1984. godine kada otpočine sa školovanjem XXVIII klase. Po tom osnovu u to vreme škola narodne odbrane je bila visokoškolska nastavna i naučna ustanova za sva tri vida OS SFRJ. U to vreme u školi narodne odbrane su se osposobljavale starešine za najodgovornije dužnosti u oblasti izgradnje OS, za organizovanje i izvođenje ratnih operacija, i za komandovanje višim združenim sastavima OS. U školi Nacionalne odbrane razvijao se i organizovao naučnoistraživački rad o osnovnim pitanjima Opštenarodne odbrane (ONO). U njoj su organizovani kursevi usavršavanja i pripremane vojne starešine i lica iz građanstva za rad na poslovima ONO. Školovanje je trajalo jednu godinu, a moglo je biti primljeno na školovanje i lica koje je završilo neku od komandnoštabnih akademija (Visokih vojnih škola), vojnopoliitičku školu JNA ili lica koja su ste-

kla akademski stepen magistra ili specijaliste u vojnim naukama.

Novoustanovljeni amblem (značka) Škole nacionalne odbrane izrađen je u više kalupa i kovnica i zadržao se kao znak škole sve do kraja 1991. godine.

Prvi model izrađen je tehnikom kovanja od bakarne legure, jednodelne izrade, ceo je pozlaćen a unutrašnjost popunjena crvenim emajlom. Značka je proizvedena u Industrijskoj kovnici Marko Orešković u Zagrebu, i zadržala se vrlo kratko u upotrebi.

Drugi model značke Škole narodne odbrane (slika 2), iz-

Slika 2. Značka Škole narodne odbrane

rađen je takođe tehnikom kovanja, trodelne je izrade i zadržaće se u upotrebi sve do kraja 1991. godine. Osnovu značke čini zrakasta podloga sa prozirno crvenim emajlom. Na podlozi se nalazi reljefni lovorov venac u čijem je nadvišenju državni grb SFRJ sa šest buktinja. U centralnom delu na emajliranoj površini aplicirani su vojnički simboli rodova OS -JNA - orao raširenih krila kao simbol vazduhoplovstva, pešadijsko naoružanje puška i topovska cev kao simbol pešadije (KOV-a) i sidro kao simbol mornarice. Znak je visine 43 mm i širine 34 mm, osnova znaka kao i vojnički simboli su pozlaćeni, a izrađivan je u Industrijskoj kovnici Orešković Marko (IKOM) u Zagrebu i celjskoj Aurei. Zadnja strana značke je ravna i glatka na čijoj se poleđini nalazi igla za kačenje značke. IKOM-ov model ima iglu sigurnicu. Ovaj model značke dodeljivan je u periodu od 1972. do 1991. godine.

Pored velikog znaka izrađivan je i minijaturni znak (značka), oblika, izgleda i reljefa identičan opisanom znaku, jednodelne izrade sa ig-

lom pribadačom za nošenje značke na civilnom odelu. Mala značka je visine 19 mm i širine 15 mm, a umesto emajlom popunjena je crvenom lak bojom.

Godine 1990, Škola opšte-narodne odbrane preimeno-vana je novim planom i programom ponovo u Ratnu školu. Transformacijom Vojske Jugoslavije i vojnog školstva 1992. i 1993. godine izvršena je transformacija i ove škole u Školu nacionalne odbrane. Godine 1994. u ŠNO započinje školovanje XXXVII klase. U ovoj školi predviđeno je školovanje profesionalnih oficira za komandne dužnosti na operativnom i strategijskom nivou. U njoj se izučavaju ratovodstvo, strategija i operatika. Završetkom Škole nacionalne odbrane oficiri rodova stiču uslov za unapređenje u čin generala ili admiral-a Vojske Jugoslavije. Pored starešina VJ u njoj se školovao i pripremao starešinski kadar Vojske Republike Srpske za obavljanje odgovornih dužnosti u OS -VRS.

Jula meseca 2002. godine, nakon uspešno završenog školovanja u Školi nacional-

ne odbrane slušaocima 45. klase su pored diploma i sabliji dodeljeni novoizrađeni amblemi (značke) Škole naci-

Slika 3. Značka škole nacionalne odbrane SRJ

onalne odbrane (sl. 3).

Novoizrađena značka predstavlja redizajniranu značku Škole narodne odbrane iz 1971. godine. Potekla je na predlog jednog broja slušalaca i načelnika klase. Značka je izrađena dvodelno, tehnikom centrifugalnog livenja u d.o.o „Beogal” u Beogradu. Osnovu značke čini crveno emajlirana podloga sa ven-cem i grbom SRJ u nadvišenju. U centralnom delu na crveno emajliranoj osnovi izbušena je rupa kroz koju prolazi aplikacija vojničkih simbola

Vojske Jugoslavije - orao raširenih krila kao simbol vazduhoplovstva, pešadijsko naoružanje - ukrštena puška i topovska cev kao simbol pešadije (kopnene vojske) i sidro u podnožju kao simbol mornarice, na čijoj je zadnjoj strani zavr-tanj. Zadnja strana značke je ravna i glatka. Zavrtnanj je malo maticom pričvršćen za osnovu značke. Na matici koja služi za pričvršćenje (kačenje) značke na uniformu nema signatura proizvođača. U gornjem delu značke ćirilicnim slovima i arapskim brojevima ugravirana je skraćeni-ca polukružno: „ŠNO - GŠU 45 kl.” (Škola nacionalne odbrane - Generalštabna uprava 45. klasa). Pored ove značke novembra meseca 2002. godine urađena je takođe značka sa nešto većom skraćenicom slova „ŠNO - GŠU” i evidenci-onim brojem, ispisanim arapskim brojevima u sredini značke „002”.

Bez obzira što znački kao amblemu vojnog školstva nije prethodila naredba o ustanovljenju, možemo je smatrati našom prvoustanovljenom značkom vojnog školstva OS - SRJ - Vojske Jugoslavije.

Neobjavljen dinar Marcijana II

Prikaz fantastičkih izdanja Marcijana II, samozvanog kralja Srbije i Bosne i „naslednika grčko-vizantijskog i bugarskog carstva” dat je u III izdanju Mandićevog kataloga na str. 253. Primerak na ovoj slici nije objavljen. To je srebrni dinar sa datumom izdanja 1961, veličine 28 mm, t. 10,4 g.

Natpis na aversu: MARCIANUS II SERVIAE REX ROMANORUM IMPERATOR DEI SACRATUS GRATIA; Revers: PRISTINAE ECELESIAE SANCTA . ANTIOCHENA PATRIARCHALIS SEDE. A. D. MCMLVI / A.D. MCMLXVI.

Iz kolekcija A. Brzića, Amsterdam

Avijatičarski ševroni Vojske Jugoslavije

(AMBLEMI U AVIJACIJSKIM JEDINICAMA RV I PVO VOJSKE JUGOSLAVIJE)

229. LOVAČKO BOMBARDERSKA AVIJACIJSKA ESKADRILA

Ova eskadrila formirana je u Puli pod nazivom „Mačevi”. Danas pripadnici 229 lovačko-bombarderske avijacijske eskadrile obučavaju studente Vojne akademije RV i PVO. Paralelno sa tim, piloti se osposobljavaju za borbeno dejstva po ciljevima na zemlji i moru. Znak je neobičajenog petougla dimenzije (2x)94x(2x)29x45 mm. Izrađen je tehnikom višebojne plastike na teget plavoj čoji.

239. LOVAČKO BOMBARDERSKA AVIJACIJSKA ESKADRILA

Nosi naziv „Vampiri” i namenjena je za školovanje pilota i za borbeno dejstva po ciljevima na kopnu i moru. Znak je nepravilnog oblika dimenzije 93x81 mm, izrađen je tehnikom žute plastike na crnoj čoji.

242. LOVAČKO BOMBARDERSKA AVIJACIJSKA ESKADRILA

Ova eskadrila nosi naziv „Orlovi” i deluje u sastavu Vazduhoplovne vojne akademije gde piloti lovačko bombarderske avijacije prelaze završnu obuku. Znak je štitastog oblika dimenzije 90x70 mm, izrađen tehnikom višebojne plastike na crvenoj čoji.

251. LOVAČKO BOMBARDERSKA AVIJACIJSKA ESKADRILA (ŠKOLSKA)

Piloti ove eskadrile nazvani su „Pume”. Oni obavljaju selekciju kandidata za Vojnu akademiju i osnovnu obuku studenata pilota. Eskadrila je dobila ime u vreme kada se nalazila na aerodromu Zemunik kod Zadra. U to vreme je indeksni znak za mesec avgust 1991. godine u radio komunikaciji bio puma, a piloti su ga prihvatili

kao svoj zaštitni znak i naziv. Znak je štitastog oblika dimenzije 92x75 mm, izrađen tehnikom višebojne plastike na plavoj čoji.

784. PROTIVPODMORNIČKA HELIKOPTERSKA

ESKADRILA

Jedinica je formirana 1964. godine, specijalizovana za lov na podmornice. To podrazumeva traženje, otkrivanje, praćenje i uništavanje neprijateljskih podmornica u površinskoj i podvodnoj vožnji. Posade helikopterske eskadrile nose naziv „Ajkule”. Znak je štitastog oblika dimenzije 89x72 mm, izrađen je tehnikom plave plastike na crnoj čoji.

897. MEŠOVITA HELIKOPTERSKA ESKADRILA

Piloti su obučeni za transport, protivoklopnu borbu, izviđanje, korekciju artiljerijske

vatre, i za izbacivanje padobranaca. Nosi naziv „Stršljenovi” u čijem je sastavu i akro grupa helikoptera. Pored svoje osnovne namene, u njoj se sprovodi redovna obuka studenata pilota helikoptera. Piloti ove eskadrile po potrebi učestvuju u akcijama spasavanja, pružanja hitne pomoći, evakuaciji ranjenih i bolesnih, traganja za nestalim licima i gašenja požara na nepristupačnom terenu. Znak je štitastog oblika dimenzije 102x85 mm, izrađen tehnikom žute plastike na crnoj čoji.

98. LOVAČKO BOMBARDERSKI AVIJACIJSKI PUK

Formiran je 1949. godine na aerodromu Skopski Petrovac, kao 198. vazduhoplovni puk. U njegovom sastavu nalazili su se uglavnom piloti veterani iz Drugog svetskog rata. Početkom 1966. godine puk menja naziv u 98. avijacijsku brigadu. Piloti ovog puka osposobljeni su za dejstva na kopnu i moru u svim vremenskim uslovima, danju i noću, kao i za dejstva po objektima kada se nalaze u dubini protivničke teritorije. Puk se sada nalazi na aerodromu Lađevci kod Kraljeva. Znak je četvrtastog oblika dimenzije 91x83 mm, a izrađen je tehnikom višebojne plastike na crnoj čoji.

**241. LOVAČKO
BOMBARDERSKA
AVIJACIJSKA ESKADRILA**

Simbol 241. lovačko bombarderske eskadrile je tigar. Ta životinja je zaštitni znak mnogih avijacijskih eskadrila u većini ratnih vazduhoplovstava u svetu. Pripadnici eskadrile „Tigrovi” osposobljeni su za lovačko-bombarderska dejstva po ciljevima na zemlji i naoružani su jurišnim avionima. Znak je štitastog oblika dimenzije 95×79 mm, a izrađen je tehnikom veza i višebojnom plastikom na crnoj čoji.

**252. LOVAČKO
BOMBARDERSKA
AVIJACIJSKA ESKADRILA**

Ova jedinica je osnovana 1968. godine, i nalazi se na aerodromu Batajnica. Nosi naziv „Kurjaci sa Ušća” i naoružana je jurišnim letelicama. Piloti ove eskadrile su prevashodno osposobljeni za akcije, u kojima jedinicama KOV-a i RM pružaju vatrenu vazдушnu podršku. Znak je štitastog oblika dimenzije 98×92 mm, izrađen tehnikom veza na zelenoj osnovi i višebojnom plastikom na crnoj čoji.

119. HELIKOPTERSKI PUK

Nastavlja tradiciju transportne grupe, formirane 1945. godine u Zemunu. Transportna gru-

pa postaje 1. transportni puk Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva. Ovaj puk je postojao do početka 1966. godine, kada je rasformiran na aerodromu Batajnica. Početkom 1968. godine formiran je 119. transportni helikopterski puk na aerodromu Niš. Godine 1980. preformiran je u 119. avijacijsku brigadu. Već naredne 1981. godine formirana je protivoklopna helikopterska eskadrila. Današnji izgled jedinica dobija 1992. godine, kada je preformirana u 119. helikopterski puk koji objedinjuje jedinice transportnu i dve protivoklopne helikopterske eskadrile. Tokom svog postojanja jedinica je upotrebljavana za sve humanitarne i elementarne nezgode. Puk bazira na aerodromu Niš. Znak je četvrtastog oblika dimenzije 91×83 mm, izrađen žutom plastikom na crnoj čoji.

**712. PROTIVOKLOPNA
HELIKOPTERSKA
ESKADRILA**

Ova jedinica formirana je 1988. godine na aerodromu Niš. Nosi naziv „Škorpioni”. Namijenjena je za protivoklopnu borbu, izviđanje, transport i korekciju artiljerijske vatre. U periodu od 1992. do 1995. godine sastav eskadrile je vršio letačku obuku studenata letaća. Znak je štitastog oblika dimenzije 99×81 mm, izrađen tehnikom veza i žutom plastikom na crnoj čoji.

**714. PROTIVOKLOPNA
HELIKOPTERSKA
ESKADRILA**

Eskadrila je formirana je 1981. godine u Nišu, a kasnije

prebazirana na aerodrom Lađevci kod Kraljeva. Nosi naziv „Senke”. Namijenjena je za borbu protiv tenkova i oklopnih borbenih vozila, kao i za akcije traganja i spasavanja. Znak je štitastog oblika dimenzije: 96×69 mm, a izrađen je tehnikom višebojne plastike na crnoj čoji.

**787. TRANSPORTNO
HELIKOPTERSKA
ESKADRILA**

Jedinica je formirana 1968. godine na aerodromu Niš. Tokom 1991. godine u njen sastav ulazi ljudstvo i tehnika 789. transportne helikopterske eskadrile, koja je tada rasformirana. Nosi naziv „Beli medvedi”. Osnovna namena ove jedinice je prevoz ljudstva i tehnike za potrebe RV i PVO, odnosno VSCG. Pored toga vrši traganje i spašavanje, prevoz spoljnog tereta, gašenje požara i desantiranje padobranaca. Znak je štitastog oblika dimenzije 97×80 mm, izrađen u višebojnoj plastici na teget čoji.

**353. IZVIĐAČKA
AVIJACIJSKA ESKADRILA**

Prvi izviđački puk formiran je 1947. godine u Mostaru. Od 1966. godine RV i PVO rasformira pukove, ali su ostale samostalne izviđačke eskadrile. Današnja 353. eskadrila formirana je 1966. godine na aerodromu u Mostaru u sastavu 97. avio brigade, namenjene za podršku RM. Godine 1992. prelocirana je na aerodrom Lađevci i postepeno je objedinila sve postojeće

izviđačke eskadrile i njihove tradicije. Nosi naziv „Sokolovi”. Znak je štitastog oblika dimenzije 95×79 mm, izrađen od sive plastike na čoji teget boje.

**677. TRANSPORTNA
AVIJACIJSKA ESKADRILA**

Ovo je kičma transportne avijacije JRV i PVO. Nosi naziv „Beli labudovi”. Zadužena je za prevoz tereta i ljudstva, za transport ranjenih i obolelih, za desantiranje ljudstva i tereta, kao i za aero-foto geometrijsko snimanje. Znak je položeno elipsastog oblika dimenzije 100×74 mm, izrađen tehnikom veza i na višebojnoj plastici na tamnoj plavoj (teget) čoji.

**890. MEŠOVITA
HELIKOPTERSKA
ESKADRILA**

Eskadrila je formirana 1988. godine na aerodromu Batajnica. Opremljena je sa više tipova helikoptera, a prvenstveno služi za prevoženje ljudstva i tereta za potrebe RV i PVO, kao i VSCG. Nosi naziv „Pegaz” (leteći konj). Piloti su obučeni za izviđanje i korekciju artiljerijske vatre, kao i za elektronsko izviđanje i protivelektronska dejstva. Pored redovnih zadataka ova eskadrila učestvuje i u akcijama traganja i spasavanja, kao i u izvršavanju brojnih zadataka za potrebe Auto-moto saveza, Vatrogasnog saveza i privrednih organizacija. Znak je štitastog oblika dimenzije 103×87 mm, izrađen tehnikom veza i višebojne plastike na teget plavoj čoji.

Slavko AČIN

Sportske značke naših gradova pre II svetskog rata (1)

VELIKI BEČKEREK (PETROVGRAD), DANAŠNJI ZRENJANIN

Zrenjanin, Ex. Veliki Bečkerek; Ex. Petrovgrad; mađ. Nagybecskerek; nem. Gross Beeskerek je najveći grad jugoslovenskog dela Banata, ima 81.316 stanovnika (1991). Prvi put se pominje u 14. veku. Do 1934. godine zvao se Veliki Bečkerek, nakon toga Petrovgrad. Sadašnje ime nosi od 1945. godine, po Žarku Zrenjaninu, za kojeg se tvrdi da je „podigao ustanak“ u Srbiji, 7. jula 1941. godine.

Zrenjanin je važno pristanište na Begeju u sastavu hidrosistema Dunav-Tisa-Dunav, železnička raskrsnica i značajan industrijski centar.

Što se razvoja sporta u ovom gradu tiče, rekao bih da je ovaj grad imao već krajem XIX veka vrlo organizovan i razvijen sportski život. Dokumentacija potvrđuje da je već 1883. godine u Vel. Bečkereku osnovan veslački klub „Toronto“, a godinu dana kasnije osniva se Torontalski atletski klub (T.A.K.) u čijem su sastavu bile mačevalačka, atletska i plivačka sekcija, kao i biciklistički i kuglaški klubovi. Svi oni su sačinjavali jedinstvenu brojnu sportsku porodicu.

Početak XX veka osnivaju se i prvi sportski klubovi sa fudbalskim sekcijama. Tako je 1907. godine osnovan Radnički telovežbeni klub (Munkas teszde egylet) a 1909. godine nastaje Velikobečkerečki omladinski sportski klub (Nagy Becskerek ifjubsagy sport egylet). Ovi klubovi su uglavnom odigrali utakmice sa klubovima iz obližnjih gradova sve do 1914. godine, kada je počeo I svetski rat, pa prestaje njihovo delovanje, sve do završetka tog rata.

U proleće 1919. godine fudbalska lopta je ponovo zaskakutala i sportski tereni oživele. Dolazi do osnivanja novih sportskih klubova u novonastaloj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca u kojoj je svoje mesto našla i Vojvodina. Prvi koji su osnovali svoje fudbalske sekcije bili su Sokolsko društvo i sportski

klub „Viktorija“. Tog istog proleća 1919. godine osniva se i klub veliko, bečkerečkih radnika i zanatlija - Torna klub Vašaš („Gvožđar“).

V. T. K. VASAS (GVOŽĐAR)

Inicijativa za osnivanje ovog sportskog kluba potekla je od nekoliko tadašnjih istaknutih sportskih radnika. Najpoznatiji među njima bili su Andija Mihajlović, Jova Kifer, Tamčanji Elek, dr Dušan Bratić, Ferenc Engel, Mita Aleksić i dr. Odlučeno je da naziv kluba bude „Vašaš“, što na mađarskom znači „Gvožđar“ zato što je većina članova kluba bila mađarske nacionalnosti. Po strukturi klub je pripadao sloju ljudi iz redova radnika i zanatlija, ali je u njemu bilo mesta i za ostale građane, bez obzira na nacionalnu i socijalnu pripadnost.

Kako je ovaj klub ideološki bio blizak idejama KPJ, koja je legalno delovala u klubu 1919. i 1920. godine, on je bio pod prismotrom policijskih vlasti. Ubrzo dolazi do zabrane odigravanja utakmica, kao i hapšenja vodećih članova kluba. Na intervenciju uglednih građana, solunskih boraca iz I svetskog rata, klubu je dozvoljena dalja aktivnost, a uhapšeni članovi su pušteni na slobodu.

Prvi predsednik ovog kluba bio je K. Daniel, a sekretar Andrija Mihajlović. Boja kluba bila je crveno-crna. Klub se takmičio u Banatskoj fudbalskoj ligi u okviru Banatskog sportskog saveza. Pored fudbala, u klubu su se članovi bavili još i atletikom, hazenom i konjičkim sportom. Najistaknutije sportske ličnosti ovog kluba bili su Jožef Bartu, Đerđ Loci, Jovo Bančov, Oktavijan Kokora, Kazimir Janković, Mikloš Bišou i drugi.

U toku svog postojanja od 1919. do 1922. godine, klub je imao svoju zvaničnu značku. Ona je bila izrađena od mesinga, dimenzije 14x16 mm, sa iglom na poleđini. Na njoj su bili inicijali V.T.K. što znači VASAS TORNA (fudbal) KLUB. Značka je bila izrađena u nepoznatoj radionici u Mađarskoj.

Zbog stalne prisutnosti policije i pritiska za promenu imena kluba (jer mađarski jezik nije više bio zvanični jezik u Vojvodini kao za vreme Austrougarske), uprava pristaje na promenu imena, ali pod uslovom da isti po karakteru ostane radnički. Usvojeno je novo ime kluba - S. K. „Slavija“.

SPORTSKI KLUB „SLAVIJA“

Bivši „Vašaš torna klub“ deluje pod imenom S. K. „Slavija“ od marta 1922. godine. Po svom karakteru, klub je bio tipični radnički sportski klub. Zadržana je klupska boja, crveno-crna. Prvi predsednik bio je Andrija Mihajlović, a sekretar J. Galić. Nakon gašenja radničkih sportskih klubova „Sloge“ i „Zidara“ 1922. godine, njihovi članovi pristupaju „Slaviji“. Ovako ojačan, ovaj se klub po kvalitetu igre i uspesima u takmičenjima smatrao najboljim u Velikom Bečkereku. Takmičio se u Banatskoj ligi. U sezoni 1924. godine osvaja pehar i postaje prvak grada po drugi put.

U toku 1925. godine dolazi do fuzije „Slavije“ sa železničarskim sportskim klubom i do promene imena u Ž. S. K. SLAVIJA. No, ova je fuzija bila kratkoga veka, pa se krajem iste godine pomenuti klubovi razilaze i vraćaju na stara imena.

Istaknute rukovodeće ličnosti kluba bili su dr Dušan Bratić, Mita Aleksić, Elek Tamčanji, Nikola Brkić i dr. Od

igračkog kadra vredna su pomena sledeća imena: Eleđi Pal, Lajoš Olak, Mihajlo Šajbl, Proka Gabrov, Andraš Bibak, M. Jović... U ovom su klubu pored fudbala negovani i drugi sportovi, pre svega atletika i hazena.

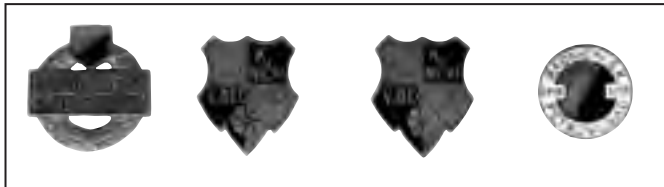
Za vreme svog delovanja od 1922. do 1926. godine pod imenom S. K. „Slavija“, klub je zvanično izdao dve značke. Bile su izrađene od višebojnog emajla, jedna sa papučicom, a druga sa kopčom na poleđini. Obe značke bile su istog izgleda i veličine, 16x16 mm. Jedna je bila izrađena u firmi UMJETNA RADIONICA - Zagreb, a druga u nepoznatoj radionici u Mađarskoj.

Zbog propagiranja ideja KP Jugoslavije u ovom klubu, policija zabranjuje njegovu delatnost 1926. godine. Klub će, međutim, ubrzo opet početi da deluje, ovoga puta pod imenom S. K. „Radnički“.

SPORTSKI KLUB „RADNIČKI“

Čelni ljudi ranijeg S. K. „Slavija“ sastaju se 8. avgusta 1926. godine u kafani „Arnold“ na starom Žitnom trgu i donose odluku da nastave sa svojim delovanjem pod novim imenom - S. K. „Radnički“. Zadržana je ista klupska boja, crveno-crna, a nastavljena je i tradicija tipično radničke orijentacije kluba. Prvi predsednik kluba bio je Nikola Brkić, a sekretar Damjan Simić. Klub se takmičio u drugom razredu Banatskog nogometnog podsaveza, koji je bio član Beogradskog nogometnog saveza. U sezoni 1937/38. godine ulazi u Banatsku ligu, u kojoj se zadržava sve do izbijanja II svetskog rata 1941. godine. Pored fudbala, u klubu su bile aktivne atletska sekcija, hazena i rvačka sekcija.

Istaknute rukovodeće ličnosti bili su dr Dušan Bratić, Andrija Mihajlović, Mita Aleksić i dr. Najpoznatiji sportisti kluba bili su Čeda i Nikola Radosav, Dušan Nedeljčević, Veselin i Rada Izgarjan, Milan Lackov, Joca Aćin, Zoran Đukić i Franja Hirman. Ovaj poslednji bio je član državne reprezentacije, kako pre II svetskog rata, tako i nakon oslo-

Slika 3.

Slika 4.

bođenja. Pored „Radničkog”, igrao je i za „Proleter” iz Zrenjanina, za „Vojvodinu” Novi Sad i „Mornar” iz Splita.

U predratnom periodu ovaj klub nije imao svoje igralište, već je koristio igrališta drugih klubova. Delovao je u delu grada u okolini Fabrike šećera, pošto mu je većina članova bila zaposlena u toj fabrici.

U periodu između 1926. i 1941. godine Klub je zvanično imao 4 značke, izrađene u radionicama u Nemačkoj, od višebojnog emajla, sa iglom na poledini.

Prva značka ima klupski crveno-beli štiti iznad srebrnog venca od lovorovog i hrastovog lišća, sa crveno emajliranim pravougaonikom u sredini, sa natpisom RADNIČKI S. K. / VELIKI BEČKEREK u zlatotisku. Dimenzija je 16×16 mm.

Druga značka je u obliku štita sa nazimeničnim crveno-crnim poljima, sa natpisom S. K. / RADNIČKI / V. BEČKEREK, ispod kojeg je stilizovana zlatna lopta. Treća značka je identičnog izgleda, sem što se preko slova „č” u „Bečkerek” nalazi crta. Dimenzija je 14×4 mm.

Četvrta značka je jubilarna, okrugla, prečnika 10 mm. U belo emajliranom prstenu nalazi se natpis zlatnim slovima RADNIČKI S. K. / 1919 - 1939 / PETROVGRAD.

Za vreme okupacije, nemačke vlasti zabranile su delovanje ovog kluba. Delatnost se nastavlja u novembru 1944. godine od kada klub aktivno deluje sve do današnjih dana.

ŽELJEZNIČARSKI SPORTSKI KLUB

Inicijativa za osnivanjem željezničarskog sportskog kluba u Velikom Bečkereku potekla je krajem leta 1921. godine od službenika željezničke ložionice Milenka Gerdeca. Zvanična registracija kluba izvršena je 15. juna 1922. godine. Članovi kluba bili su uglavnom mladi ljudi - radnici i nameštenici zaposleni u željezničkom čvoru Velikog Bečkereka. Nacionalni i socijalni sastav kluba bio je mešoviti. Boja kluba bila je crveno-plava. Za prvog predsednika kluba izabran je Branko Micić, a za sekretara Milan Galetin.

Ž.S.K. je izgradio prvo fudbalsko igralište u gradu koje se nalazilo na lokaciji ispred željezničke stanice, na me-

stu gde se danas nalaze park i benzinska pumpa. U maju 1925. godine dolazi do fuzije između Ž.S.K. i S.K. „Slavija” koja traje veoma kratko, do avgusta 1926. Nakon razdvajanja, klub deluje pod imenom Ž.A.K. On neposredno nakon razdvajanja sa „Slavijom” odigrava prvu međunarodnu fudbalsku utakmicu, sa ekipom austrijskog sportskog kluba „Ostmark” iz Beča.

Izgradnja novog sportskog objekta ovog kluba započinje 1930. na lokaciji blizu gradske bolnice, a završava se 1931. godine. Iste godine Ž.A.K. učestvuje na fudbalskom turniru željezničarskih sportskih klubova u Mariboru, a u sezoni 1932/33. osvaja prvo mesto u konkurenciji sportskih klubova Vel. Bečkereka. U sezoni 1937. godine postaje prvak fudbalskog podsava Banata, a 1938. godine ulazi u prvi razred banatske lige, gde se takmiči sve do početka II svetskog rata, kada mu Nemci zabranjuju rad. Igralište je tada uništeno, da bi se na njegovom mestu izgradili bunker i za protivvazдушnu odbranu.

Najpoznatije rukovođe ličnosti kluba bili su Milenko Gerdec, Rade Jorgić, Milivoj Đukić, Ivan Grujin-Ceprka, Slavko Petković i dr. U klubu su pored fudbalske, postojale i atletska i biciklistička sekcija i hazena. Od sportskih ličnosti najistaknutiji su bili Obrad Mijatov, Ivan Grujin-Ceprka, Milan Milin-Šule, Andrija Vereb, Pišta Serfezi, Jani Tot itd. Klub je delovao u delu grada oko željezničke stanice, gradske bolnice i Bagljaša.

U periodu od osnivanja 1922. godine pa do II svetskog rata, klub je izdao 4 zvanične značke. Sve su izrađene od višebojnog emajla u nepoznatim radionicama u Nemačkoj i Mađarskoj. Tri su na iglu, a jedna na kopču.

Prva značka je ovalnog oblika, veličine 19×16 mm. U sredini je željezničarski amblem - točak sa krilima, ispod čega je datum „1922”. Naokolo je natpis zlatnim slovima ЖЕЛЕЗНИЧАРСКИ ШПОРТ КЛУБ. БЕЛ. БЕЧКЕРЕК.

Druga značka je u obliku štita, veličine 19×19 mm sa zlatnim natpisom na belo emajliranom polju Ж. А. К. / БЕЛ. / БЕЧКЕРЕК. U donjem delu polja su crveno i svetlo plavo emajlirane pruge, u čijoj je sredini željezničarski simbol.

Treća značka je takođe u obliku štita, sa tamnoplavo i crveno emajliranim poljem, veličine 13×11 mm. U gornjem polju je natpis Ž. S. K., u sredini VEL. BEČKEREK, a dole željezničarski amblem.

Četvrta značka je okrugla, prečnika 16 mm, od tamnoplavog i crvenog emajla, sa srebrnim vencem sa strane. Natpis glasi: 1937/ЖУБИЛАРНА ЗНАЧКА / Ж. С. К ПЕТРОВГРАД.

Klub je obnovljen u septembru 1945. godine i aktivno deluje sve do danas pod imenom Željezničarsko sportsko društvo „BANAT” - Zrenjanin.

RATARSKI SPORTSKI KLUB „BORAC”

U prigodnoj publikaciji R. S. K. „Borac”, objavljenoj 1936. godine, zabeleženo je da se osnivačka skupština ovog kluba održala na „Raškovom roglju”, u delu grada zvanom „Dolja” 27. avgusta 1921. godine. Autor ove publikacije bio je jedan od osnivača kluba, Mita Gardinovački - Majin. U grupu osnivača takođe spadaju Voja Grozdanov-Mašin, Ljubomir Milin-Prebiš, Aleksa Čobanov, Predrag Tabački, Sava Banč, Vitomir Kirčanski, Voja Mađarov, Svetozar Srđanov i Mladen Fratucan. Za prvog predsednika izabran je Čeda Kozlovački, a prva utakmica odigrana je 28. avgusta iste godine, na Veliku Gospojinu, dan Krsne slave kluba. Boja kluba bila je belo-crvena. U septembru 1921. klub je zvanično registrovan u Nogometnom savezu Jugoslavije, čije se sedište tada nalazilo u Zagrebu.

„Borac” je igrao u drugoj banatskoj ligi, čiji prvak postaje u sezoni 1926/27. godine. Iste sezone prelazi u Prvu banatsku ligu. Klub je imao vlastito igralište koje se nalazilo na lokaciji Karađorđevog parka, gde je nekada bilo vašarište. Igralište je bilo ograđeno, sa travnatim terenom za fudbal, tribinom za gledaoce ispod koje su bile svlačionice sa potrebnim pratećim sanitarnim uređaji-

ma. U jesen 1929. godine igralište je bilo u potpunosti završeno za proslavu 15 godina uspešnog sportskog delovanja.

U okviru „Borca” delovalo je i diletantsko pozorište i muzička sekcija kojima je rukovodio Mita Gardinovački-Majin, svestrana sportska i umetnička ličnost. On je u početku bio aktivni igrač fudbalske sekcije, a kasnije član uprave. Bio je i autor pozorišnog komada „Švigerica” (devojčica) koji se izvodio širom Vojvodine.

Svoj najveći uspeh „Borac” je postigao u sezoni 1939/40. godine kada je bio prvak Petrovgradskog loptačkog saveza. Tada je stekao pravo učestvovanja u kvalifikacijama za ulazak u nacionalnu ligu Jugoslavije, ali nažalost u tome nije uspeo. Zaostao je za jedno mesto iza S. K. „Jugoslavija” iz Jabuke.

U to vreme klub je imao zavidnu ekonomsko-finansijsku situaciju jer je bio pod patronatom imućnih ratara - zemljoradnika iz onog dela grada gde je delovao. Istaknuti rukovodioci i pomagači kluba bili su Ljubomir i Slavko Kirčanski, Vojin Radovančev, Vojin Srđanov, Stojan Adamov, Žika Milićev, Miloš Nikolić, Đura Reckov i drugi. Od igračkog kadra najistaknutiji su bili Predrag Tabački, Milivoj Čurčin-Micuła, Janoš Poturica, Dejan Purkov, Lazar Tubić, Mileta Radovančev, Stevan Čikoš, Dušan Aćin-Zaparin i Pera Popov.

U periodu od 1921. do 1941. godine klub je zvanično izdao dve značke. Prva je izrađena u belom i crvenom emajlu, sa plavo emajliranom loptom u sredini. Na njoj su natpisi zlatnim slovima РАТАРСКИ С. К. / БОРАЦ / БЕЛ. БЕЧКЕРЕК. Ima dimenziju 19×19 mm, a izrađena je u nepoznatoj radionici. Druga značka je izrađena od pozlaćenog metala u Kovnici novca u Beogradu, veličine 18×15 mm. Na njoj je ugraviran natpis П. С. К. / „Борач” / Петровград.

Za vreme nemačke okupacije igralište kluba je spaljeno i klub prestaje sa radom sve do oslobođenja 1945. godine. Nove vlasti ne dozvoljavaju stari naziv - Ratarški S.K. - jer su smatrale da su bogati zemljoradnici, sponzori kluba, bili kulaci, a što se nije uklapalo u ideologiju novog društvenog sistema. Zato je klub preimenovan u Fiskulturno sindikalno društvo „Borac”.

Ljubomir S. STEVOVIĆ

O kraljevskom krunisanju Stefana Prvovenčanog

O krunisanju Velikog župana Stefana Nemanjića za Prvovenčanog kralja srpskog je napisan veliki broj rasprava, jer su istorijski izvori podeljeni na dve grupe; zapadni, uglavnom iz XVI veka, govore da je Stefan dobio kraljevsku krunu od pape Honorija III 1217. godine, a mnogobrojni srpski izvori ne spominju papску krunu i govore da je krunisanje bilo u Žiči oko 1221. godine. Nažalost, nijedna rasprava nije krenula od logičnog pitanja: kakvu krunu je nosio Stefan dok je bio Veliki župan? A odgovor nam pruža Stefanov portret iz manastira Mileševa, zadužbine njegovog srednjeg sina kralja Vladislava (slika 1).

Na portretu, pored Stefanove glave, stoji danas teško čitljiv natpis: „Stefan u Hrista Boga blagoverni kralj i sevastokrator Raških i Dioklitijskih zemalja, sin Svetoga Simeuna Nemanje, zet cara Grečeskoga kir Aleksija”.¹ Na glavi se nalaze tragovi dve krune; prvo je bio naslikan zlatan venac, fresko-tehnikom kad i sam portret (slika 2), a kasnije preko njega je seko-tehnikom doslikana kupolasta kruna, tako da se danas vide samo njene konture (slika 3). Nešto bolje su sačuvane niske od dragog kamenja i bisera sa krstolikim krajevima, jer su prvo bile iscrtane šilom u malteru, pa tek onda obojene.²

Nova kruna nije mogla da bude doslikana bez znanja i odobrenja Stefana Prvovenčanog! Zašto se u natpisu pored freske ne spominje titula velikog župana koju je Stefan nosio punih dvadesetpet godina, od 1196. do 1221? Na ova pitanja može da nam odgovori samo sistematska uporedna analiza vizantijskih i Stefanovih vladarskih titula i insignija!

Pre dinastije Komnina (1081-1185) najviša titula posle carske bila je kesar (od cesar, titule Rimskih careva). U toku borbe za presto, Aleksije I Komnin (car 1081-

Slika 1. Stefan Prvovenčani sa stematogirionom i kolastom azdijom, manastir Mileševa 1219.

1118) je svom zetu Nićiforu Melisinu obećao titulu kesara. Posle stupanja na presto, car je želeo da i svom starijem bratu Isaku dodeli neku titulu. Pošto je brat bliži rod od zeta, koji je postao kesar, za Isaku je morala da se uvede nova, viša titula. Tako je Aleksije od epiteta „sevast” (uzvišen) i „autokrator” (samodržac, nezavisan zapovednik) 1081. stvorio novu titulu sevastokratora (uzvišeni zapovednik), odredio da bude iznad titule kesara, i dodelio je bratu Isaku.⁴ Titula sevastokratora je bila najvi-

še dvorsko dostojanstvo sve dok car Manojlo I Komnin (car 1143-1180) nije uveo titulu despota. Pošto je po dolasku na presto svojoj braći Androniku i Isaku dodelio titule sevastokratora, a nije imao muške dece, car Manojlo je 1163. za prestolonaslednika uzeo svog zeta, ugarskog princa Belu Aleksija, i specijalno za njega uveo titulu despota (gospodar), koja je po rangu bila između carske i sevastokratorske. Kad je car Manojlo 1169. dobio sina, Beli je oduzeta titula despota i data mu je titula kesara, kao nekad i Nićiforu Melisinu.⁵

Prema Pseudo-Kodinovom spisu o vizantijskom dvorskom ceremonijalu, car nosi zatvorenu kupolastu krunu koja se zove STEMA.⁶ Stema ima zlatan obruč i luk koji ide od sredine čela, preko temena, do potiljka. Oni su bogato ukrašeni biserima i dragim kamenjem, i služe kao konstrukcija za kupolu od kadife, koja je isto ukrašena biserima i dragim kamenjem. Sa strana su visile po dve niske od bisera i dragog kamenja koje se na starosrpskom zovu „oboci”.

Despoti i sevastokratori su nosili skromnije krunske vence - STEMATOGIRIONE (grčki, stema = kruna; girion = krug) bez kape od kadife i bez oboka. Stematogirioni su se sastojali od zlatnog obruča, sa jednom (iznad čela) ili četiri unakrsno raspoređene zlatne pločice koje se zovu kamare ili kamarioni (grčki, kamarion = svod). Pseudo-Kodin navodi da su stematogirione sa četiri kamare nosili despoti, carski sinovi, a sa jednom kamarom su nosili despoti, carski zetovi, ili sevastokratori koji su u srodstvu sa carem.⁷

Posle bitke na Moravi 1190, Stefan Nemanja i vizantijski car Isak II Andeo (car 1185-1195) su utvrdili mir brakom između dve dinastije. Pošto car Isak nije imao dece, a njegov mlađi brat sevastokrator Aleksije⁸ je imao tri ćerke, srednji Nemanjin

sin Stefan se 1191. oženio najmlađom carevom bratanicom Jevdokijom. Sevastokrator je ubrzo postao car Aleksije III Anđeo (car 1195-1204) i svojim zetovima je dodelio odgovarajuće titule; Aleksije Paleolog, suprug najstarije careve ćerke Irine, postao je prestolonaslednik sa titulom despota, a Teodor Laskaris, suprug careve srednje ćerke Ane, i Stefan Nemanjić su dobili titule sevastokratora, sledeće dostojanstvo posle despotskog.⁹ Tako je Stefan Nemanjić 1195. postao prvi srpski sevastokrator i prvi stranac sa ovom titulom u Vizantiji. Kad se veliki župan Stefan Nemanja 1196. zamonao i povukao u Hilandar, presto je zbog međunarodno priznatog visokog ranga u vizantijskoj hijerarhiji nasledio Stefan, a ne stariji brat Vukan, veliki knez u Zeti. Despot Aleksije Paleolog je umro ubrzo posle 1200. i car Aleksije je za novog naslednika prestola uzeo Teodora Laskarisa i dao mu titulu despota,¹⁰ a Stefan je postao prvi sevastokrator Carstva. Posle pada Carigrada 1204. Stefanov pašenog despot Teodor Laskaris je osnovao Nikejsku carevinu (1204-1261), naslednicu Vizantije, i postao car (1204-1222).

Godine 1217. Sveti Sava je od Stefana dobio „veliko mnoštvo zlata“¹¹ i otišao na Svetu Goru radi duhovnih i diplomatskih priprema za uzdizanje Srbije na stepen Kraljevine. Posle skoro dve godine, 1219, Sveti Sava je otputovao iz Svete Gore u Nikeju, da od cara Teodora Laskarisa i patrijarha Manojla I Sarantina dobije samostalnost Srpske pravoslavne crkve. To je izvršeno uz puno poštovanje crkvenih kanona; Sava je prvo rukopoložen za episkopa, a zatim je dobio dostojanstvo nezavisnog arhiepiskopa i crkvenu autokefalnost. Štaviše, Sveti Sava je iz Nikeje doneo i deo desnice Svetog Jovana Krstitelja,¹² kojom su se u Vizantiji posvećivali carevi za vreme krunisanja.¹³ Sledeće 1220. godine, Arhiepiskop Sava je podelio zemlju na eparhije, rukopoložio episkope i drugo sveštenstvo, dovršio i oslikao Žiču, sabornu crkvu u kojoj će da se: „... postavljaju svi budući kraljevi ove države, i arhiepiskopi i episkopi i igumani ...“¹⁴

Dvadesetpet godina vladavine velikog župana Stefana Nemanjića je bilo krunisano kraljevskom krunom u Žiči, na manastirsku slavu, na Spasovdan, koji je 1221. godine bio 20. maja.¹⁵ Prema Teodosiju,

Slika 2. Stefan Prvovenčani sa stematogirionom, 1219.³

Slika 3. Stefan Prvovenčani sa naknadno doslikanom stemom, 1221.³

Sveti Sava se prvo obratio okupljenim zvanicima: „... kao što sam ja radi vas vlašću sveštenstva i kao glava crkve u Boga postavljen, potrebno je da se i onaj koji vama vlada u Bogu mirom ukrasi KRUNOM CARSTVA, a ovo je i u vašu čast i pohvalu, slavu i veličanstvo“. Posle toga Sveti Sava je „... uzeo k sebi u sveti oltar, u svetinjnu nad svetinjama, venoimenitoga brata velikog župana Stefana, molitvama i moljenjem Boga blagosloviši ga, bagrenicom i biserom opasavši ga i ukrasivši, i VENCEM CARSTVA časnu glavu njegovu venčavši, i mirom ga pomazavši, proglasi ga za Bogom samodržavna kralja srpskog.“¹⁶

Dakle, Stefan Nemanjić je dobio doživotnu titulu sevastokratora još dok je bio princ. Kad je stupio na presto, vladarska titula velikog župana je došla na prvo mesto. U Hilendarskoj povelji iz 1200-1202, on navodi svoju punu titulu: „Stefan, veliki župan i sevastokrator, zet bogovenčanog kir Aleksija, cara grčkog.“¹⁷ Uz sevastokratsku titulu Stefan je dobio i stematogirion sa jednom kamarom. U Mileševi je prvo bio naslikan sa stematogirionom, a stema je doslikana kasnije. Ali, kada je naslikan stematogirion?

Godine 1652. grupa kaluđera iz manastira Mileševa bila je u Moskvi. Ispričali su svojim domaćinima kako je Sveti Sava sagradio i stvorio manastir 6727. godine. To po današnjem računanju vremena znači da je manastir Mileševa podignut između 1. septembra 1218. i 31. avgusta 1219. Ovaj podatak su objavili Stevan Dimitrijević 1922. godine¹⁸ i Sreten Petković 1987. godine,¹⁹ ali je u oba slučaja u našoj naučnoj javnosti prošao uglavnom nezapaženo, i niko ga nije povezao sa vremenom nastanka mileševskih fresaka!² A on pokazuje da je portret Stefana Nemanjića naslikan 1218/1219, dok je još bio veliki župan, dve godine pre nego što je postao Prvovenčani kralj srpski. Zato je Stefan prikazan sa stematogirionom koji je dobio od vizantijskog cara Aleksija III Anđela još 1195. godine!

Sveti Sava je od cara i patrijarha dobio deo desnice Svetog Jovana Krstitelja, kojom su se posvećivali vizantijski carevi za vreme krunisanja.¹³ Do sada nije poznato da su vizantijski carevi i patrijarsi još nekom poklonili deo desnice Svetog Jovana Krstitelja, osim prvom srpskom arhiepiskopu Svetom Savi. Neprocenjiva relikvija je bila namenjena za krunisanje prvog sevastokratora Nikejskog carstva, velikog župana Stefana Nemanjića u Prvovenčanog kralja srpskog. Ako su car i patrijarh dali Svetom Savi dostojanstvo arhiepiskopa autokefalne Srpske pravoslavne crkve i deo desnice Svetog Jovana Krstitelja, onda su svakako dali i osvetili krunu za budućeg srpskog kralja. Na carsko poreklo krunice Prvovenčanog kralja srpskog ukazuje Teodosije kad govori o „kruni carstva“, odnosno o „vencu carstva“ kojim je Sveti Sava venčao časnu glavu svog brata Stefana.

Sa mileševske freske (slika 2) se vidi da je preko Stefanovog stematogiriona nasli-

kana zatvorena kupolasta kruna sa dvostrukim obocima - stema - kakve su nosili vizantijski carevi. To je ona „kruna carstva” o kojoj govori Teodosije. Krunisanje u Žiči 20. maja 1221. godine je izvršeno po svim propisima; Arhiepiskop (Sveti) Sava je prvo blagoslovio velikog župana Stefana desnicom Svetog Jovana Krstitelja, i onda mu je na časnu glavu stavio kraljevsku krunu, dar nikejskog cara Teodora Laskarisa, i tako ga proglasio za prvog „Bogom samodržavna kralja srpskog”.

Posle krunisanja, Stefan Prvovenčani je naredio da se u Žiči, Studenici, Mileševi i drugim crkvama preko njegovog starog stematogiriona naslika nova kraljevska kruna - stema, i da se u natpisu pored glave, preko reči „veliki župan” napiše „kralj”. Portret Prvovenčanog kralja srpskog je morao da bude veran u svim detaljima, da narod može da vidi kako izgleda njegov kralj sa novom krunom koju je dobio od cara.

Mileševska freska dokazuje da je Stefan Nemanjić i kao veliki župan i kao Prvovenčani kralj srpski nosio stematogirion i temu koji su bili vizantijskog, a ne rimskog porekla. Na vizantijsko poreklo Stefanovih insignija iz Mileševe je ukazao Svetozar Radojčić još 1934. godine²⁰ u svom naj-

poznatijem delu „Portreti srpskih vladara u srednjem veku” ali naši istoričari nisu na to obratili pažnju!

Podaci sa fresaka se kod nas, nažalost, nedovoljno koriste, mada veoma često, možemo freskama i onome što one prikazuju, verovati kudikamo više nego pisanim izvorima, pogotovu ako ti izvori ne pripadaju vremenu o kome govore.²¹

LITERATURA

1. Đ. Bošković; Nekoliko natpisa sa zidova srednjovekovnih crkava, Spomenik SKA, 187, Beograd 1938, 5
2. V. J. Đurić; Srpska dinastija i Vizantija na freskama u manastiru Mileševi, ZOGRAF, XXII, Beograd, 1992, 13
3. Rekonstrukcija Slobodana Stanića; Lj. S. Stević i S. Stanić; O krunama Stefana Prvovenčanog i Kraljevića Marka, Raskovnik, XXIII, Beograd 1997, 35
4. B. Ferjančić; Sevastokratori u Vizantiji, Zbornik radova Vizantološkog instituta, XI, Beograd 1968, 142
5. B. Ferjančić; Despoti u Vizantiji i južnoslovenskim zemljama, Beograd 1960, 27-27
6. G. Babić; Vladarske insignije kneza Lazara, O knezu Lazaru, Beograd 1975, 65-68
7. S. Radojčić; Portreti srpskih vladara u srednjem veku, Skoplje 1934, 80-81
8. Ferjančić; Sevastokratori, 163
9. G. Ostrogorski; Srbija i vizantijska hijerarhija država, O knezu Lazaru, Beograd 1975, 130
10. Ferjančić; Sevastokratori, 169
11. Teodosije; Žitija, Beograd 1988, 187
12. Stefan Prvovenčani; Sabrani spisi, Beograd 1988, 184
13. M. Čorović-Ljubinković; Pretečina desnica i drugo krunisanje Prvovenčanog, Stari nar, knjiga V-VI, Beograd 1954, 109
14. Stefan Prvovenčani; Sabrani spisi, 111
15. Teodosije; Žitija, 347
16. Teodosije; Žitija, 206-207
17. Stefan Prvovenčani; Sabrani spisi, 57
18. St. Dimitrijević; Građa za srpsku istoriju iz ruskih arhiva i biblioteka, Sarajevo 1922, 159
19. S. Petković; Nastanak Mileševe, Mileševa u istoriji srpskog naroda, Beograd 1987, 2-3
20. Radojčić; Portreti, 81
21. S. Mandić; Drevnik, zapisi konzervatora, Beograd 1975, 11-12

DUBROVNIK

Na aukciji firme LANZ br. 115 od 27. maja o. g. pored značajne ponude novca primorskih gradova sa teritorije Državne zajednice Srbije i Crne Gore (Kotor, Bar i Ulcinj, prikazano u našoj rubrici Aukcije), ponuđeno je takođe 90 lotova dubrovačkog novca, lotovi br. 53 - 142. Najvredniji i zato najinteresantniji primerak iz ove male zbirke čiji je vlasnik označen inicijalima „EC”, svakako je bio lot 97 - dubrovački talir sa likom Marije Terezije.

Ovaj dubrovački talir koji nosi datum „1748” (a iskovan je 1798. godine), procenjen je na 20.000, a prodat za 27.000 evra. Na njemu je na aversu bista austrijske carice, okrenute na levo, oko koje je natpis M. THERES - D: G: REG: HV: B:. Na reversu je krunisani dubrovački grb, uz natpis DVCAT. ET. SEM. - REIP. RHAG. 1748. Kat. br. CNI 259; Rešetar 3157 (ovaj primerak); 28,78 g; kalupar Giovanni Angeli. Unikat! Pre nego što je dospelo u zbirku pomenutog „E.C.” pripadao je kolekciji Zoppola.

A.B.

Sergije DIMITRIJEVIĆ

Numizmatičke zbirke kod Srba

U zaostavštini jednog od osnivača Srpskog numizmatičkog društva, doktora ekonomskih nauka, Sergija Dimitrijevića, našao se i rukopis članka sa gornjim naslovom, objavljenim u Enciklopediji Jugoslavije br. 6, Zagreb, 1965, uz izvesne korekcije i dodatke autora, nakon objavljivanja tog rada u Enciklopediji, a koji sada objavljujemo.

S. Dimitrijević zadužio je srpsku numizmatiku kako velikim brojem radova (napisao je više radova iz oblasti srpske srednjovekovne numizmatike nego svi njegovi savremenici zajedno) koji su bitno uticali kako na popularizaciju ove oblasti, tako i sa najvećom privatnom zbirkom srpskog novca (preko 2.000 različitih primeraka) koju je poklonio Srpskoj akademiji nauka. Akademija mu se odužila publikujući katalog njegove zbirke (Beograd 2001) kao i luksuznim izdanjem 100 najlepših primeraka pod naslovom „Srednjovekovni srpski novac“ (Beograd 1997). S. Dimitrijević raspolagao je i sa značajnim zbirka antičkog novca, filatelije, kao i zbirkom razglednica.

Ovo je njegov pomenuti članak, osavremenjen sa nekoliko poslednjih rečenica. Uz ovo, dodali smo i fotografije nekoliko naših najpoznatijih numizmatičara iz prošlosti.

Najstarije numizmatičke zbirke za koje znamo pripadale su: Stevanu Stratimiroviću, Lukijanu Mušickom, Stevanu Iliću-Verkoviću, Nikoli Jančkoviću – Vadaškom i Janku Šafariku. Tri poslednje uklopile su se u one muzejske ustanove koje danas imaju najveće javne zbirke srpskog novca, Beogradski, Zagrebački i Budimpeštanski narodni muzej. Zbirku vladike Mušickog otkupilo je „Društvo srpske slovesnosti“ uskoro po svom osnivanju (1842). „Znatna zbirka“ Jančkovića-Vadaškog ušla je u Narodni muzej u Budimpešti. Stara zbirka Verkovića dospela je jednim delom u Zagrebački, a drugim delom u Beogradski narodni muzej. Šafarik je svoju zbirku sa 23 različita primerka srpskog novca ustupio Narodnom muzeju u Beogradu.

U vreme kad je stvaran „Srpskonarodni muzeum“ u Beogradu pri tadašnjem „popečiteljstvu prosvete“, književnik Jovan Sterija Popović, „НАЧАЛНИКЪ ПОПЕЧЕНТЕЛЪСТВА ПРОСВЪЩЕНІЯ“ izdao je 10.05. 1844. raspis svim svojim službenicima o sakupljanju starog novca „НАВЛАСТНО ОДЪ СРПСКИ ВЛАДАТЕЛЪ“. Od tada raste interes za srpsku numizmatiku. Pored zbirke Narodnog muzeja u Beogradu, koji je 1846 g. imao 19, a 1851. g. do 50 primeraka, postojale su i srpske zbirke u Muzeju Beogradskog čitališta (1847. g. – 26 primeraka) u „Društvu srpske slovesnosti“ i kod pojedinaca. Šafarik je u svom „Opisanija starih novaca“ i dodacima objavljenim sredinom XIX veka, obuhvatio i primerke iz 19 privatnih beogradskih, zemunskih, šabačkih, negotinskih i požarevačkih zbirki, među kojima se nalaze i zbir-

S leva na desno:
Stevan Stratimirović (1757-1836)
Lukijan Mušicki (1777-1837)
Avram Petronijević (1791-1852)

S leva na desno:
Matija Nenadović (1777-1854)
Jovan Sterija Popović (1806-1856)
Janko Šafarik (1811-1876)

ke Avrama Petronijevića, prote Matije Nenadovića, profesora filozofije i rektora Liceja i sekretara Društva srpske slovesnosti, K. Brankovića, L. Arsenijevića – Batalake, Vladimira Jakića, Jovana Gavrilovića i dr. u kojima je bilo 88 primeraka raškog, 7 bosanskog, 6 bugarskog i 2 dubrovačkog primerka. U to doba padaju i dva velika putovanja Stevana Verkovića, koji je, potpomognut od Društva Srpske Slovesnosti i srpske vlade, obi-

šao južne neoslobođene krajeve skupljajući stari novac i rukopise. Materijal sa prvog putovanja ušao je u njegovu ličnu zbirku, a sa drugog puta on je poslao Narodnom muzeju u Beogradu 58 primeraka srpskog, među kojima su bili 6 do tada sasvim nepoznatih vrsta, i 165 primeraka grčkog i rimskog novca.

O postojanju numizmatičkih zbirki sedamdesetih godina XIX veka imamo malo podataka. Ljubić je pored zbirke kneza

Milana Obrenovića koristio za svoj rad tri javne zbirke u Beogradu i dve privatne u Novom Sadu. U zbirka Narodnog muzeja, Učenog društva i Beogradskog čitališta, bilo je 483, 64 i 21 raškog, 30 bosanskog, kao i 33 primerka bugarskog novca. Od novosadskih zbirki najveća je bila Simona Antoniana, jermenskog sveštenika, koja je imala 22 srpska i 17 bugarskih primeraka. Ljubić je tada pored ostalih zbirki obradio i novu zbirku Stevana Verkovića iz Sereza koji je tada imao 50 primeraka, i mali deo zbirke Grge Žulića iz Kotor, vrlo bogate kotorskim novcem.

Od poznate kosovske ostave dospelo je u Narodni muzej 2100, u ruke kneza Milana oko 1000, a u zbirku Valtazara Bogišića u Cavtat 301 primerak srpskog novca.

Krajem XIX i početkom XX veka formirane su i rasle u Beogradu dve značajne numizmatičke zbirke koje su pored antičkog sadržale i dosta srpskog novca. Zbirka profesora Ljube Kovačevića značajnija po svom srpskom delu ustupljena je Beogradskom univerzitetu, dok se druga zbirka, porodice Roš, danas nalazi kod njenih članova koji su se već davno nastanili u Švajcarskoj. U to doba Hugo i Đorđe Vajfert i njihov otac Ignjat formirali su u Pančevu jednu od najznačajnijih svetskih zbirki antičkog, specijalno rimskog novca, i najveću poznatu zbirku spomen medalja izdatih u toku Austrijsko-Turških ratova u XVII i XVIII veku u vezi opsada Beograda i Požarevačkog mira. Ova zbirka koja, između ostalog, obuhvatala nalaz zlatnih medaljona iz sela Borče, sadržala je brojne

višestruka aureuse, mnogo drugih retkosti i unikata, kao i za nas vrlo značajnu zbirku rimske kolonije Viminacijum (Kostolac). Vajfertova antička zbirka koja je pored ostalog sadržavala 333 primerka antičkog zlatnog novca, od čega 256 rimskih zlatnika i medaljona poklonjena je Beogradskom univerzitetu još 1923 g. Vajfertova zbirka beogradskih spomen medalja nestala je u toku okupacije za vreme Prvog svetskog rata. Srpska zbirka Vajferta, koja je po (njegovom sestriću) Elmiru (takođe veliki numizmatičar - stradao u Hitlerovim logorima) bila „jedna od najvećih“ nestala je u toku Prvog svetskog rata.

Pre Prvog svetskog rata nastale su i neke velike zbirke na teritoriji današnje Vojvodine: J. Vujić (Senta), J. Kritovac (Sremska Mitrovica), R. Schweiger (Ilok) koje se pominju i posle Prvog svetskog rata, ali koje se nisu održale niti ostavile vidnijeg traga u numizmatičkoj literaturi.

Između dva svetska rata formirane su mnoge velike numizmatičke zbirke, koje su sem retkih izuzetaka nosile univerzalni karakter. Najznačajnije zbirke bile su: u Beogradu potpredsednika državnog saveta J. Barića, potpukovnika M. Davidovića, novinara S. Krakova, arhitekta Z. Markovića, direktora banke E. Lesića, profesora univerziteta B. Bajića, lekara Lj. Nedeljkovića, u Velesu apotekara A. Stanojevića (poseban značaj Stobi), u Leskovcu đaka-studenta S. Dimitrijevića, u Novom Sadu javnog beležnika M. Popova, u Somboru sudije I. Fraja, u Subotici hemičara M. Prokeša, u velikoj Kikindi lekara L. Semza, u Beloj Crkvi gradonačelnika K. Bema, u Vršcu kožarskog trgovca J. Markovića. Neke od tih zbirki dospele su u Narodne muzeje u Beogradu (Davidović i deo Krakova), u Ljubljani (Semzo) i Somboru (Fraj), neke su delimično u pogledu najvrednijih primeraka rasturene po drugim većim zbirkama u zemlji (Barić, Lesić, Z. Marković), dok je ostatak sačuvan (sem u slučaju Z. Markovića, Bema i J. Markovića čije su zbirke propale za vreme Drugog svetskog rata i A. Stanojevića kome je propao samo jedan deo).

Najznačajniji deo zbirke Krakova, njen srpski deo, otišao je nažalost u inostranstvo. Ostale zbirke ne samo da su se sačuvala, nego su se uglavnom i znatno razvile. U ratu su stradale i neke javne zbirke. Tako su npr. ustaše uništile zbirku gimnazije u Sremskim Karlovcima koja je, između ostalog, imala 302 srednjovekovna srpska novca.

S leva na desno:
Valtazar Bogišić (1834-1908)
Ljubomir Kovačević (1848-1918)
Milan Obrenović (1868-1901)

S leva na desno:
Đorđe Vajfert (1850-1937)
Hugo Vajfert (1852-1885)
Stanislav Krakov (1895-1955)

S leva na desno:
Rastislav Marić (1905-1961)
Svetozar Dušanić (1907-1990)
Sergije Dimitrijević (1912-1987)

S leva na desno:
Božidar Pašković (1914-1989)
Staniša Novaković (1930-1992)
Vojislav Jovanović (1933-1981)

Do specijalizacije zbirke putem njihovog ograničavanja i međusobne razmene dolazi uglavnom posle Drugog svetskog rata. Danas u Srbiji postoji nekoliko velikih i za nauku značajnih zbirki, od kojih neke

pružaju solidne mogućnosti za studijski rad. Među njima treba posebno pomenuti antičku i srpsku zbirku Narodnog muzeja u Beogradu, najveću u Jugoslaviji, rimske zbirke profesora univerziteta dr B. Bajića (kvali-

tetna zbirka koja sadrži retke primerke), dr S. Dimitrijevića (brojna i kvalitetna zbirka), kao i zbirka rimskih kolonija Viminacijum i Stobija Svetozara Dušanića (najbrojnija do sada poznata zbirka). U Narodnom muzeju u Somboru postoji brojna rimska zbirka Imre Fraja, zbirka papirnog jugoslovenskog novca Đorđa Novakovića, zbirka grčkog novca M. Popova (Novi Sad), zbirka novca cara Probusa M. Prokeša (Subotica), zbirka novca Viminacijuma u Narodnom muzeju u Požarevcu.

Numizmatičari iz Srbije, osnovali su 31.01.1956. Srpsko numizmatičko društvo. Do tada su delovali kao sekcija filatelističkog društva. Broj članova koji imaju zbirke dostigao je 97.

Četrdesetak godina kasnije, interesovanje za ovu oblast znatno je naraslo. To najbolje ilustruje solidna literatura na srpskom jeziku kao i redovno izlaženje dva časopisa SND, pored više stručnih izdanja naučnih ustanova. Kako je tema srednji vek najteži, možda zato i najinteresantniji, deo domaće numizmatike spomenućemo samo vlasnike srpskih zbirki, sad pokojne, koji su i svojim stručnim radovima doprineli njenom razvoju: dr ing. Vojislav Jovanović, docent BU (jedan od pokretača časopisa Numizmatičar); Rastislav Marić i Nada Todorović, kustosi Narodnog muzeja i članovi osnivači našeg Društva; lekar Ljubomir Nedeljković; slikar Milenko Šerban profesor BU, Božidar Pašković, jedan od osnivača SND, članska karta br. 1, te osnivači dr Baja Bajić, dr Georgije Orlov, Dušan Jovanović, Olivera Nedić, Kosta Lazarević, profesor BU dr Staniša Novaković (dugogodišnji urednik časopisa Numizmatičar); Hinko Lederer; profesor dr Pavle Prljinčević iz Beograda; Milan Ilić - Kina, nastavnik iz Arandelovca; profesor Vojislav Perić, koji je svoju zbirku od preko 1000 primeraka poklonio manastiru u Raković; slikar - restaurator Rajko Sikimić (jedan od osnivača SND čija je nevelika zbirka bila poznata po izvršnom kvalitetu i retkosti primeraka); Miodrag Maksić, privrednik iz Aleksandrovca, kao i mnogi drugi.

Pripremili:
M. Jovanović i R. Mandić

SRBIJA I CRNA GORA — OSLOBOĐENJE, NEZAVISNOST I UJEDINJENJE SRBIJE I CRNE GORE

Privedili: Milić F. Petrović, Pavle Stojković i Dušica Bojić
Izdavač: Istarski muzej Srbije, Beograd 1999.
 Kartonske korice, 29 cm
 281 str., ilustr.
 ISBN 86-82925-02-8

Povodom proslave dva jubileja: 120-godišnjice od sticanja nezavisnosti i 80-godišnjice od ujedinjenja Srbije i Crne Gore (1878-1918-1998), Istarski muzej Srbije je, sa malim zakašnjenjem (1999. godine) organizovao prigodnu izložbu. Tom prilikom izdata je i bogato ilustrovana knjiga koja obrađuje istu tematiku.

Premda je ova interesantna knjiga prilično prošarana dnevno-političkom propagandom u duhu zvanične politike vremena kada je izdata (u toku NATO bombardovanja), ona ipak predstavlja prilično koristan, premda više popularan nego naučan, priručnik za razne oblasti vezane za Srbiju i Crnu Goru. U tom smislu naročito je korisno to što knjiga obiluje brojnim fotografijama veoma dobrog kvaliteta, faksimilima dokumenata i novinskih članaka, te prilozima iz oblasti numizmatike, faleristike, militarije i sfragistike. Rodoslovne tablice i brojne geografske karte date su u boji, ali prilično kitnjasto, što pomalo umanjuje ozbiljnost knjige.

Najveći broj priloga napisali su zajedno *Milić F. Petrović* i *Pavle Stojalović*, priređivači knjige, dok su one teme koje nas najviše interesuju obradili sledeći autori: *Dragoslav Acović* autor je priloga Državni simboli Srbije i Crne Gore i Vladarske insignije; *Dušica Bojić* obradila je poglavlje Odlikovanja Crne Gore i Srbije, dok je *Petar Pop-Lazić* obradio Monetarna izdanja. Pečate vladara i državnih institucija obradio je *Vladimir Merenik*, a *Branko Bogdanović* je opisao srpsko i crnogorsko oružje do 1918. godine.

Brojne fotografije vladara, narodnih i plemenskih vođa i poglavara, date su u najvećem broju u paradnim uniformama i sa tokama (odlikovanjima) na grudima, a što je od posebnog značaja za one koji se bave falerističkim istraživanjima.

Od velike su važnosti razni dokumenti, proklamacije, deklaracije, besede, i tekstovi odluka, ugovora i konvencija. Pa, bez obzira na izvesne manjkavosti, preporučujemo ovu knjigu našem članstvu, kao izvor brojnih korisnih informacija.

R. M.

ODLIKOVANJA REPUBLIKE SRPSKE

Autor: Bogdan Subotić, đeneral
Izdavač: Služba predsednika Republike Srpske, Banja Luka 2002.
 Ilustrovane kartonske korice, 24 cm, 98 str., ilustr. u boji
 ISBN 99938-692-0-1

U predgovoru ove knjige, koji je napisao njen recenzent, mr Radimir Stolica, istoričar umetnosti i stalni saradnik našeg časopisa, dat je odličan prikaz istorijata nastanka odlikovanja Republike Srpske, kao i detaljni komentari vezani za dizajn i način proizvodnje pojedinačnih ordena i medalja. Saznajemo tako da se o zakonskom projektu orden-skog sistema počelo razmišljati još u toku ratne 1992. godine. Odlikovanja su zvanično ustanovljena 25. aprila 1993,

odlukom Narodne skupštine Republike Srpske, a njihovi Statuti objavljeni su u Službenom glasniku RS br. 12/95 od 5. juna 1995. godine.

Izrada idejnih nacrti bila je poverena sarajevskom dizajneru Miroslavu Đoremu, koji je takođe dizajnirao grb, zastavu i štandarde najviših funkcionera Republike. Ubrzo je ustanovljena Kancelarija ordena na čijem je čelu od prvog dana, pa sve do danas, đeneral Bogdan Subotić. Izrada svih odličja RS poverena je privatnoj beogradskoj juvelirskoj radionici „Zlato-srebro promet” vlasnika Darislava Međića.

Nakon opširnog opisa Ordena Republike Srpske na ogrlici (koji je „zahtevao složen tehnološki proces izrade koji predstavlja profesionalnu tajnu”), gosp. Stolica nam sa velikim oduševljenjem predstavlja i ostale ordene i medalje. Saznajemo da kod svih ordenških znakova dominira oblik pravoslavnog krsta, a „orden-ske zvezde su isto tako komponovane isticanjem ove stilizovane krstoobrazne forme”. Svi ordeni i medalje izrađeni su isključivo od plemenitih metala, zlata i srebra, a površine emajliranih delova su pokrivene nacionalnim bojama, crveno-plavo-belim.

Nakon uvodnog dela sledi veom dobro obrađen Kataloški deo, koji sadrži sve neophodne informacije o svakom pojedinačnom odlikovanju - podatke o osnivaču odlikovanja, datumu ustanovljenja, njegovoj svrsi, devizi, materijalu izrade, opisu lente, i dimenzijama.

Treći deo Kataloga sadrži ilustracije u boji na 26 stranica, uključujući i fotografiju Povelje za odlikovanja Republike Srpske. Nakon ovoga sledi reprint Statuta Ordena i medalja Republike Srpske koji su priredili đeneral Bogdan Subotić i inž. Miroslav Đorem i prvobitno objavili na Palama 1995. godine.

Premda je tiraž ove knjige relativno velik za ovu vrstu stručne literature (700 primeraka), ona se, koliko znamo, ne nalazi u slobodnoj prodaji. To je svakako šteta, zato što bi ista bila od velike koristi za sve naše i strane faleriste.

R. M.

OSMANLI MADALZARI VE NIŞANLARI

Autor: Metin Erüreten

Istanbul 2001.

Folio format (24×34 cm)

384 str., ilustr.

ISBN 975-97637-0-2

Cena oko 120.- evra

E-mail autora: metinerureten@ixir.com

Knjige o medaljama i ordenju ovog formata su nažalost postale veoma retke. Iako skoro sve zapadnoevropske države imaju manje ili veće standardne kataloge, detaljna istraživanja koja uključuju i istorijske momente i faktore, su i dalje retka. U našoj faleristici je to, na primer, slučaj sa knjigama Borisa Pristera. Možda najveća razlika između Pristerovih publikacija i Erüretenove knjige koja je pred nama, je entuzijizam i ljubav prema ovoj oblasti, koja zrači iz skoro svakog reda teksta ove publikacije. Erüretenova knjiga je plod neverovatnog zalaganja i 15 godina veoma mučnog istraživanja. Rezultat je zaista više nego impozantan: ogromna knjiga, formata folio, teška oko 4 kilograma, štampana na najfinijem papiru i skoro potpuno u boji, je već dovoljan razlog da se zainteresovani raduju. Kad čovek počne da čita sa držaj, ovo osećanje se samo povećava.

Iako turski kao jezik nije jedan od najtežih, ipak je skoro nemoguće bez znanja tog jezika dosledno pratiti izlaganja i autor je to implicitno priznao dajući više nego obimne zaključke na engleskom (veoma dobar prevod Erhan Uzsaz-a). Gde je to bilo potrebno, celi delovi teksta su prevedeni na engleski tako da je ukupni rezultat veoma čitljiv i upotrebljiv. Srpskim čitaocima ostaje još i mala zabava da otkriju koliko turskih reči su još u stanju da razumeju: sa malo napora, rezultati su zaista iznenađujući! Možete li da pogodite za šta je medalja sa nazivom „ZABTIZE ÇAVUŞU“?

Kao što smo već naveli, knjiga je rađena 15 godina i to se vidi: količina navedenog istorijskog materijala je primerena i, iako sve reference nisu navedene na standardni današnji način uobičajen u svetskoj naučnoj literaturi što dosta otežava njihovo korišćenje, ipak je moguće pratiti autorovu argumentaciju kod nekih diskutabilnih hipoteza. Autor navodi da su turske medalje i ordeni počeli sistematski da se dodeljuju pre oko 250 godina, negde oko vladavine Mahmuda I. Jedna od karakteristika turske faleristike je i postojanje treće kategorije nagrada: pored ordenja i medalja, posebno raniji sultani su dodeljivali za zasluge i takozvane „çelenk“, izraz koji autor ovako upotrebljava i ne daje prevod. Mi pretpostavljamo da su u pitanju dragocenosti kao nagrade za zasluge, većinom u obliku nakita sa dragim kamenjem i plemenitim metalima. Sistematski deo knjige navodi sve medalje i ordenje, hronološki, po redu vladavine sultana. Za svakog sultana je dat kratak istorijat vladavine kao i najvažniji momenti vojne istorije, pošto su oni veoma relevantni za stvaranje medalja i ordenja.

Naravno, nameću se mnoga poređenja i autor je to u tekstu doneo u više navrata ali navodeći ovo sve u dosta širokim potezima, tako da nije uvek moguće videti šta je konkretno hteo da objasni. Možda se i nešto izgubilo u prevodu ali to je manje verovatno. Osmanlijski ordeni i medalje su, kao i drugde, ogledalo prilika i vremena: uopšteno gledano, ordeni su mnogo više rađeni sa dragim kamenjem nego na zapadu, što odgovara Turskom ukusu prema dragocenostima. Kod medalja su likovna rešenja dosta ograničena, što se u islamskim zemljama i da očekivati. U XIX veku je došlo i do ustanovljavanja porodičnog ordena Hanedan Ali-Osman koji je, kao i crnogorski orden Sv. Petra, velika i skupocena retkost (jedan lep i veoma dobro očuvan kompletan set ovog ordena, uključujući čak i svilenu maramicu koja je skoro uvek izgubljena, prodat je pre tri godine kod Sotheby's-a u Londonu za oko 30.000 funti!). Izvesne paralele između naših i turskih ordena su veoma vidljive: kao i u slučaju medalje za poljoprivredna dostignuća Kraljevine Jugoslavije, u turskoj faleristici je jedna od najređih dodeljenih medalja jedna veoma jednostavna srebrna medalja za revnosnu policijsku službu. Uopšte poslednja oficijelna medalja Osmanlija, 1921, je bila medalja za dobre traktoriste. Tako se faleristička istorija jedne od najvećih vojnih sila koje su ikad postojale, umesto kod maršala, generala, vezira i sultana okićenih neprocenljivim zlatom i dragim kamenjem, završila kod skromnog običnog sveta, poljoprivrednika, na kojemu je vekovima i počivala. Na kraju krajeva ima neke pravde, barem u prenosnom smislu...

Ovu knjigu, i pored veoma visoke cene, bi svakako u svojoj biblioteci trebao da ima svaki ozbiljan falerista. I ljubitelji osmanlijske istorije će svakako naći puno toga novog i interesantnog jer su izvori koje je autor uspeo da iznese na svetlo dana, u velikom broju slučajeva dosad nepoznati i neobrađeni. A što se fotografija tiče, pošaljite ženu i decu u bioskop ili pozorište, natočite sebi čašicu nečeg dobrog i žestokog, zavalite se u najudobniju fotelju koju imate i uživajte!

A. B.

SND VAM PREPORUČUJE

Doka Stamenković
ZLATO I SREBRO

Institut za bakar,
Bor 1997.
100 str., ilustr.

„Približno pre dve i po hiljade godina pojavile su se prve zlatne monete. Pojavile su se u Lidiji, jakoj robovlasničkoj državi u zapadnom delu Male Azije. Lidija je mnogo trgovala sa Grčkom i svojim istočnim susedima. Za jednoistavne obračune u trgovačkim poslovima Lidijci su uveli u promet zlatnu monetu stater... “

Numizmatička izložba u Narodnom muzeju u Beogradu

Prva izložba koja je održana u okviru programa „Leto u Narodnom muzeju“ imala je numizmatički sadržaj, a njena tema bila je - Srpski srednjovekovni dinar, pravi i lažni. Ova izložba, čiji je autor bila gospođa Vesna Radić, održavala se od 17. do 22. juna o. g. Prvog dana izložbe, 17. juna, gospođa Radić održala je takođe prigodno predavanje čija je tema bila „Predstave na srpskom srednjovekovnom novcu“. Drugo predavanje u toku trajanja pomenute izložbe, održao je gosp. Vujadin Ivanišević 19. juna, na temu „Novac kao političko sredstvo u srednjovekovnoj Srbiji“.

Interes javnosti za ovu izložbu bio je velik, o čemu smo mogli pratiti izveštaje na televi-

ziji i u dnevnoj štampi. Opširan članak o ovoj izložbi, i o temi koju je ona obrađivala, takođe je objavljen u uglednom nedeljniku „Vreme“. Tu autor članka, gospođa Sonja Čirić, počinje sa poznatim stihovima iz Danteove „Božanstvene komedije“, a koji se odnose na kovanje novca srpskog kralja Milutina, i završava razgovorom o cenama naših srednjovekovnih moneta. U članku se takođe daje kratak pregled naše veoma bogate srednjovekovne numizmatike, od njenih početaka za vreme vladavine kralja Radoslava. Navodi se: „Zna se da je njegova prva emisija iskovana 1230. godine u Rasu“.

Posebna pažnja posvećena je ikonografiji novca cara Dušana i lepoti kovanja despota

Đurđa Brankovića. Na kraju je dat detaljan osvrt na lažne kosovske zlatnike iz druge polovine 19. veka, koji su poticali iz Peći i Prizrena. „Čak je“ - kaže gospođa Vesna Radić - „i naučnik Sime Ljubić, čiji je katalog o srpskom srednjovekovnom novcu i danas referentan, poverovao da su to pravi zlatnici“. Prve sumnje pojavile su se među bečkim numizmatičarima, da bi na kraju naš veliki kolekcionar Ljuba Kovačević (čija se zbirka čuva u beogradskom Narodnom muzeju) uspeo da argumentovano dokaže da se radilo o velikoj prevari.

Više od tih lažnih srpskih zlatnika, od kojih se četrdesetak primeraka sačuvalo u zbirci Muzeja, posetioce ove izvanredne numizmatičke izložbe in-

Vesna Radić, autor numizmatičke izložbe u Narodnom muzeju

teresovali se pravi srpski dinari koje su nekoliko vekova kovali naši srednjovekovni vladatelji. Kovani su od dobrog srebra iz domaćih rudnika, po tada najvećim evropskim standardima.

KNJIŽARA I PAPIRNICARSRPSKOG NUMIZMATIČKOG DRUŠTVA

I Publikacije Srpskog numizmatičkog društva

- NUMIZMATIČAR – Raspoloživi brojevi: 2-8 i 13-21
- „dinar“ – Raspoloživi brojevi: 6-21
- ORDEN br. 1 i 2
- MEDALJE I PLAKETE IZ ZBIRKE NARODNOG MUZEJA. Beograd 1981.
- AUKCIJE SND - Katalogi 1, 3, 4, 6 i 7.
- Slobodanka Stojaković: KONSTANTIN VELIKI U SVETLU NUMIZMATIKE. Beograd 1999.
- N. Omerović, N. Mitrović, D. Pavlović i Z. Ilić: KATALOG AKCIJA - CATALOG OF SHARES. Beograd 2000.
- Ranko Mandić: TOKENS OF THE YUGOSLAV LANDS - Katalog žetona. Beograd 2001. (Knjiga rasprodata, raspoloživo izdanje na kompaktnom disku).

II Promotivni materijal („galanterija“) SND

- Fascikle SND (2. i 3. model)
- Podmetači SND (2. i 3. kolo)
- Razglednice SND (2. serija)
- Plastične vrećice SND
- Notes-blokovi SND
- Hemijske olovke SND
- SND kompleti optičajnog novca SRJ
- Kalendari SND 2003.
- Univerzalne VIZITKARTE za članove SND (Tekst prema individualnim porudžbinama)

III Numizmatičke publikacije drugih izdavača raspoložive na sastancima SND

- MLADI KOLEKCIONAR – brojevi 1, 2 i 3.
- Vojislav Mihailović: NOVAC SRPSKIH VELIKAŠA IZ VREMENA CARSTVA. Beograd 2000.
- Vujadin Ivanišević: NOVČARSTVO SREDNJOVEKOVNE SRBIJE. Beograd 2001.
- Veroljub Dugalić: NARODNA BANKA 1884-1941.
- Jovan Hadži-Pešić: NOVAC SRBIJE 1868-1918. Beograd 1995.
- Jovan Hadži-Pešić: NOVAC KRALJEVINE JUGOSLAVIJE. Beograd 1995.
- Jovan Hadži-Pešić: NOVAC JUGOSLAVIJE 1944-1992. Beograd 1995.
- Ranko Mandić: KATALOG METALNOG NOVCA 1700-1994. Beograd 1995.
- Albert Pick - Krause Mishler: STANDARD CATALOG OF WORLD PAPER MONEY. 8th Edition, 1996.
- Narodna banka: NOVČANICE JUGOSLAVIJE 1918-1997. Beograd 1997.
- Marian Furlan i Nenad Bjeloš: YUGOSLAVIA - ARMY INSIGNIA & DECORATIONS. Toronto 1991.
- Slavoljub Petrović: NUMIZMATIČKI REČNIK. Šabac 2000.
- Bogdan Koprivica: SVET NUMIZMATIKE. Beograd 2001.
- Branko Drča: OSTAVA RIMSKOG NOVCA IZ VIMINACIJUMA IV I V VEKA. Beograd 2001.
- Đorđe Jamušakov: SREBRNI NOVAC RIMSKE REPUBLIKE. Bačka Palanka 2001.
- Đorđe Jamušakov: NOVAC IMPERATORA OD SULE DO AVGUSTA. Bačka Palanka 2001.
- KNEZ MILOŠ I SRPSKE VLASTI PREMA STARINAMA I UMETNOSTI 1815-1839. Beograd 1969.

Porudžbine preko sekretara SND • Tel. 011 / 3221 972 i 064 / 131 63 70 • e-mail: numiserb@yubc.net

Aleksandar BRZIC

Numizmatičke aukcije

na kojima se nudio naš numizmatički materijal u drugoj polovini 2002. godine

Nova 2003. godina počela je sa tri veoma uspešne aukcije. Ako je to predznak za celu godinu, onda bismo mogli da očekujemo veoma interesantnu numizmatičku sezonu. U ovom prikazu, zbog vrlo obimnog materijala, i skućenog prostora koji nam je na raspolaganju, opisi pojedinih lotova su dati u skraćenoj formi, a većina ilustracija je izostavljena.

Prvu ovogodišnju aukciju održala je 9. januara firma **HERITAGE**, sa aukcijom br. 311 gde je ponuđena sledeća numizmatika:

13149. King Nicholas I. 5 Perpera 1912, KM15, Nice XF, above average for this popular crown. Est. 275-325. Neprorat.

13150. 5 Perpera 1914, KM15, MS62 ANACS. Est. 600-650. Prodat za \$863, uključujući 15% troškova.

13320. Prince Milan Gold 20 Dinara 1879, KM14, AU55 ANACS. Est. 300-350. Prodat za \$322.

13474. Alexander I Gold Ducat 1933, KM12.2, MS63 ANACS. Est. 200-275. Neprorat.

Firma **Stack's**, 123 West 57th Street, New York, NY 10019, USA, nudi na svojoj aukciji 15. januara 2003:

SERBIA. Milan Obrenovich. **Proof 20, 10, and 5 Para, 1884.** (500-600). Ex Wayte Raymond Sale, Part I, Dec. 1977, lot 3078. **PRODATO ZA SAMO \$ 425**, plus 15% troškova. Ova tri novčića u poliranoj ploči se izuzetno retko pojavljuju na aukcijama i kao set su možda i jedinstveni. Nažalost, nije objavljena ilustracija.

Sledeća je bila firma **PONTERIO**, sa aukcijom 124, održanom 17. i 18. januara u Nju Jorku. Na njoj je pored zadarskog apoena od 4 franka 60 santima iz 1813. i Dalmatia et Albania novčić od 1 Leone/80 Soldi, ND (1705/6), ponuđeno i nekoliko jugoslovenskih novčanica:

Lot 232. YUGOSLAVIA. 1000 Dinara, 30. November 1920, with centered vertical overprint. P-24. ALMOST UNCIRCULATED. Procena 300-400. Prodato za \$250.

Lot 233. 5 Dinara, ND (1943), Government in Exile issue. P-35As. Specimen. CRISP UNCIRCULATED. Prodato za \$240.

Lot 234. 10 Dinara, ND (1943), Government in Exile issue. P-35Bs. Specimen. CRISP UNCIRCULATED. Prodato za \$280.

Lot 235. 25 Dinara, ND (1943), P-35Cs. Specimen. CHOICE ALMOST UNCIRCULATED. Prodato za \$280.

Od 28. do 30. januara 2003. godine, u Bazelu je održana aukcija **UBS** banke. Naša numizmatika bila je zastupljena sledećim lotovima:

No. 2584. Alexander I. 1921-1934. 20 Dinars 1925. Schl. 1. Fr. 3. Vorzüglich. Estimation: CHF 150. Prodato za CHF 200, plus 15% troškova, a koji su isti i kod niže navedenih lotova.

No. 2585. 4 Dukaten 1931. Schl. 2. Fr. 4. Av. Kr. Vorzüglich-FDC. CHF 800. Neprorat.

No. 2586. 4 Dukaten 1932. Schl. 3.1. Fr. 4. Min. Kr. Vorzüglich-FDC. CHF 800. Prodat za 640.

No. 2587. Dukat 1933. Schl. 7. Fr. 5. Fast FDC. CHF 160. Prodat za 220.

No. 2605. Nikolaus I. 1860-1918. 100 Perpera 1910. Fast FDC aus Polierter Platte. CHF 12500, prodat za 11000. Prelep primerak koji je vredno i više!

No. 2606. 20 Perpera 1910. 50. Regierungsjubiläum. Schl. 5. Fr. 5. Vorzüglich. CHF 500. Prodat za 700.

No. 2607. 10 Perpera 1910. 50. Regierungsjubiläum. Schl. 6. Fr. 6. Vorzüglich. CHF 340. Prodat za 380.

No. 2608. 10 Perpera 1910. Wie vorher. CHF 320. Prodat za 375.

No. 2609. 10 Perpera 1910. Wie vorher. Schl. 6. Fr. 6. Fast vorzüglich-vorzüglich. CHF 300. Prodat za 425.

No. 2915. Serbien. 20 Dinara 1879. Schl. 1. Fr. 3. Gutes vorzüglich. CHF 500. Prodat za 500.

No. 2916. 20 Dinara 1879. Schl. 1. Fr. 3. Sehr schön-vorzüglich. CHF 200. Prodat za 240.

No. 2917. 20 Dinara 1879. Schl. 1. Fr. 3. Sehr schön. CHF 160. Prodat za 200.

No. 2918. 2 Dinara 1879. KM 11. Vorzüglich-FDC aus Polierter Platte. CHF 350. Prodato za 750.

Pojava ovog novčića, 2 dinara iz 1879, je zaista jedna srednja senzacija. Koliko je nama poznato, ovakav primerak nikada pre nije ponuđen na aukcijama, iako ga Krauze-Mišler i Mandić navode. U svakom slučaju, velika retkost naše numizmatike.

No. 2919. 20 Dinara 1882. Schl. 2. Schl. 4. Gutes vorzüglich. CHF 250. Prodato za 220.

No. 2920. 20 Dinara 1882. Schl. 2. Schl. 4. CHF 200. Prodato za 220.

No. 2921. 10 Dinara 1882. Schl. 3. Fr. 5. Sehr schön-vorzüglich. Schätzwert/Estimation: CHF 150. Prodato za 120.

No. 2922. 10 Para und 5 Para 1879. KM 8, 7. Vorzüglich und fast vorzüglich. CHF 100. Prodato za 140.

Na kraju još da napomenemo da je jedan Austro-Ugarski 4 dukata 1912. sa SHS puncom „dvohlavi orao“ prodato za 700 franaka posle početne procene od 350 franaka (sve plus troškovi!).

Zatim imamo još i januarsku prodajnu listu **ELSEN** sa fiksnim cenama, zbog čega ne možemo na kraju reći da li je nešto bilo prodato i po kojoj ceni. Procene koje navodimo su u evrima:

891. SERBIE, Stéphane VI Urosh II Milutin (1282-1321), AR gros. Ljubic, IV, 12. VF 65.

892. Stéphane VIII Urosh IV Dusan, tsar (1346-1355), AR gros «du couronnement», Ljubic, VIII, 5 var. VF - EF. 200.

893. Stéphane VIII Urosh IV Dusan, tsar (1346-1355), AR gros. Ljubic, VIII, 15 var. F - VF. 45.

894. SERBIE, Stéphane VIII Urosh IV Dusan, tsar (1346-1355), AR gros, Ljubic, IX, 5. VF - EF. 200.

FLOYD, JOHNSON & PAYNE, INC., ponovo nude naše ordene na poštanskoj aukciji 13. februara 2003. Slede katalogski brojevi sa procenjenim iznosom u dolarima, ali, nažalost, bez ikakvih ilustracija:

1012. Serbia. O St Sava, officer (Type 2). 225-275.

1013. Order of St Sava, officer (Type 3). 175-225.

1014. Serbia. O White Eagle, knight (Type II). 300-350.

1015. Serbia. Commem Medal for World War I. 20-30. Prodato za 15.

1093. Yugoslavia. Order of the Crown, knight. 90-125.

1094. O Partisan Star with rifles, 3cl. 75-100.

1095. Medal for Bravery, gilt. 35-55.

1096. O. People's Army, silver star, 3cl. 75-95.

1097. O. Military Merit, 2cl. 65-95.

1098. O. National Merit, silver star, 3cl. 45-65.

1099. O. National Merit, silver star, 3cl. 45-65.

1100. O. National Merit, silver star, 2cl. 55-75.

1101. Mil. Medal for Merit; Sharpshooter. 30-50.

Februarska aukcija Njujorške firme **STACK** je imala jedan izuzetno interesantan primerak:

Lot # 573 SERBIA. 5 Dinara, 1904. Uncirculated. (\$500-\$600), prodato za \$1400, uključujući troškove.

Na aukciji 80-82, 11-13.03.2003, aukciona kuća **FRITZ-RUDOLF KÜNKER** iz Osnabrück-a, nudi između ostalog i ovaj set:

Lot 185. Set der Narodna Banka auf die Mittelmeer-Sportspiele in Split 1979. 5.000, 2.500, 2.000, 1.500 Dinara 1978. Schl. 13, 14, 15, 16. Dazu: 400, 350, 300, 250, 200, 150, 100 Dinara 1978. K./M. 71, 70, 69, 68, 67, 66, 65. 4x Gold, 7x Silber. 58,32 g Feingold. Procenjen na 1250 evra, a prodato za 1050.

Na aukciji firme **GORNY & MOSCH**, Muenchen, održanoj 12-13.03.2003. imamo zanimljivu ponudu:

Nr. 3833. Stefan III. Urosh, 1240 - 1272. Grosso. 2,08 g. Ljubic Tafel III, Nr. 13. € 75,00. Prodato za 100.

Nr. 3834. Stefan III. Urosh. Grossi Matapan von Stefan und seinen Nachfolgern. 3 Stück. € 100. Prodato za 90.

Nr. 4571. Milan I., 1868 - 1889. Br. Medaille 1889 (500-godišnjice Kosovskog boja). € 100,00. Prodato za 210.

Aukcija **ELSEN** broj 73, Brisel, 15.03.2003. Pojavljuje se nekoliko interesantnih primeraka, a cene su date u evrima:

1451. SERBIE, Stéphane VI Urosh II Milutin. AR gros, Ljubic, IV, 12. a. VF. 50. Neprodato.

1452. Stéphane VIII Urosh IV Dusan. AR gros, Ljubic, VII, 7. 60. Neprodato.

1452. Stéphane VIII Urosh IV Dusan. AR gros, Ljubic, VII, 7. VF. 60. Neprodato.

1453. Lazare (1372-1389), AR gros, Ref.: Ljubic, XI, 18 var. Rare. VF. 125. Neprodato.

1454. Vuk Brankovich. AR gros. Ljubic, XII, 24. VF, 75. Neprodato.

1922. SERBIE, Milan Obrenovich. AV 20 dinara, 1882. Fr.4. EF. 250. Prodato za 210.

1923. SERBIE, Pierre Ier (1903-1918) lot, VF - Unc. 250. Prodato za 260.

Španska aukciona kuća **AUREO** iz Barcelone (Aureo S.A., Subastas Numismáticas, Beethoven, 13 - 08021 Barcelona - España) ima interesantnu ponudu numizmatičkog materijala Cr-

ne Gore na svojoj aprilskoj aukciji od 09.04.03. Cene su date u evrima, a troškovi su 15%.

F 2058. 1909. Montenegro. Nicolás I. 5 perpera. (Kr. 6). Bonita pátina. EBC. Est. 300. Prodato za 500.

F 2059. 1912. 5 perpera. (Kr. 15). EBC+. Est. 500. Prodato za 630.

F 2060. 1914. 5 perpera. (Kr. 15). Leves golpecitos. MBC+. 350. Prodato za 220.

Takođe u aprilu, kuća **CORTRIE** iz Hamburga nudi jednu interesantnu medalju u srebru:

940. Serbien. Tragb. Silber-Verdienstmed. 1912 für Hilfe bei d. Befreiung des Kosovo, 35 mm ss – vz. 25. Prodato za 155.

Na svojoj aukciji 9 maja 2003, švajcarska kuća **Hess-Divo** u Cirihi nudi dva novčića od kojih jedan predstavlja malu senzaciju:

404. Alexander I. 50 Para 1925, Paris. Probe in Cupro-Nickel (von Patey). Kopf nach links. Rs. Wertangabe in einem Kranz, darunter essai. Gerippter Rand. 2,47g. KM Pn9. Sehr selten. FDC. CHF 500. Prodato za 1320, uključujući troškove.

ESSAI izdanja ovog datuma postoje u nekoliko varijanti i u sva tri apoena. Iako su registrovani u katalozima, oni se jako retko pojavljuju u prodaji. Kada se pojave, cena je, kao što se vidi, primerena.

473. MONTENEGRO. Nikolaus I. 10 Perpera 1910. Fr.3. Vorzüglich. CHF 500. Prodato za 700.

Aukciona kuća **ELSEN** u Briselu u svojoj prodajnoj listi od aprila 2003. ponovo nudi srpske srednjovekovne dinare, neprodane primerke sa napred navedenih prethodnih aukcija.

Veoma značajna za naše područje (možda i najznačajnija ove godine) je aukcija **LANZ**, broj 115, od 27.05.2003. Skoro 200 novčića crnogorskog i hrvatskog primorja se nudi iz jedne privatne kolekcije. Dati su samo inicijali vlasnika, „EC“. Ovdje donosimo samo podatke o ponuđenim primercima sa područja Crnogorskog primorja:

Antivari – Bar

No. 1. Autonome Prägungen, 1378 - 1405. Follaro, 1. Typ. CNI 3, Dobrinic 1.1.2.2. 1,62g. Sehr schön. Aus Coll. Conti Panciera di Zoppola. EUR 250. Prodato za 220.

No. 2. Mezzo Follaro (Obol) mit dem Bild des Hl. Georg. CNI 46, Dobrinic 1.3.3.3. 0,64g. Sehr schön. Aus Coll. Zoppola. 250. Prodato za 220.

Kotor – Cattaro

No. 3. Autonome Prägungen, Follaro, Type I A. CNI 1, Dobrinic 1.1.1.4. 2,44g. Fast sehr schön. 300. Prodato za 220.

No. 4. Follaro (Dickstück mit aufgehämmertem Rand), Type I A. CNI 2, Dobrinic 1.1.1.5. 4,81g. Schön. 300. Prodato za 230.

No. 5. Mezzo Follaro (Obol), Type II A. CNI 52, Dobrinic 1.2.1.6. 0,54g. Schön. 200. Nije prodato.

No. 6. Mezzo Follaro (Obol), Type VII. CNI 105 var, Stockert -, Dobrinic 1.2.3.21var. 0,94g. Sehr. Schön. Aus Slg. A. Marquis de Hohenkubin, Lanz, Auktion 23 (1982), Nr. 1134. 200. Nije prodato.

No. 7. Stefan Dusan, Zar von Serbien, Grosso. CNI 34 var, Dobrinic 2.1.3.26 var. 1,68g. Sehr schön. 500. Prodato za 400.

No. 8. Stefan Uros V., Zar von Serbien. Grosso.CNI - (vgl. 16), Dobrinic - (vgl. 3.1.2.28). 1,46g. sehr schön. 800. Prodato za 500.

No. 9. Grosso. CNI 63, Dobrinic 3.1.2.10. 1,7g. Fast vorzüglich. 400. Prodato za 340.

No. 10. Mezzo Grosso o.J. CNI 68 (unkomplett), Dobrinic 3.2.1.1 0,64g. Äußerst selten. 2000. Prodato za 1700.

No. 11. Ludwig I. von Anjou, König von Ungarn. Follaro. CNI 3 (dieses Exemplar), Stockert 169. 0,7g. Fast sehr schön. Aus Slg. Stockert und Coll. Zoppola. 250. Prodato za 190.

No. 12. Grosso. CNI 14 var, Dobrinic 5.1.1.2. 1,61 g. Fein getönt, fast sehr schön. 250. Prodato za 240.

No. 13. Grosso, alter Stil. CNI 27 var, Dobrinic 5.1.1.21 var. 1,74g. Unedierte Variante. Fast vorzüglich. 450. Prodato za 340.

No. 14. Grosso, alter Stil. CNI 29, Dobrinic 5.1.2.2 var. 1,41g. Fein getönt, vorzüglich. Aus Coll. Gneccchi und Coll. Zoppola. 300. Prodato za 265.

No. 15. Grosso, alter Stil. CNI 59, Dobrinic 5.1.3.9. 1,25g. Sehr schön. Coll. Gneccchi u. Coll. Zoppola. 200. Prodato za 280.

No. 16. Grosso, alter Stil. CNI 60, Dobrinic 5.1.3.13. 1,53g. Sehr schön. 200. Prodato za 275.

No. 17. Grosso, neuer Stil. CNI -, Dobrinic - (vgl 5.2.2.5). 1,38g. Unedierte Variante. Sehr schön. 400. Prodato za 320.

No. 18. Tvrtko I., König von Bosnien. Follaro. CNI 10 (dieses Exemplar), Dobrinic 6.2.1.9. 0,82g. Schön. 400. Nije prodato.

No. 19. Ladislaus von Durazzo, König von Ungarn. Follaro. CNI 9, Dobrinic 7.1.1.8. 0,86g. Schön. 300. Prodato za 220.

No. 20. Grosso. Stefan Ostoja, König von Bosnien. CNI 29, Dobrinic 6.1.1.38 var (Tvrtko I.) 1,57g. Vorzügl. 400. Prodato za 350.

No. 21. Grosso. CNI 43, Dobrinic 6.1.1.23 var (Tvrtko I.). 1,34g. Sehr schön. 300. Prodato za 380.

No. 22. Republik Venedig, 1420 - 1640. Grosso. CNI 4 var, Dobrinic 8.1.1.8 var. 0,92g. 350. Prodato za 260.

No. 23. Grosso. CNI 8 var, Dobrinic 8.1.1.6 var. 0,97g. Unedierte Variante. 350. Prodato za 360.

No. 24. Grosso, 2. Typ. CNI 60, Dobrinic 8.1.2.10. 0,93g. Fast sehr schön. 300. Prodato za 420.

No. 25. Follaro, CNI 65 var, Dobrinic 8.3.1.14. 0,81g. Fast sehr schön. 150. Nije prodato.

No. 26. Follaro, CNI 104, Dobrinic 8.3.1.30. 1,39g. Sehr schön. 150. Prodato za 130.

No. 27. Follaro. CNI 130, Dobrinic 8.3.1.40. 1,23g. Fast schön. 100. Nije prodato.

No. 28. Follaro, CNI 294 (dieses Exemplar), Stockert 110, Dobrinic 8.3.2.37. 1,56g. 150. Prodato za 110.

No. 29. Follaro, CNI 350 (dieses Exemplar), Stockert 131, Dobrinic 8.3.2.55. 1,29g. Sehr schön. 150. Nije prodato.

No. 30. Follaro, CNI 406, Dobrinic 8.3.2.89. 0,61g. Sehr schön. 100. Prodato za 110.

No. 31. Follaro, CNI 436, Dobrinic 8.3.2.91. 1,13g. Fast sehr schön. 150. Nije prodato.

No. 32. Grossetto, CNI 546, Dobrinic 8.2.2.10. 0,63g. Sehr schön. 200. Prodato za 240.

No. 33. Grossetto, CNI 575, Dobrinic 8.2.2.11. 0,55g. Sehr schön. 200. Prodato za 240.

No. 34. Grossetto, CNI 583, Dobrinic 8.2.2.14 var. 0,53g. Sehr schön. 100. Prodato za 90.

No. 35. Grossetto, CNI 594, Dobrinic 8.2.2.15. 0,61g. Sehr schön. 150. Prodato za 200.

No. 36. Grossetto, CNI 689, Dobrinic 8.2.3.7. 0,61g. Fast vorzüglich. 150. Prodato za 200.

No. 38. Follaro, CNI 720, Dobrinic 8.3.4.16. 0,64g. Selten Vorzüglich. 150. Nije prodato.

No. 39. Follaro, CNI 771, Dobrinic 8.3.4.33. 1,2g. Schön. 50. Nije prodato.

No. 40. Follaro, CNI 811 (dieses Exemplar, als Stockert 273 zitiert), Stockert 272, Dobrinic 8.3.4.40 (als Stockert 273). 0,42g. sehr schön. 200. Prodato za 150.

No. 41. Grossetto, CNI 829 (dieses Exemplar), Dobrinic 8.2.3.18. 0,51g. Sehr schön. 400. Prodato za 550.

No. 42. Grossetto, CNI 833, Dobrinic 8.2.3.26 var. 0,35g. sehr schön. 100. Prodato za 80.

No. 43. Grossetto, CNI 858, Dobrinic 8.2.4.5. 0,33g. Sehr schön. Aus Coll. Zoppola. 50. Prodato za 150.

No. 44. Follaro, CNI 871 var, Dobrinic 8.3.4.64 var 0,77g. Unedierte Punktvariante. Fast sehr schön. 100. Prodato za 80.

No. 45. Follaro, CNI 878, Dobrinic 8.3.4.69. 1,58g. Sehr schön. Aus Coll. Zoppola. 100. Nije prodato.

No. 46. Follaro, CNI 882, Dobrinic 8.3.4.69. 0,97g. Vorzüglich. 100. Prodato za 160.

No. 47. Follaro, CNI 909, Dobrinic 8.3.4.73. 1,09g. Fast vorzüglich. Aus Slg. Stockert u. Coll. Zoppola. 100. Prodato za 80.

No. 48. Soldo, CNI 932 (dieses Exemplar), Dobrinic 8.5.1.3. 1,84g. Schön. 150. Prodato za 140.

No. 49. Tragbare Prämie zu 30 Soldi o.J. CNI 4, Mimica 2, Voltolina 1833. 6,96g. Fast sehr schön. 500. Prodato za 325.

No. 50. Prämie zu 15 Soldi o.J. CNI 2, Mimica 1, Voltolina 1832 3,38g. Vorzüglich. 400. Prodato za 525.

Ulcinj – Dulcigno

No. 51. Autonome Prägung. Follaro, 14. Jhdt. CNI - (vgl. 2), Dobrinic - (vgl. 1.1.2.2), Stockert - (vgl. 203). 2,63g. Unedierte Variante. Schön. 400. Prodato za 525.

No. 52. Autonome Prägung. Follaro, 14. Jhdt. CNI 12, Dobrinic 1.1.7.2. 1,24g. Schön. 400. Prodato za 300.

Krajem maja je održana i aukcija **TEUTOBURGER**, na kojoj je ponuđeno sledeće:

726. Jugoslawien. Alexander I. 1921-1934. Dukat GOLD 1932. KM 12.2. Prägefrisch. 100. Prodato za 130.

727. GOLD-Münzenset 25 Jahre Republik 1968. Dazu auch die beiden Silbermünzen. KM P51. 1500. Prodato za 1350.

728. 100 Dinara GOLD 25 Jahre Republik 1968 NI. KM 51. Polierte Platte. 80. Prodato za 72.

729. 5000 Dinara GOLD 1982 Olympiade/Emblem. Schön 93. Mit Zertifikat. Polierte Platte. 90. Prodato za 82.

730. 5000 Dinara GOLD 1983/84 Olympiade/Tito. Schön 100, KM 104. Mit Zertifikat. Polierte Platte. 90. Prodato za 85.

731. 5000 Dinara GOLD 1984 Olympiade/Flamme. Schön 109, KM 111. Mit Zertifikat. Polierte Platte. 90. Prodato za 90.

732. Montenegro. Nikolaus I. Tragb. Bro-Medaille 1910 v. Schwartz, a.s. 50j. Reg. Jub. Vorzüglich. 150. Nije prodato.

733. Lots. 5 Stück: Perper 1909, 1912, 10 und 20 Para 1906, 2 Pare 1914. Sehr schön. 50. Prodato za 45.

734. 7 Stück: 3 X 1 Perper 1909, 1912, 1914, 2 Perper 1914, 2 Pare 1906, 10 und 20 Para 1914. Meist s. schön. 50. Prodato za 62.

735. Serbien. Peter I. 1903-1918. 1 Dinar 1912. KM 26.1. Prägefrisch. 30. Prodato za 35.

736. 1 Dinar 1915 ohne Signatur. KM 26.2. Prägefrisch. 50. Nije prodato.

737. Lots. Kleine Slg. von 23 versch. Stücken 1879 bis 1943, vom 2 Pare bis 10 Dinara, dabei viele bessere 2 Dinara. Schön bis vorzüglich 50. Prodato za 70.

738. 50 Stück: 5 Dinara 1879, Dinar 1915, sowie 48 X 10 bzw. 20 Para 1906-1914. meist sehr schön u. besser 50. Prodato za 60.

Aukcijska kuća **HERITAGE** iz Dalasa nudi na svojoj majskoj aukciji (broj 326) nekoliko novčića iz naših krajeva:

Lot: 11694. Montenegro. Nicolas I gold 10 Perpera 1910, KM-8. MS62 PCGS. Prodato za \$414.

Lot: 11830. Serbia. Milan gold 10 Dinara 1882, Fr-5, KM-16. Lustrous XF-AU. Prodato za 127.

Lot: 11979. Yugoslavia. Alexander I gold 20 Dinara 1925, KM-7. MS61 ANACS. Prodato za 150.

Lot: 11980. Yugoslavia Pattern in Aluminum 25 Para 1978, KM-Pn26. AU58 PCGS. Prodato za \$136. (slika desno)

Firma **NEDERLANDSE MUNTENVEILING** iz Weesp-a, Holandija, nudi na svojoj aukciji 13. i 14. juna ove godine jedan interesan-

tan lot papirnog novca (kompletna serija 1963. i 1965. kao SPECIMEN sa rednim brojevima AA000000):

1784. JOUGOSLAVIE, lot van 10 biljetten, complete set van de 1963 en 1965 serie als wel twee biljetten van 1968, alle specimen met 0 serienummers, zeldzaam, unc. 375

Lajpcijska aukciona kuća **HEIDRUN HÖHN** nudi na svojoj aukciji 12.06. Medalju za usluge kraljevom domu Petra I, navodeći pogrešno da je to medalja kralja Milana.

1388. Gestiftet durch König Milan I. (1882-1889), 4. Klasse, Silber. 31,3 mm, 16,34 g. Trost S. 175. Ohne Band. zap., sehr schön-vorzüglich Schätzpreis: 45,00 EUR. Prodato za 110. EUR.

Belgijska kuća **JEAN ELSSEN** iz Brisela na svojoj aukciji 21. juna ponovo je ponudila ranije neprodane primerke srpskog srednjovekovnog novca, a koji smo uglavnom već opisali.

OVO IZDANJE NAŠEG ČASOPISA POMOGLI SU SLEDEĆI DOBROTVORI I SPONZORI:

DOBROTVORI:

Borivoje HOMEN
Milan STOJANOVIĆ
Đorđe TOŠIĆ
Dragan STANISAVLJEVIĆ

SPONZORI:

Nenad Bjeloš
Zoran Ilić
Ranko Mandić
Miladin Marković
Marinko Marušić
Rista Miletić
Nebojša Mitrović
Denis Pavelin
Dragan Pavlović

KUPUJEM

olimpijske medalje, baklje,
plakete i stare značke

Tel. +385 21 / 543-362
Mob. +385 91 / 534-1679
e-mail: hello@mail.inet.hr

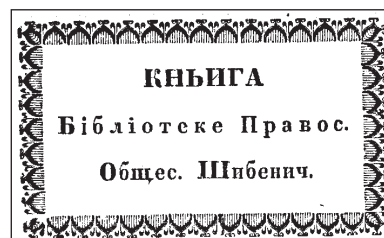
KUPUJEM i MENJAM

ORDENJE CRNE GORE

☎ 063/227 263

KUPUJEM numizmatičke i druge EXLIBRISE

☎ 011/3033-428
☎ 064/113-6998
e-mail: mmandic@telekom.yu

BEOGRADSKO NUMIZMATIČKO PROLEĆE

Neverovatno je sa koliko nestrpljenja numizmatička elita širom Srbije očekuje te međunarodne susrete. Nedeljama pre susreta već kruže pitanja: „Da li ćeš doći? Mogu li da izvršim rezervaciju stola?”

Ti susreti nisu više samo mesto gde se može kupiti ili prodati (ređe zameniti) neki novčić ili medalja, oni su postali stvar prestiža gde je učesnicima bitno da se vide, popričaju uz pićence, razmene informacije, a ako dođe do komercijalnih aranžmana – dobro je. Ako ne dođe, opet je dobro.

Sunčano majsko jutro nagoveštavalo je lep dan i ma kako organizatori gundali što su veče pre toga „teglili” stolove sa sprata na sprat da bi sve funkcionisalo besprekorno, već prvi utisak je bio izvanredan. Nasmejano lice blagajnice na ulazu u salu pruža prigodnu ulaznicu koja može, ali ne mora doneti zlatnik kralja Aleksandra Karađorđevića. „Kockari” kupuju nekoliko desetina ulaznica ali to ne znači ništa jer je sreća „varljiva” i obično ide u prave ruke, makar ta sreća bila i malo izgrebana na aversu što je pravo numizmatičko skrnavljenje.

Trud organizacionog odbora SND se već oko 11 časova pokazao opravdanim. Prepuna sala hotela „SLAVIJA” bila je tesna za kolekcionare, goste iz cele Srbije i malo šire, računajući i one iz inostranstva ili da budemo precizniji one iz inostranog okruženja.

Nekoliko spojenih stolova predstavlja praznik za oči po izloženom materijalu. Blizu hiljadu po brojevima složenih predmeta namenjeni su 7-oj po redu AUKCIJI SND. To je još jedna prilika da se detaljno pogleda ono za šta će se sutra podići licitacioni broj... Prvi put... Drugi put...

Sledeći susreti su na jesen. Šteta. Toliko je lepo da će se teško dočekati jesen. A zašto ne nekoliko puta godišnje???

R. Miletić

PRVI PUT... DRUGI PUT... PRODATO!!!

Ako su 45. susreti numizmatičara protekli u prijatnoj vrevi i žagoru, Sedma aukcija SND je otpočela dostojanstveno, skoro pobožno.

Ono što se osećalo bio je takmičarski duh i spremnost da se ide do kraja, makar taj lot i ta cena bili znatno niži i znatno jeftiniji dan ranije ili možda dva dana kasnije. Čuje se samo glas voditelja, prevrtanje listova sveobuhvatnog i besprekorno urađenog aukcijskog kataloga i po neki mobilni telefon onoga ko je zaboravio da ga isključi. Smenjuju se slike na video-bimu, dižu se ruke sa licitacionim brojevima, a kada lot kojim slučajem ima oznaku R ili se neko zainatio (ima i toga) da ga kupi, ruka se uopšte ne spušta.

Protiču lotovi, ali i sati. Ukupno 936 lotova, antičkog novca, srednjeg veka, moderne, medalja, ordenja, dokumenata, literature... hartija od vrednosti... Proizvod višemesečnog rada iz minuta u minut diže temperaturu, iz sekunde u sekundu diže cenu... Sada i možda nikada više???

- Srebrna medalje kraljice Natalije iz 1878. godine... **PRODATO**
- Zlatna medalja „Konjičke utakmice kraljevića Andreje” iz 1932. godine. **PRODATO**
- Zlatna medalja ruskog cara Nikolaja I iz 1834. godine... **PRODATO**

I puno toga pre i puno toga posle.

Sedam iscrpljujućih časova koji su na kraju bili duhovni relaks. I zato: iduće godine u isto vreme, a spremajte se već sada. Nikada se ne zna šta će biti, a možda ćete baš vi poneti kući jedno R.

R. Miletić

Srpsko numizmatičko društvo – Beograd
organizuje

46.

MEĐUNARODNI SUSRET NUMIZMATIČARA

Beograd, hotel „SLAVIJA”
Subota 18. oktobar 2003,
od 09 do 15^h

SND organizuje nagradnu igru za posetioce,
a glavna nagrada je zlatnik,

DUKAT kralja Aleksandra iz 1931. godine.

SRPSKO NUMIZMATIČKO DRUŠTVO - BEOGRAD

Termin: utorak 15-18 časova
Mesto: Svetog Save 16-18, II sprat
Kontakt: Dragan Pavlović, tel. 011/3221-972, 064/131- 6370

BABUŠNICA - Numizmatičko društvo „Lužnica“

Termin: svakog prvog ponedeljka u mesecu 10-12 časova
Mesto: Hotel „Crni vrh“
Kontakt: Zlatibor Ilić

BEČEJ

Termin: ponedeljak 17-19 časova
Mesto: Dom penzionera

BOLJEVAC - Numizmatičko društvo „Aleksandar Sever“

Termin: svakog prvog ponedeljka u mesecu 18-20 časova
Mesto: Kulturno obrazovni centar Boljevac
Kontakt: Siniša Đukić, tel. 030/63-224

JAGODINA

Termin: nedelja 11-15 časova
Mesto: kafe „Cezar“

KRUŠEVAC

Termin: ponedeljak 17-19 časova
Mesto: Stara mezulana

LESKOVAC

Termin: nedelja 9-13 časova
Mesto: hotel „Beograd“

NEGOTIN - Numizmatičko društvo „Hajduk Veljko“

Termin: subota 10:30 -13 časova
Mesto: kafana „Separe“
Kontakt: Mića, tel. 063/455-359

NIŠ - Numizmatičko društvo „Mediana“

Termin: petak 15-18 časova
Mesto: Tvrđava, Planinarski dom
Kontakt: Vukadin Dimitrijević, tel. 018/523-548, 018/591-973

NOVI SAD

Termin: nedelja 10-12 časova
Mesto: restoran NIP „Forum“, Vojvode Mišića 2, I sprat

RESAVICA - Numizmatičko društvo „Idimum“

Termin: svakog prvog ponedeljka u mesecu 16-19 časova
Mesto: Dom kulture - mala sala
Kontakt: Jugoslav Miletić, tel. 035/627-495

SOKOBANJA - Numizmatičko društvo „Sokograd“

Termin: nedelja 10-14 časova
Mesto: restoran „Splendid“, Kralja Petra I br. 2
Kontakt: Milovan Pantić, tel. 063/476-371

SUBOTICA

Termin: nedelja 9-12 časova
Mesto: restoran „Antikvarnica“, Borisa Kidriča 10
Kontakt: Silvester Gerlović, tel. 024/556-958, 024/44-957

SVRLJIG - Numizmatičko društvo „Timacum Maius“

Kontakt: Slaviša Milivojević, tel. 018/823-682

ZAJEČAR

Termin: sreda 18-21 časova
Mesto: prostorije SOFKE
Kontakt: Zoran Pantić, tel. 019/769-617

ZRENJANIN

Termin: nedelja 9-12 časova
Mesto: Dom penzionera

Oproštaj SND od Jugoslavije

FAREWELL YUGOSLAVIA COIN SET

Sporazumom o preuređenju odnosa Srbije i Crne Gore, koji su 14. marta 2002. godine u Beogradu potpisali najviši zvaničnici SR Jugoslavije, Srbije i Crne Gore, uz posredovanje EU, promenjeno je ime naše države u Srbija i Crna Gora. Tim Sporazumom je sedmi put promenjeno ime Jugoslavije od njenog osnivanja 1918. godine. Iiskovan je i poslednji novac sa imenom „Jugoslavija“, apoeni od 1, 2 i 5 dinara 2002.

SND komplet optičajnog novca god. izdanja 2002.

Srpsko numizmatičko društvo oprostilo se od bivše Jugoslavije izdavanjem specijalnog seta oticajnog metalnog novca godine izdanja 2002 u kvalitetu „kovnički sjaj“, poznat u svetu kao Uncirculated Coin Set.

Ovaj numizmatički i suvenir komplet poslednjeg novca SRJ može se nabaviti na sastancima SND ili poručiti na tel. 011/322-1972 kod sekretara našeg Društva.

VENERANDA MEMORIA

Dr ZORAN ĐINĐIĆ

1952 - 2003

Bio je svetski ugledan Čovek, veliki borac za naše demokratsko sutra, premijer Srbije i član našeg Društva.

PETAR STOJKOVIĆ

1943-2003

Tužno je kada te nekoliko nedelja po dobijanju priznanja napusti prijatelj koji nije imao vremena ni da uživa u tom priznanju.

Slava ti i hvala za ono što si učinio.

SRPSKO NUMIZMATIČKO DRUŠTVO

SRPSKI FILATELISTIČKI KLUB

Osnovan 1919.

Sedište: Gopodar Jevremova 56, Beograd
 Aukciona sala: Kraljice Natalije 21, Beograd
 Tel. 011/33443-926; 063/201-018
 Fax 011/3243-687 i 011/3341-750
 E-mail: aukcsfk@EUnet.yu

www.aukcija-sfk.co.yu

www.auction-sfk.com

ORGANIZUJE JAVNE AUKCIJE – PUBLIC AUCTIONS

IZ CELOKUPNE SAKUPLJAČKE OBLASTI OD PAPIRA

Srpski filatelistički klub je uspešno organizovao ČETRNAEST aukcija koje su obuhvatale praktično sve kolekcionarske oblasti sačinjene od papira, kao što su: filatelističke marke i pisma, knjige, fiskalistika, dokumenti, razglednice, akcije, papirni novac, fotografije, plakati, reklame, slike, gravire i dr.

Materijal na aukcijama je ponuđen iz Srbije, bivših YU republika, danas suverenih država, iz zapadne Evrope i USA. Aukcije su bile javne, a pismeni licitanti su uzeli značajno učešće, posebno iz Austrije, Nemačke, Švajcarske, Holandije, Engleske, USA i Kanade. Posebno je zapaženo učešće kupaca iz Srbije, Hrvatske i Slovenije, gde je ovakvo kolekcionarstvo tradicionalno razvijeno, a takođe i iz Makedonije.

Ponuđeno je oko 18000 lotova, a realizovano između 55% i 75% (u zavisnosti od teme aukcije). Aukcije je pripremalo 12 stručnjaka iz raznih oblasti i dobrovoljno deo članova SFK sa najmodernijom kompjuterskom opremom.

Naše naredne aukcije održaće se u OKTOBRU o. g.

PRIKUPLJANJE JE POČELO za gore navedene aukcije. Molimo Vas javite se radi dodatnih informacija, saradnje i učešća na aukcijama. Biće nam zadovoljstvo da postanete član našeg kluba.

SFK

Колекција ЂОРЂА ТОШИЋА

9971450518001

Kolekcija HOMEN